

ELAV TEADUS 58

NAINEN JA NAISLIIKUMINE

ELAV TEADUS № 58
EESTI KIRJANDUSE SELTSI
POPULAARTEADUSLIK SEERIA
ILMUB 12 NUMBRIT AASTAS
TARTUS 15. OKTOOBRI 1936. № 10

H. Loskit

NAINE JA NAISLIKUMINE

VERA POSKA-GRÜNTAL

NAINE JA NAISLIIKUMINE

PEAJOONI NAISLIIKUMISE AJALOOST JA
PROBLEEMISTIKUST

EESTI KIRJANDUSE SELTS
TARTU, 1936

TOIMETUS: A. ANNIST — TEGEV TOIMETAJA,
D. PALGI — VASTUTAV TOIMETAJA, J. KÖPP, J. LANG,
J. ROOS, P. TARVEL, F. TUGLAS, J. ULUOTS

TOIMETUSE AADRESS: EESTI KIRJANDUSE SELTS, TARTU

STIIILISELT REDIGEERINUD
HELENE MUGASTO

G. Roht'i trükk, Tartus 1936

Eessõna.

Käesoleva raamatu eesmärgiks on tutvustada laiemaid hulki nende probleemidega, mis puutuvad eeskätt naisesse, nii üksikute kui ka organiseeritud naiste tegevusse, s. o. naisliikumisse. Seniajani ei ole meil ilmunud ühtki ülevaadet selle küsimuse kohta. Võõrkirjandus pakub küll palju materjali, kuid peamiselt monograafiaid või siis üksikute maade naiste olukorra kirjeldusi. See materjal sisaldab sageli poleemikat ja kaldub äärmustesse, avaldades kas liiga suurt ülistust või liiga suurt põlgust naise ja ta tegevuse hindamisel.

Võrdlemisi raske ülesanne ongi käsitella käesolevat küsimust objektiivselt, sest hulk probleeme seisab alles lahendamata päevakorral või on kujunemise ajajärgus. Käesolev kirjutis püüab seatud eesmärgile jõuda seekaudu, et toob ette rea fakte süstematiseeritud kujul. Faktide valikus ilmneb kindlasti subjektiivset momenti, kuid see loob ühtlase tooni, mis seob neid fakte üksteisega ja annab elu ka neile kujudele ja sündmustele, mis kuuluvad möödunud aegade valdkonda.

Sündmuste kronoloogia ja tähtsamate allikate loend on paigutatud raamatu lõppu.

I. Naine minevikus.

1. Eelajalooline aeg.

Primitiivsete rahvaste elu uurimine põhineb peamiselt väljakaevatud esemeil. Olgugi et iga teadlane püüab objektiivsusele, siiski on ühesuguste esemete uurimised viinud erinevaile tulemustele. Nii esineb ka mitmesuguseid arvamusi selle kohta, missugune oli naise olukord muistsel ajal.

Dr. O. Hauser oma töös „Naise asend ürgajal“ leiab, et väljakaevatud tööriistad näitavad, et naise tööalad on alati olnud seotud majapidamise ja lastega ja seetõttu naise ühiskondlik tähtsus on piirdunud ta enda koduga. Dr. O. Hauser väidab edasi, et seejärel on aluseta kõik arvamused, mis XIX-l sajandil esmakordselt esile toodi Bachofeni ja Morgani poolt, et rahvaste arengu ajaloos esineb iseseisva ajajärguna matriarhaat ehk emavalitsus. Nagu teada, on matriarhaadi põhitunnuseks see, et esikoht perekonnas kuulub emale ja isa poolt veresugulasel on ainult kõrvaline tähtsus *).

*) Hiljem on Bachofeni ja Morgani teooriat arendanud oma töödes prof. dr. Mathilde Waerting, peamiselt raamatus *Die weibliche Eigenart im Männerstaat und männliche Eigenart im Frauenstaat*, 1921.

Matriarhaadi ehk emaõiguse teooria eeldab alati ka ema valitsemist, s. o. naise eesõigustatud sotsiaalset olukorda, kusjuures selle teooria pooldajad väidavad, et matriarhaat olevat rahvaste arengus teatud tarvilik aste.

Hilisemad uurimused näitavad, et see väide on vaieldav ja põhineb rohkem teoreetilistel arutlustel kui faktilistel asjaoludel *).

Praegu elavate primitiivsete rahvaste elujärg ja ajaloolised uurimused näitavad, et emaõigus (matriarhaat), s. o. laste kuulumine ema sugukonda ja seetõttu nime ja varanduse pärimine emalt, on tekkinud ajajärkudel, kus võimu kehastajaks olid üksikud sugukonnad. Sugukonnad olid sellal mehe ja naise abielu ehk ühenduse tingimuste otsustajaks. Kui mehel puudus aineeline võimalus iseseisvalt perekonda asutada, astus mees naise sugukonda, kuid sel juhul ei küündinud temani suguluse tagajärjed laste suhtes. Lapsed kuulusid kõik naise sugukonda. See ei tähendanud veel, et naisel endal seepärast oleks olnud mingsuguseid paremusi. Naine seisis niisamuti oma sugukonna võimu all. Harukorral kujunes matriarhaadi kõrval ka g ü n o k r a a t i a ehk naise võimu maksmapanek valitsemise alal.

Emaõiguse jäänuseid võime tähele panna mitmesuguseis meieaegseis seadusandlustes selles osas, mis käsitleb vallaslast ja ta vanemate juriidilist vahet. Harilikult kehtivad vallaslaste suhtes emaõiguse normid lapse nime- ja pärimisõiguse suhtes, kuna nende laste suhtes, kelle vanemad oma abielu on registreerinud, kehtib teine õigus ja nimelt isa nime õigus ja mõlemalt vanemalt pärimise õigus.

*) Põhjapaneva töö sel alal on kirjutanud Marianne Weber: *Ehefrau und Mutter in der Rechtsentwicklung*, 1907.

On mõeldav, et eelajaloolisel ajal kehtis emaõigus ka hariliku isaõiguse kõrval vastavalt oludele, ja on liiga vähe andmeid selleks, et pidada matriarhaati iseseisvaks ajajärguks rahvaste arenemise ajaloos.

2. Vana-aeg.

Naise olukorda antiikajal on raske endale õigesti kujutella ilma pilku heitmata selleaegsele üldisele olukorrale. Võimatu on praeguse kirjutise piirides määrata ühiskonna arengut mitmesuguste faktori järgi, peaks valima ühe, kõige iseloomustavama ja mis siiski põhineks faktilisel materjalil.

See on küllalt raske ülesanne, sest paistab, et naised on olnud minevikus mingisuguseks nimetuks looduslikuks jõuks; ometi see jõud on loonud väärtusi, mida on küll raske rahaliselt hinnata, kuid millest on aastatuhandete jooksul kujunenud suur osa iga rahva omapärasest kultuurist, mis väljendub näiteks rahvaluules, tarbe- ja iluesemeis jne. Muistse naise kujutluses pidid need esemed olema veel palju ilusamad ja värvikamad, sest väljendus on alati nõrgem kujutlusest, eriti kui puuduvad vastavad tehnilised abinõud. Ometi neist möödunud ajast säilinud esemeist leiab iga rahvas end uuesti ja ammutab neist jõudu tulevikuks.

Naise sotsiaalse olukorra iseloomustuseks tuleb meil siiski andmeid otsida kitsamast vallast, nimelt rahva õigusekäsitusest. See peegeldub kombeõiguses ja mõnes säilinud kirjutatud seaduses. Kuid ka seda ala tuleb siin piirata kõige iseloomulikumaga naise olukorra hindamisel, nimelt abielu kohta käivate reeglitega, sest igale kultuuriastmele vastab abielulise ühenduse eri sisu ühes sellega seotud juriidiliste tagajärgedega.

Algelist kultuuriastmel seisev nn. jahirahvas tunneb ainult juhuslikku ühendust mehe ja naise vahel. Seejuures jääb täiesti kõrvale laste ja vanemate seos, sest kulub aega arusaamiseks ka sellest lihtsast faktist, et lapse sündimine on sugulise ühenduse tagajärjeks. Kumbagi peeti täiesti iseseisvaks faktiks.

Ainult järk-järgult kujuneb abielu niisuguseks, nagu sellest aru saadakse meie ajal, kestvaks ühenduseks mehe ja naise vahel, millel on teatud õiguslikud tagajärjed mitte ainult teineteise suhtes, vaid niisamuti ühiste alanejate (järeltulijate) suhtes nime- ja pärimisõiguse ja ülalpidamis-kohustuse näol.

Antiikaja olukorda iseloomustab abielu-ühenduste ja nende tagajärgede mitmekesisus. Ühes usu- lise tunde kasvamisega kerkis aga päevakorrale üks uus, puhtpraktiline kaalutus. Usukombed nõudsid surnute eest hoolitsemist ja ohvrite toomist. Arvati, et seda ülesannet võivad tagajärjekalt täita ainult need järeltulijad, kelle kohta on kindlasti teada, et nad on surnu järglased. See kindlus oli võimalik ainult siis, kui mehe ja naise ühendusel oli kindlam kuju. Siin oli sõna öelda peamiselt sugukonna vanemail, kusjuures ühenduse aluseks oli leping sugukondade vahel, mis toimus harilikult teatud pidulikkusega (pulmad).

Mees muretses endale naise kas ostu või vahetuse teel. Kui tal puudus ainealine võimalus selleks, siis läks ta naise sugulasi teenima.

Abielu sõlmimisega naise ostmise teel muutus naine täiesti mehe omandobjektiks, mistõttu mehel oli täielik võim nii ta enda kui ka tema poolt sünnitatud laste üle. Pärastpoole naise perekond nõudis naisele teatud kindlustust, sest sageli saadeti naisi vanemaile tagasi. Seesuguse kindlustuse pidi andma naisele ka a s a v a r a, mis sugulaste poolt anti naisele abiellumise puhul ja mille mees oli kohustatud tagasi

andma naise tagasisaatmise korral. Niisamuti kauples sugukond teatud õigusi naisele ka mehe vara suhtes ja seetõttu oli esimene naine majanduslikult eesõigustatud seisukorras võrreldes nende naistega, keda mees pärastpoole endale majja võttis.

Mees oli huvitatud ainult endale järeltulijate kasvatamisest, ja see pani aluse naise truuduse nõudmisele. Kui naine murdis truudust, siis oli see raskesti karistatav, harilikult surmaga, mehe truuduse küsimus aga oli hoopis tähtsusetu.

Naine Egiptuses.

Vanimad meie ajani säilinud seaduste eeskirjad abielu kohta on babüloomlaste omad, s. o. kuulus Hammurapi koodeks, koostatud umbes 2000 a. e. Kr. Nagu vanimad koodeksid alati, ei sisalda ka Hammurapi koodeks abstraktseid reegleid, vaid piltlikke illustratsioone igapäevaseile õiguslikele toimingutele.

Hammurapi koodeks levis ka Egiptuses, kus teda egiptlaste poolt omal viisil täiendati ja muudeti. Säilinud dokumentidest selgub, et Egiptuses naine oli suures lugupidamises. Seda kinnitavad ka samast ajast säilinud kuningannade püramiidid ja kividesse raiutud joonised.

Prantsuse egiptoloog professor Eug. Reveillout *) leiab, et naine egiptuse koodeksi reeglite järgi oli iseseisev majanduslikes küsimustes, oli teovõimeline ka abielus. Niisamuti kindlustas abielu talle ja ta lastele osasaamise mehe varandusest abielu lõpu korral, olgugi et varanduse valitsemine kuulus mehele.

Pojad ja tütreid pärisid vanemalt ühte viisi, mis pärastpoole muutus küll poegade kasuks. See vahetegemine soodustas omalt poolt annetise andmist tütardele nende abiellumise puhul, millest arenes pärastpoole kaasavara andmise komme. Egiptlaste koodeksi kaasavara-mõistel puudub täiesti see sisu, mis on esile kerkinud hilisemais koodeksis, kus kaasavara on abinõu pruudi väärtuse tõstmiseks raha-

*) *La femme dans l'antiquité égyptienne*, 1907.

lise juurdemaksu näol. Egiptlastel on kaasavara teatud vastutasu tütrele puuduva pärandiosa eest. Balti eraõiguses esinevale kaasavara-mõistele leiame prof. Erdmanni raamatust huvitaval kombel sama seletuse.

Kaasavara sai naine tagasi juhul, kui mees ta enda juurest ära ajas, s. t. meie arusaamise järgi tõstis abielulahutuse nõudmise.

Naisele oli võimaldatud nõuda abielulahutust mõnel erijuhul. Et mees murdis truudust, see polnud igatahes küllalt tähtsaks põhjuseks; naise truudusetust seevastu karistati valjusti. Nii seisab selleaegses seaduses (Marianne Weberi järgi): „Kui Bastu (naise nimi) ütleb oma mehele Remule: „Sa pole enam minu mees“, siis peab ta kätkestatama ja vette visatama. Kui Remu ütleb Bastule, oma naisele: „Sa pole enam minu naine“, siis peab ta naisele 10 hõbeseeklit maksma.“

Vanimate koodeksite hulka kuulub ka juutide raamat t a l m u d, mis sisaldab rabide kohtuotsuste ja traditsioonide kaudu kujundatud vana iisraeli rahva õigust ühes seletustega. Talmudi järgi otsustades on naise olukord halvenenud. Talmud lubab mitmenaisepidamist, millega koos on alati käinud naise alandus. Abielu sõlmiti peamiselt ostu-müügi teel. Mees pidi naise eest vanemaile tasu maksma ja selle eest oli mehel õigus naiselt nõuda kõikide koduste tööde tegemist, mis ka talmudis üksikasjaliselt on loendatud: „jahujahvatamine, küpsetamine, keetmine, pesupesemine, ketramine ja lapse rinnaga toitmine (iga last 24 kuud)“.

Neist töödest oli naine vabastatud, kui ta tõi endaga abiellu kaasa küllalt teenijaid, kuid igal juhul jäi naise hooldeks mehele joogikarikat ulatada ja mehe nägu, käsi ja jalgu pesta.

Uudisena kerkib talmudis teatud juhul karistus ka mehele abielutruuduse murdmise eest, nimelt kui truuduse murdmine sündis abielus oleva naisega. Karistuse aluseks loeti võõra mehe õiguste rikkumist, mitte aga truudusetust oma naise vastu.

Talmudi abieluõigusel on sügav usuline alus, see aitas kaasa perekonna ja seega ka ema austamisele.

Majanduslikult oli naise olukord fikseeritud järgmiselt: abielu ajal ei saa olla naisel üldse varandust, see sulab ühte mehe varandusega, kellele kuulub täieline valitsemise ja korraldamise õigus. Kõik, mis on naise kätetöö, ja isegi see, kui ta leiab midagi, on ta mehe oma. Selle eest, et naine töötab mehe kasuks, peab mees teda ülal pidama ja surma korral vastavalt matma. Mees korraldab ka naise isiklikku elu. Sellele on aga pandud teatud piirid: mees ei tohi keelata naist kandmast teatud iluasju, söömast teatud

puuvilja, külastamast oma sugulasi ega osa võtmast teatud pidustustest.

Niisugune oli selleaegne üldine pilt. Ometigi sellest hallist massist kerkisid üles iisraeli rahva ajaloolised naiskujud, nii nagu me tunneme neid piiblist. R a a h e l, kelle pärast Jaakob teenis ta vanemaid kaks korda seitse aastat, vaarao tütar, kes päästis Moosese ja hoolitses ta hariduse eest, Delila, kes reetis Simsoni ja kelle kohta seisab piiblis: „Mõrum kui surm on naine, kelle südames on õelus.“ Ja üle aastatuhandete kostavad Ruti sõnad, mis ta oma surnud mehe emale Naomile ütles: „Kuhu lähed sina, sinna lähen ka mina, kus on sinu kodu, seal on ka minu kodu, ja sinu rahvas peab minu rahvaks saama ja sinu Jumal minu Jumalaks.“ Kuningannadest on erilise lugupidamise osaliseks saanud kuninganna D e b o r a, kes 40 aastat valitses iisraeli rahvast ja oli sealjuures ülemkohtunikuks.

Naine Kreekas.

Kreeka tuntud seadusandja Solon elas ise pike-mat aega Egiptuses, et tutvuda seal seaduste koostamisega. Ta töö tulemuseks on üldtuntud „XII tabeli seadus“. Temale oli aga vastumeelt egiptuse naise võrdlemisi suur vabadus. Solon tõi muudatusi juba pärimisõigusse ja nimelt järgmiselt: Kui isal on poegi, siis pärivad ainult nemad, nende õed ei päri üldse. Kui poegi ei ole, siis võib isa oma varandusega talitada nii, nagu poleks tal üldse lapsi, s. o. vabalt määrata, kellele tahab, olles kohustatud reserveerima ainult teatud osa tütrele, kui tütar pole veel abiellunud, või kui tütar on abielus, siis ainult väimehele. Solon oli isegi kaasavara vastu, sest see võis anda naisele teatud kordadel majanduslikku tuge. Soloni arvates peab naine võlgnema kõike oma mehele, siis on abielus kord.

Nagu teada, säilis kaasavara kombeõiguses siiski ja arenes aja jooksul võimsaks institutsiooniks terve perekonna kindlustamiseks.

Soloni vaated naisele polnud mingisuguseks erandiks. Olgugi et Kreekas kunstid ja filosoofia jõudsid

enneolemata õitsengule, avaldasid nad oma mõju ainult neisse, kes nendega tegemist tegid, ja nende hulka ei kuulunud abielus olevad naised, kes ei pääsenud välja oma kodu ümbruskonnast. Neid hoiti vaimsest elust eemal. Sel viisil süvenes kuristik koduse elu ja välise maailma vahel. Naisele õpetati maast madalast, et peavooruseks on nii vähe kui võimalik rääkida, kuulda ja näha. Selle tagajärjel kujunes naise õiguslik seisukord ikka halvemaks ja Aristoteles täie õigusega kirjeldab seda järgmiselt: „Orjal pole üldse teovõimet, lapsel on teovõime puudulik, naise oma on võimetu.“ Oli siiski juhtumeid, kus arvati, et naisel on üliinimlikke omadusi. Sellega on seletatav suur lugupidamine nn. püütiate vastu, keda peeti võimeliseks tulevikku ennustama ja riigiajades nõu andma.

Sparta naistel oli rohkem vabadust kui Kreeka teiste linnade naistel. Suurt rõhku pandi siin kehalisele kasvatusel, kuid mitte naise enda, vaid järeltuleva soo pärast.

Kreeka filosoofidest on Platon avaldanud omapäraseid mõtteid naiste kasvatusel, haridusel ja tegevuse kohta, mis pidid sarnlema meeste omadega. Kõik kodanikud, naised kui mehed, pidid töötama ühiskonna kasuks. Kui perekonnasidemed seda takistavad, siis parem kadugu perekond, lapsi kasvatagu riik selleks määratud kodudes.

Kreeka rahvas ei viinud neid õpetusi läbi isegi mitte sel kujul, nagu püüdis seda teha meie ajal Nõukogude Vene, kus aga praegu ka juba on jõutud veendumusele selle katse äpardumisest ja püütakse igapidi kindlustada perekonda, nähes selles ka riigi tugevat alust.

Perekonnas endas polnud kreeka naisel midagi öelda. Mitmenaisepidamine oli küll kaotatud, kuid

see sündis ainult kaudselt naise huvides. Otseseks eesmärgiks oli monogaamilise abielu kaudu kindlustada seaduslikke pärijaid ja järeltulijaid teatud suguvõsale. Seadusliku naise lapsed olid eesõigustatud olukorras võrreldes vallaslastega. Naisel endal aga puudus igasugune vanemlik võim ja ta jäi tummaks pealtvaatajaks isegi oma vastsündinud laste hukkamisel, mis oli päris harilik nähtus.

Abikaasade majanduslikud vahekorrad olid korraldatud peaaegu alati lepinguga, ja ikka suurema tähtsuse omandab kaasavara ehk *pherne*, s. o. varandus, mis kuulub tagasiandmisele, kui abielu lõpeb mehe süü tõttu. Naise majanduslik olukord paraneb veel seeläbi, et talle antakse välja abielu lõpul ka pool sellest varandusest, m's ta abielu kestel oma kätega või kaastööga on muretsenud, peamiselt kangad.

Et abielunaine liigub ainult oma kodus, mees aga viibib kogu aja väljaspool kodu, küll spordiharjutustel ja -võistlustel, küll rahvakoosolekuil, küll harjutab koolis kõnekunsti, siis kasvab väljaspool naisele võistlejaid tuntud hetääride nime all. Demosthenes ühes oma kõnes mainib neid järgmiselt: „Naised on meil selleks, et meil oleks seaduspäraseid järeltulijaid, ümmardajad maja korrashoiuks ja hetäärid mõnusa elu veetmiseks.“

Hetäärid olid harilikult omandanud teadmusi poliitikas ja filosoofias, mis omakorda andis põhjust arvata hetääride hulka kõiki neid vähesid naisi, kes olid rohkem haritud. Nii on arvatud mõnelt poolt Aspasia, Periklese eluseltsiline, hetääride hulka, kuna aga põhjaneuvad uurimised näitavad, et see on ekslik.

Aspasia oli sofistikaõpetaja, hiljem Periklese eluseltsiline. Aspasia sündis 470 aastat e. Kr. Mileetoses aadli-perekonnas. Kahekümne-aastasena siirdus ta Ateenasse, et täiendada seal oma haridust

filosoofias Anaxagorase juures. Seal ta tutvus tema kahe õpilase, Sokratese ja Periklesega. Aspasia suutis enda ümber koondada selleaegseid suurusi poliitika, filosoofia ja kunsti alalt. Tema algatusel arenes filosoofiliste mõtete edasiandmise viis kahekõnede abil.

Sophokles, Euripides, Hippokrates, Pheidias, Herodotos külastasid ta kodu. Periklese poliitilised vastased püüdsid mitmel korral naeruvääristada suure mehe armastust Aspasia vastu. Perikles soovis oma endist abielu

Aspasia.

lahutada. Kuid siiski oleks võimatuks osutunud abiellumine Aspasiaga, sest viimane oli pärit võõrast linnast ja Perikles ise aastate eest oli välja andnud seaduse, mille järgi iga Ateena kodanik võis abielluda ainult samast linnast pärit naisega. Hoolimata oma võimust ei saanud Perikles isegi seadustada oma poega, kelle Aspasia talle kinkis, sest sellekski oli vaja rahvanõukogu nõusolekut.

Kõik see andis rohketti ainet selleaegsele komöödiakirjutajaile. Neid komöödiaid

etendati rahvale ja neile joosti tormi, nii kui praegu mõnele kõmulisele filmile. Siiski kestis Periklese ja

Aspasia ühendus surmani ja Aspasia püsib Kreeka ajalooos huvitavaima naiskujuna.

Ajalooos tuttavana püsib ka O l y m p i a s e kuju, Philippos II abikaasana ning Aleksander Suure emana, kes võtab osa poliitilistest võitlustest ja kes tapetakse Kassandrose poolt.

Kreeka selleaegseist naistest väärib eriti mainimist luuletaja S a p p h o, kes sündis Lesbose saarel VII sajandi lõpul e. Kr. Sappho luuletustel oli suur osatähtsus kreeka ilukirjanduses. Vastandina oma eelkäijaile, kes tarvitasid eepilist meetodit ühendatult pateetilise ülistamisega, nii tõeliste kui ka olematute sündmuste kirjeldamiseks, leiutas Sappho omapärase viisi inimhinge elamusi otseselt edasi anda ja nimelt individuaalses lüürilises luules.

Kaasaegsed vaimusuurused tunnustavad ta teeneid ja Aristoteles mainib oma kirjutises, et Sappho näojoontega oli isegi münte löödud. Nagu alati suurte ajalooliste kujude ümber tekib legende, nii on levinud ka Sappho kohta mitu kuuldust, millele ei leidu ajaloolist kinnitust. Üks kõneleb ta erilisest armastusest naiste vastu. Sealsamas kinnitatakse aga, et Sappho läks vabaturma õnnetu armastuse tõttu kellegi Phaoni vastu. Sappho toodangust on säilinud peamiselt fragmente, kuid ka need annavad ettekujutuse ta sisulisest omapärasusest ja täiuslikust vormi-ilust. Suurem osa Sappho luuletustest on armastus- ja pulmalaulud, milles avaldub suur tunnete kirglikkus.

Sapphot võib õigusega nimetada isikupärase lüürika algatajaks, sest vanemad rahvalaulikud olid enam kollektiivset ja lüürilis-eepilist laadi.

Kirjanduses esile tõstetud kreeka naistüüpidest on üldtuntud truu naine P e n e l o p e, kes kannatlikult ootab koju kergemeelset Odysseust, ja A n t i g o n e, traagiline kuju, kes tahab võidelda armastusega

püha kättemaksukombe vastu, kuid peab selle eest surema.

Need üksikud kujud ei muuda üldpilti kreeka naise olukorrast. Naist eemal hoida kõrgema kultuuri saavutistest peab õigeks isegi Perikles. Kõne, mille ta pidas Peloponnesose sõjas langenud sõjameeste leskedele, lõpetas ta järgmiselt: „Suurim au teile, kui teist midagi ei kuule, ei head ega halba.“

Seadusandluses tekib nõudmine, et sel korral, kui naine on kohustatud mingit lepingut sõlmima, ei saa ta seda teha enam nii vabalt kui enne, vaid naise kõrvale kerkib nüüd alati hooldaja kuju, enne oma isa, pärast mehe näol.

Egiptuseski vaimustuti Kreeka seadusandluse ideist ja arendati neid ka omas pärastises seadusandluses, nagu nähtub Amasise koodeksist, mis on pärit VI-st sajandist e. Kr.

Siiski ei suutnud seadus täielikult muuta egiptuse rahva tõekspidamist, ja kuna tunduvalt halvenes seadusliku naise olukord, arenes vaba-abielu ehk konkubinaadi institutsioon, olgugi et teisiti kui Roomas, nagu allpool näeme.

Egiptuses ei saanud abielunaine isiklikult mõjutada oma abielulepingut. Konkubiin aga harilikult seadis ise oma tingimused. Tema majanduslik olukord oli kindlustatud lepinguga. See leping sisaldas kooselu majanduslikke tingimusi ja tagajärgi kooselu lõpetamise puhul.

Näitena olgu siin toodud järgmine formulatsioon: „Sa võtsid mind täna oma naiseks, sa andsid minule *neb himes*’i eest (õiguse eest naist valitseda) ühe kati (teatud rahaühik). Kui ma sind vihkan ja hakkan armastama mõnd teist meest kui sind, siis ma annan sinule 9 katti raha ja selle kati, mis sa minule andsid.“

Naine Roomas.

Rooma ajajärku kultuuriloos märtakse harilikult III-st sajandist e. Kr. kuni Justinianuse koodeksi väljaandmiseni, s. o. VI sajandini p. Kr. Kunstiteosed, kirjandus ja seadustekogud tõendavad rooma kultuuri võrdlemisi kõrget taset, kuigi see on vähem algupärast loov kui kreeklaste oma.

Kreeklastel on teeneid mõtteteaduse arendamisel. Roomlaste vaimne tegevus on olnud rohkem praktilist laadi ja elunähtuste hindamisel on nad olnud palju suuremad realistid kui kreeklased. Sajandite vältel on rooma õigus mõju avaldanud kogu maailma seadusandlusse.

Naiste tegelik olukord on rooma ajajärgul muutunud hoopis vabamaks. Selleks aitas kaasa, et mees omalt poolt oli koduga palju rohkem seotud kui Kreekas, sest riik ei nõudnud mehelt alalist osavõttu poliitikast ja ühiskondlikust tegevusest. Rooma kodanik austas oma *pater familias*'e (pereisa) aujärge ja tundis huvi oma kodu sisemise elu vastu. Naine võis liikuda vabalt ühes mehega pidustustel ja võtta osa ka külaliste vastuvõtust oma kodu. Seadus nägi siiski ette rea kitsendusi, mille kaudu naine täiesti allus oma mehele ja äiale. Naine kaotas igasuguse õigusliku sideme perekonnaga, kust ta oli võrsunud.

Rooma matrooni ideaal on kehastunud *Cornelia*s, vennaste Gracchuste ema kujus. Teda iseloomustab järgmine jutustus. Kui kord Rooma rikkamad naised kiitlesid *Cornelia* ees oma väärisasjade ja varandusega, siis vastas ta rahulikult, et temal on rikkus, mis ületab kõike seda. Kui külalised palusid

teda näidata oma varandust, siis Cornelia viis nad sisemistesse ruumidesse ja näitas oma kaht poega, öeldes: „See on minu rikkus.“ Ja tõesti vennad Gracchused tegid au mitte ainult oma emale, vaid kogu rahvale.

Rooma ajaloolistele naistele, kes olid tähtsad peamiselt oma meeste tõttu, oli lubatud kõik. Sellest ajast on pärit tuntud ütlus: „Caesari naine seisab väljaspool kahtlust.“

Selleaegseist allikaist selgub, et mitmekordne abiellumine ja lahutus oli harilik asi ja et tuntuimaid mehi Roomas nagu Cicero, Ovidius, Plinius, Caesar, Sulla ja Pompeius on olnud kõik kolm kuni viis korda abiellus.

Riik püüdis ka üldkorraldustega võidelda moraali languse vastu, keelates uuestiabiellumise abielurikkudega ja seisuselt madalamal astmel seisvate isikutega. Seaduse vastu eksimist karistati. Selle tagajärjel aga kujunes uus abielulise kooselu vorm, nimelt konkubinaat, vormivaba abielu; moraali seisukohalt ei peetud seda aga soovitavaks nähtuseks.

Rohkem kui valitsejate seadusandlus avaldas mõju kõlbluse tõstmiseks I-l ja II-l sajandil p. Kr. stoikute õpetus, kuid ka see ei suutnud piiri panna rooma kultuuri hävingule, sest seda ei kandnud enam rahva sisemine jõud. Ristiuse tulekule oli pind loodud, kuid kulus enne palju aega, kui ristiuse õpetus suutis kaasa aidata naise kultuurilise tasapinna tõstmiseks.

Ristiusk kuulub esimeste kultuuriliste liikumiste hulka, mis paneb liikuma kogu rahva, haarates seega ka naised. Seni seisis rahvamass kaugel kultuuri arengust, sest suur osa rahvast ägas orjaikkese. Ristiusk kuulutab ka orjade üheväärsust teiste inimestega ja vaeste üheväärsust rikastega. Ristiusk leiab seepärast

poolehoidu just rõhutatud elemendi seas, sest Kristus õpetas: „Tulge minu juurde kõik, kes te olete kooramatud ja vaevatud, sest mina tahan teile hingamist saata.“

Esimeste kristlaste seas on suur hulk naisi, kes kannatavad piinamist ja lähevad surma oma veendumuste eest. Ristiusu märtreist on rida naisi pühaks kuulutatud mõlema katoliikliku kiriku poolt, nagu Sophia, kes oma kolme tütreaga koos hukati, Barbara ja hulk teisi.

Lugu Martast ja Mariast illustreerib Kristuse õpetust, et ka naisel on tarvilik peale igapäevaste murede eest hoolitsemise veel osa elu pühendada vaimsele huvidele. Siiski ei suutnud ristiusu õpetus korraga muuta naise olukorda inimeste üheväärsuse suunas. Nii õpetas apostel Paulus: „Naised vaikigu koguduses.“ Abielu suhtes arvab Paulus, et on siiski parem, kui inimene üksi on. Kui ta seda aga ei suuda, siis abiellugu.

Mehe ja naise vahekord abielus on siis hea, arvab Paulus, kui mees on naise pea, kuid sealjuures nõuab ta ka mehelt truudust ja armastust naise vastu. Naine aga peab oma meest kartma.

Kirik nõudis muidugi monogaamilist abielu nagu rooma õiguski. Konkubinaadi vastu alustas kirik sõjakäiku. Esimeseks sammuks oli siin IV-l sajandil Konstanzi kirikuisade kogu otsus, millega tühistati kõik kingitused ja pärandused, mis olid tehtud konkubinaadis sündinud laste või nende emade kasuks.

Kirik võitles ka abielulahutuse vabaduse vastu ja kaotas võimaluse lahutada abielu ühe abielupoole tahtel. Abielulahutus mõlemate poolte nõusolekul jäi siiski veel püsima pikemaks ajaks.

Esimestel sajanditel p. Kr. valitses Rooma riigis üldse segadus seadusandluses, sest peale Rooma seaduste oli tegemist võõraste, võidetud provintside seadustega. Siis tuli kirik oma nõudmistega. See käärimisprotsess vältas kuni VI sajandini p. Kr., millal Justinianus andis välja seadustekogu, mille normid on mitmed riigid teadlikult või mitteteadlikult võtnud oma õigustesse ja isegi meie Balti eraseadus on allikana tarvitanud *Codex Justinianeus*'t.

3. Keskaeg.

Keskajal suureneb kiriku võim. Selle mõju naistesse on iseäranis suur, sest kõik tütarlaste õpetus on kiriku käes. Nunnad õpetavad noori tütarlapsi veidi lugema, kirjutama, koraale laulma, joonistama ja õmblema. Vahel õpetatakse ka haigete põetamist.

Kloostrijuhatajaina on mitmedki naised jätnud jälgi ajalukku, nagu Rusticula Prantsusmaal, hiljem Hroswitha oma kirjutistega, Hildegard arstimiskunstiga.

Kõrgemast seisusest tütarlapsi hakatakse kodu õpetama. Et naisõpetajaid polnud, siis pidid neid asendama haritud mehed. Mõnikord andis see õpetus ootamatuid tagajärgi, nagu vaimuliku Abélard'i armastus oma õpilase Heloïse'i vastu XII-l sajandil. Mõlemad pidid kloostriis oma süü eest karistust kandma. On säilinud nende vastastikune kirjavahetus, kus nunn Heloïse kirjutab oma tundmuste hindamiseks muuseas järgmist: „Nad nimetavad mind vooruslikuks, sest nad ei tea, et kõik on ainult näilikkus. Nad nime-

tavad mu keha välist puhtust vooruseks ja ei tea, et voo-
rurus kuulub hingeomaduste hulka, aga mitte kehale.
Inimesed austavad ja kiidavad mind, Jumala eest, kes
tunneb meie hingesaladusi, ma ei ole seda väärt.
— Jumal teab, et olen oma elus alati rohkem kart-
nud sind pahandada kui Jumalat ennast ja et olen
rohkem püüdnud sinule meeldida kui Temale. Mul
pole oodata tänu taevast. Südant aga ei saa käsutada.
Ta ei ole meie võimuses, me peame ise tema käsule
alistuma. Jumal ühendagu taevas neid, keda Ta siin
maa peal on lahutanud.“

Aegamööda unus ristiusu õpetus inimeste ühe-
väärsusest: „Ei ole juuti ega kreeklast, ei meest ega
naist.“ Kirik nägi naises patust olevust ja keelas
vaimulikele abielu. Armastusekultus, mis valitses
antiikajal ja mis väljendus selleaegses luules ja skulp-
tuuris, satub keskaegse kiriku põlguse alla ja see
kajastub ka naisesse suhtumises. Kõige inetumaid
nimetusi tarvitatakse naiste kohta, nagu: „kõige
kurja allikas“, „põrgu sünnitis“, „saadana kiusatus“.
Seega on arusaadav, et IV-l sajandil kirikuisad aru-
tasid küsimust, kas naine on inimene ja kas ladina-
keelses tekstis sõna *homo* all ei tuleks mõista ainult
meest. Lõpuks jõuti siiski arvamusele, et Kristus,
kes on inimesena viibinud maa peal, on sündinud nai-
sest Mariast ja et järelikult ka naine on inimene.

Teiselt poolt avaldas Maria, jumalaema kultus
oma mõju, tõstes (ühes teiste teguritega) naise enne-
olematule kõrgusele. Keskaja lõpul ülistavad minne-
singerid ja trubaduurid oma südamedaame taevani ja
teenivad neid alandlikult. Keskajal põletati aga ka
sadu naisi nõiaks peetuna tuleriidal. Nii põletati tun-
tud teadlase Kepleri ema, kes üllatas kaasaeglasi oma
terava mõistuse ja omapärasusega, niisamuti prants-

laste rahvuskangelane J e a n n e d' A r c *), kelle võimed paistsid olevat üliinimlikud.

Kirik püüab oma ülevõimu kindlustada mitte ainult tegeliku elu kaudu, vaid ta on huvitatud ka seadusandlusest. Eeskätt mis puudutab perekonnaelu. XI-l sajandil on kirikul õigus abielu sõlmida ja ta mõjutab ka abielulahutuse keeldu. Abielulahutust katsutakse asendada abielupoolte lahuselu institutsioonidega, sest kirik võtab omaks õpetuse, et abielu on sakrament ja et seda lahutada üldse ei saa. Paavst võis erijuhtudel siiski lubada abielu lahutada. Abielu sakramendi-tähtsusest on tingitud ka põlgus kõigi ühenduste vastu väljaspool abielu ja niisuguse ühenduse tagajärgede vastu. Nii asetatakse vallaslaps paaria olukorda ja vallaslapse ema peab istuma kirikus häbipingis.

Reformatsiooni isa Martin Luther püüdis kiriku võimu alt vabastada perekonnaõigust. Ta deklareeris, et abielu on inimeste poolt seatud, sel pole sakramendi jõudu. Luther võitles edukalt ka vaimulike abielu keelu vastu. Reformatsioon suutis enam-vähem muuta arusaamist abielust kui pahest ja siis paranes ka suhtumine naisesse, keda seni kirik oli pidanud hädade algallikaks.

Juba keskajal kerkib päevakorrale naiste arvulise ülekaalust tingituna naise elatumise probleem, sest kõik ei saa abielluda. Naiste ülekaal oli tingitud meeste suuremast suremusest alaliste sõdade ja laiemate eluviiside tõttu. Vallaliste naiste arvu suurendas ka vaimulike abiellumise keeld.

Samal ajal voolas rahvas maalt linna ja mõjutas seega majanduslikku elu, mis ei põhine enam sel mää-

*) Vt. lähemalt: F. Dreverk, Jeanne d'Arc („Suurmeeste Elulood“ nr. 27).

ral naturaalmajapidamisel kui varemail aegadel. Karl Bücher oma töös *Die Frauenfrage im Mittelalter* (1882) näitab, et linnamajapidamises ei saadud rakedada naise tööjõudu sel määral kui naturaalmajapidamises ja et need naised pidid endale ise elatusallikaid otsima. Nii leiavad naised uusi töövõimalusi linnas peale majapidamise veel mitmesuguseil käsitöö-aladel. Mitmesuguseil kutsealadel töötavad isikud kujundavad oma kutsehuvide kaitsmiseks erilised koondised, mis on tuntud tsunftide nime all. Sisepääs sinna on esialgu vaba ka naistele. Kui pärastpoole konkurentsi mõjul sisepääsu tsunftidesse naistele raskendati, jäi see siiski avatuks meistrite leskedele. Oli ka puht-naistsunfte, peamiselt tekstiiltööde alal.

Tsunfti astumise keeld vähendas tunduvalt naise töövõimalusi ja põhjustas omalt poolt prostitutsiooni levikut. Keskajal on prostitutsioon niivõrd levinud, et ta näib harilikult kutsena ja et tavalises seltskonnas selles ei nähta mingit pahet. Isegi avalikel pidustustel olid prostitueerituil oma esindused, nagu igal teisel tsunftil.

Majanduslik olukord halvenes veel puuduliku hariduse tõttu. Koole oli üldiselt vähe, kuid tütarlastel veelgi vähem kui poisslastel. Ka ei peetud naisõpetajaid täisväärseks. Neile ei maksetud palka nagu harilikult, vaid õpetaja ise pidi koolilaste vanemalt palka korjama. Kui aga vanemad naisõpetajale usaldasid oma poja, siis pidi õpetaja selle eest ise juurde maksma.

Uusaja tulekuga muutuvad ka hariduslikud olud, koolide arv tõuseb ja õpetajate ettevalmistamise eest hakatakse kandma suuremat hoolt. Naiste hariduse arenemist takistas asjaolu, et tütarlastekoolide õpetajate ettevalmistuse suhtes ei esitatud mingisuguseid nõudmisi.

Pöörde inimeste maailmavaadetes ja mõistete hinnangus tõi Suur Prantsuse revolutsioon. Selle eelkäijaks tuleb pidada eriti Rousseau'd. Rousseau on inimeste vabaduse ja üheväärsuse apostel. On huvitav märkida, et temagi päris-inimeseks peab ainult meest, — naine on loodud mehe jaoks ja naise ülesanne on mehele meeldida ja temale alistuda. Poissi peab kasvatatama nii, et ta igale ebaõiglusele kohe vastu hakkab ja oma tahet suudab alati teostada. Tütarlapse kõrgemaks vooruseks on järeleandlikkus ja tasane meel, et ta pärast oskaks mehe kalkust ja ebaõiglust kaebamisteta kannatada. Mõtteteadlane Fichte Saksamaal arendas oma õpetust samas suunas.

Suure Prantsuse revolutsiooni ajajärgul, XVIII sajandi lõpul, hakkavad naised esmakordselt ise huvi tundma oma soo probleemide vastu. Esiotsa üksikult, pärastpoole juba organiseeritult, astuvad nad tegevusse oma seisukorra parandamiseks. Nii jõuame uus-aegse naiseni, kelle arengut vaatleme edasi juba üksik-probleemide järgi.

II. Tänapäeva naise probleem.

1. Psühholoogilisi arutlusi.

On kindel, et ühes faktilise olukorra muutumisega käib kaasas ka naise sisemise loomuse muutus.

Küllalt pidevat huvi on pakkunud naisküsimustega seoses olevate probleemide arutlus. Mitte ainult kirjanduses ei tõuse päevakorrale uusi naistüüpe, vaid ka teaduses hakatakse tähelepanu pöörama naise hingeelulistele küsimustele.

Naise hindamisel võime olla kahesugusel seisukohal. Üldisem arvamus on, et mees ja naine on kaks

täiesti erinevat ja mitte üheväärset olevust. Arenguredelit võime kujutada järgmiselt: algaste — laps, siis naine ja kõrgem aste — mees, või kui seda järjekorda arvudega tähistada, nagu seda tegi Proudhon, siis märkides meest kolmega peame naist märkima kahega. Vanema põlve autoreist jagavad seda arvamust Möbius ja Weininger. Praegusel ajal jagavad nende vaateid näit. prof. Wieth-Knudsen, dr. E. Eberhard jt. Naistest on samas vaimus palju kirjutanud Gina Lombroso, tuntud itaalia kriminalisti tütar.

Kõik need autorid tarvitavad oma väidete tõestuseks umbes järgmist meetodit. Sissejuhatuses tehakse selgeks füüsiliste ja vaimsete omaduste sõltuvus. Sellele järgneb naise ja mehe füüsiliste erinevuste tõestus, millest sõltuvat siis ka vaimne erinevus. Kõik, mis elus on edasiviivat, kõrget, on mehe omadus; kõik, mis kisub allapoole, igasugune väiklus on naise omadus, kusjuures need omadused on sünnipärased ja muutmatud.

Mõnel isikul tekib päriselt vihavaen naiste vastu. Niisuguste vihkajate hulka kuulub näiteks saksa filosoof Schopenhauer. Ta leiab, et naise iseloomu põhiviga on ta ebaõiglus. See tekib peamiselt mõistuse ja asjalikkuse puudumisest. Seda soodustatakse veel seeläbi, et naised kui nõrgemad olevused ei saa toetuda oma jõule, vaid pettusele. Naine on varustatud kõigepealt teesklemisvõimega. Teesklemine on sünnipärane ja on omane nii rumalale kui ka targale naisele. Sellest naise põhiveast tekib truudusetus, äraandlikkus, tänamatus (Schopenhauer, *Über die Weiber*, 1877).

Ka Wieth-Knudsen*) väidab naise kohta: „Sellest (naise teesklemisvõimest) on tingitud, et

*) *Kulturgeschichte der europäischen Frauenwelt*, 1927.

antiik- ja keskajal naise ja mehe tunnistust kohtus ei loetud üheväärseks. Keskajal nõudis kohus kahe naistunnistaja seletust selleks, et ühe meestunnistaja ütlust ümber lükata. Antiikajal ei lubatud naist üldse vannutada.“

Wieth-Knudsen toob oma töös ka oma mõttekaaslaste arvamusi naiste kohta, mis peavad tõendama naise alaväärsust. Nii esitab ta prantsuse sotsioloogi Dumin'i ütluse: „Igas kultuurkonnas, mis sammub edu poole, järgneb naine alandlikult mehele või käib tema kõrval. Igas kultuurkonnas, mis läheb vastu hävingule, allub naine esijoones korruptsioonile.“

On olemas siiski rida õpetlasi, kes sama küsimust uurivad teisest seisukohast ja nimelt, et mees ja naine on esmajoones inimesed, kes erinevad küll soo poolest, kuid kelle erinevusega sobib ka mõiste üheväärsusest, sest nii meest kui ka naist pole vaja maailmas mitte ainult inimkonna füüsiliseks edasielamiseks, vaid ka heakäekäigu vaimseks kindlustamiseks. Nii mehel kui naisel on inimeselisi voorusi ja samu inimeselisi pahesid. On küll mõningaid puudusi, mida heidetakse ette eeskätt naistele, nagu väiklus, edevus, kergemeelsus, kuid siis võib meeste juures esinevaiks pahedeks arvata toorust ja omakasupüüdlikkust. Ei saa aga väita, et need omadused oleksid tingimata sünnipärased, sest pärilikkusseaduse järgi võivad pojad iseloomujooni pärida emadelt ja tütred isadelt.

Soovahe tingib erinevuse naise ja mehe vahel, kuid nagu mainib Olive Schreiner oma töös *Die Frau und die Arbeit* (1914), pole see erinevus kaugeltki nii suur kui erinevus rahvuste ja rasside vahel, olles pealegi teineteist täiendav, mitte hävitav.

Soo eriomadusi nimetatakse ka „mehelikkuseks“ ja „naiselikkuseks“. Naiselikkust on ikka peetud naise vooruseks, kuid iga ajajärk on andnud omapärase

sisu sellele mõistele. Harilikult kui mees nimetab mõnd naist naiselikuks, siis tähendab see seda, et naisel on olemas need omadused, mis temale kui mehele meeldivad, nagu näit. õrnus, nõrkus, lapselikkus. Õige naiselikkus peitub aga hoopis milleski muus ja nimelt „emalikkuses“. Emalikkus on naise erifunktsioone, mis on aluseks kõigile teistele tunnetele ja mis ei tarvitse sugugi igakord ühenduses olla füüsilise emadusega, vaid võib väljenduda naise püüdmises elu alal hoida kõiges selles, mis on väeti ja nõrk ja vajab kasvamiseks hoolitsust.

Naiselikkus tavalises mõttes on seotud teatud välise ilmega, mis on suurelt jaolt moe toode; emalikkus on looduse poolt kaasa antud võime. Nagu väline ilme on ajast ja kultuurist olenev, nii on ka tavaline naiselikkusmõiste aja jooksul muutunud, olgugi et Goethe oma „Fausti“ lõppvärsis tarvitas seks sõna „igavene“ (*Das Ewig-Weibliche zieht uns hinan*).

Välise naiselikkuse nimel on aastasadade jooksul Hiinas painutatud tütarlastel lapseas jalaluud pooleks, Euroopas naise keha moonutatud korsetti nõõrimisega, Jaapanis naiste juustest tornide- ja linnupesa-sarnaseid soenguid tehtud, mille ilu säilitamiseks pidi vaene kannataja magama puupakkudel.

Naise vaimsete omaduste kohta nõuab hindu järgmist: „Naine peab olema ilus ja tasane, vaatama oma mehele kui jumalale ja teda teenima õnnes ja õnnetusel, tervises ja haiguses. Ta peab mehe sõna kuulma ka siis, kui mees on ta vastu ebaõiglane. Ta peab vara üles tõusma, et austada jumalaid. Ta peab hoidma kodu puhtana. Süüa tohib ta ainult siis, kui mehe, võõraste ja teenijate tarvidused on rahuldatud. Ta peab austama omi ja mehe vanemaid. Ta alistumine oma

mehele kui isandale on naise au ja ta lunastus igavikus.“

Inglane John Stuart Mill mõtleb naiselikkusest hoopis teisiti. Ta ütleb: „See, mida praegu nimetatakse naiselikuks loomuseks, on ebaloomulik, kunstlik produkt. Seda saavutatakse seeläbi, et naist mõnest suunast vägisi eemale hoitakse ja energiliselt teistele radadele juhitakse. Mõningate naise omaduste suhtes harrastatakse kasvuhoone-kultuuri. Neile omadustele, mida tahetakse näha, neile antakse nagu taimedele soojust, vett ja rammu külluses. Teised kõrvalharud samast juurest asetatakse külma talveõhu kätte ja tarbe korral kaetakse isegi jääga. Ja inimesed arvavad, et taim kasvab ise selles suunas, kuigi teda selleks sunniti. Suurem osa inimesi on võimetud oma teguviisi äratundmiseks, sest neil puudub üldse võime keerulisema sõltumisprotsessi analüüsiks.“

Kultuuriloost nähtub, et tahe end ehtida, mis väljendub riide värvuskirevuses, pitside ja lindikeste tarvitamises, on olnud teatud ajal just ka mehe voorusi. Nii kirjeldatakse näiteks kostüümide ajaloos 1660. a. pärit olevat lord Bolingbroke'i kostüümi: „Ta oli väga elegantselt riietatud: helesinine sametkuub laiade heledate tikitud kätistega, merevaigukarva kollased siidsukad, veripunased kingad teemantpandlaga. Ta vest oli pitsidest, kübar hõbedaga tikitud ja ta pruunid juuksed pikkades lokiides olid kokku seotud punase lindiga. Kust ta läbi läks, seal levis aroomi otsekui roosipeenrast.“

Tänapäeval on mehe ehtimiskirg säilinud üksnes metsrahvaste meestel. Tavaliselt esineb nüüd mees lihtsas riietuses. Meeste praegune riietus on tingitud peamiselt elu kiirest tempost ja töö nõuetest. Lihtsust ja otstarbekohasust riietuses nõutakse nüüd ka töötavalt naiselt, eriti meeste poolt, olgugi et omal

ajal lihtne soeng ja tume kleit kutsusid meestelt esile süüdistusi naise mehestumise kohta.

Praegusel ajal valitseb siiski teatud segadus riie- tuse alal. Nii on lubatud ja isegi soovitatav naistel kanda meeste riietust sportimisel, mehed aga jällegi panevad selga naiste kuue sarnase riie- tuse kõige tõsi- semail toiminguil, nagu talaarid kohtus ja kirikus; mitmes ülikoolis kannavad pikki kirevaid ilustatud mandleid teadusliku aukraadi omajad. Nii et ka riie- tus-ede- vust ei saa igal juhul lugeda „naiselikkuse“ väljenduseks.

Naisele nii sageli ette heidetud ja viimase poolt ka tõesti tuntud alaväärsuskompleks on sageli nende mõjude tulemus, millele ta allub juba lapseas. Juba mänguasjade ja mängude valikus kriipsutatakse alla ta soo erinevust ja just selles punktis, mis polegi va- jalik, nimelt tulevase naise erilist hellikust ja nõrkust. Teatavasti aga esitab emakutse täitmine naise organis- mile vägagi suuri nõudmisi ja eriti naisel on vaja enesevalitsemist ja tahtekindlust, et oma lapsi nende esimestel, tähtsusrikkail eluaastail kasvatada tublideks kodanikeks.

Vallalised naised, kes ei saa mõningail põhjustel soetada endale perekonda ja kes peavad endale ülal- pidamist muretsema kutsetööga, peavad füüsilist jõudu vajavail aladel end rohkesti treenima, et võis- telda meestega. Vaimseil aladel võistlevad naised pea- vad olema hästi arenenud, sest tavaliselt eelistatakse ka keskmise tasemega meest andekamale naisele. Ja tänini on terve rida võitmatuid alu, kuhu naine pole pääsenud ka kõige demokraatlikumais riikides.

Tütarlaste ja poisslaste kasvatuse juures on see- päras- t väga tähtis, et ei loodaks kunstlikult süvenda- tud soovahet. Loomulikku vahet nii poiste kui ka tütarlaste kasvatamisel ja nende individuaalseid oma-

dusi peavad aga kasvataja ja ema küll silmas pidama ja nii lastesse harjutama loomulikkuse, mille abil toimub kõige õigem diferentseerumine.

Mõned uuema aja autorid on kaunis kaugele läinud mehelikkuse ja naiselikkuse mõiste määratlemisel ja väidavad, et võib luua tingimusi, mille tagajärjel naisel on kõik need omadused, mida praegu mehe auks nimetatakse „mehelikuks“. Sealjuures muutuvad mehed ise naiselikuks. Seda teooriat arendab õige edukalt oma teoseis M. M. Waerting, kuid materjal, millega ta opereerib, osutub siiski piiratuks kaugeleulatuvamate järelduste tegemiseks. (Vt. lähemalt: Alma Kaal, „Mehe ja naise psühholoogiast“, 1936.)

Ka looduses pole midagi absoluutset. Nii kui pole 100% „naiselikku“ naist, nõnda pole ka 100% „mehelikku“ meest ja teatud õigus on S. Freudil öelda: „Psühhoanalüüs seisab ühel pinnal bioloogiaga. Mõlemad arvestavad inimese kui ka looma biseksuaalsust (mõlemasooosust).“ Ja edasi seletab S. Freud: „On tarvilik endale selgitada, mis tähendavad mõisted „naiselik“ ja „mehelik“, mida nii sageli tarvitatakse endast-mõistetavana, kuid teadusmaailmas jäävad selgitamatuks. Ei psühholoogiliselt ega ka bioloogiliselt pole leitud kindlat mõistet, mis on „naiselikkus“ ja mis on „mehelikkus“. Igal indiviidil on oma soo eriomadusi kui ka teisele soole omistatud tunnuseid ja mõlemal on nii aktiivsuse kui ka passiivsuse elemente.“

Olude sunnil on naised ajaloo kestel küllalt täitnud ka kõrgema võimu ülesandeid ja nendega tulnud toime väga hästi. Antiikajal Semiramis, Kleopatra, Debora, siis Rootsi kuninganna Kristiina, Inglismaal Elisabeth, hiljem Austrias Maria Theresia, Venemaal Katariina II ja Inglismaal Victoria, Rumeenias Carmen Sylva (Elisabeth), rida Hispaania, Por-

tugali ja Ungari kuningannasid jne. Mõnes suhtes on olnud need isegi paremad valitsejad kui mehed.

Elisabeth, Inglise kuninganna 1558—1603.

Kuid ajalooliste kujudega ei saa seletada praeguse naise tüüpi. Naise üldtüüpi määrata on väga raske, sest praegusel ajal on meil tegemist naiste tüüpide

diferentseerumisega; võib öelda üldsõnaliselt, et tänapäeva naine on mitmepalgeline. Võrreldes möödunud ajaga naine on üldiselt muutnud iseseisvamaks, ta ei püüa asju lahendada pisaratega, ta oskab oma elurõõmu säilitada ka vananedes, ta on ka väliselt kauem noor, sest et ta harrastab sporti ja kehakultuuri. Lastele on ta rohkem sõber kui nende ohver, nagu sageli juhtus vanasti. Ta on lihtsam, otsekohesem, sügavam ja mitmekesisem, sealjuures on tas veel küllalt romantikat.

Tänapäeva naise iseloomu selgitamisel ei tule esitada mitte ainult psühholoogilisi tegureid, vaid välisloodki ühiskonna näol on suuresti mõjutanud naise kujunemist.

2. Sotsioloogilisi probleeme.

Naine ja töö.

Piiblis on öeldud, et Jumal ütles mehele: „Pahigis pead sa endale leiba muretsema“, ja naisele: „Valudes pead sa oma lapsi sünnitama.“ Naine sünnitabki lapsi, kuid niisamuti kõnelevad aastatuhandet tööst, mida naine teeb. Juba sel ajal, kui mees jahil ja sõjas käis, tundis rahvas igatsust püsivama elukoha järele, hakkas naine kodu maad harima, elamut korraldama, riideid õmblema ja saviriistu valmistama. Ka tundis ta juba mitmesuguste taimede tervendavat mõju ja arstis haigusi. Ühes sellega oli ta sageli ka prohvet ja preester *).

Töö abil on võimalik elu areng. Mees võitles väljaspool, naise ülesanne oli aga väsimatu töö kodu.

*) Olive Schreiner, *Die Frau und die Arbeit*, 1914.

Muutused ajad, meestel polnud vaja enam kõigil jahile või sõtta minna, sest et vastavaid ülesandeid täitis ainult üks osa neist, ja mees aitas naist kodustes raskemais töödes. Naisel jäi nii rohkem aega söögi, peenemate riiete ja vaipade valmistamiseks.

Ajaga muutus aga ka mehe tööpõld. Seal, kus ennemalt töötas põllul 50 meest, töötab nüüd traktor paari inimesega, masinad asendavad igal pool füüsilist tööjõudu, nii põllumajanduses kui ka tööstuses. Uusi nõudmisi seatakse üles töötajaile. Tööoskus muutub keerulisemaks ja praegusel ajal nõutakse igal alal kutseharidust.

Seetõttu kitseneb ka naise tööpõld füüsilise töö suhtes. Isegi toiduvalmistamise alal turustavad nüüd vabrikud suure hulga tooteid. Sama sünnib ka riieteõmblemise alal. Veel möödunud sajandil toimus kodudes mitmekülgne produktsioon. Nüüd teevad sama töö kudumis-, leiva-, vorsti- ja konservivabrikud, õlletehased, seebivabrikud jne. Koos tööstuse ja tehnika arenguga kerkib üles töötute probleem.

Kui mõnel tööalal jäävad töövõimalused väga kitsaks, siis on meestöolistel harilikult kaks võimalust, kas leida uus tööala või nälgida. Riik muidugi võib ajutiselt töötuid ülal pidada, kuid pikema aja kestel käib see ka temale üle jõu.

Tööta naise seisukord kujuneb teisiti. Kui naine ei leia uut tööala endise asemele, siis see ei tähenda veel nälgimist, tema jaoks võib leiduda võimalus ka tööta ära elada — ainult sellest, et ta on kellegi mehe ülalpidamisel. Niiviisi elades kaob aga naisel töötahe üldse, raskete majanduslike olude tõttu ta lapsi ei muretse, ja kui puudub igasugune huvi sotsiaalse tegevuse või muu vaimse ala vastu, siis muutuvad need naised ühiskonnale peaaegu üleliigseiks, n. ö. naisparasiitideks.

Naiste parasitismi võib tähele panna juba orjapidamise ajal. Siis oli rikkamate meeste naistel võimalus elada täielikus tegevusetuses. Kui niisugune naine sünnitas lapsi, siis anti need kohe võõra kasvataja hoolde. Samal ajal oli naine liiga laisk, et huvituda vaimukultuurist. Parasitismi tunnused olid igal ajal ja igal maal samad ja kui juhtivate ringkondade naised selle seisukoha omaks võtavad, siis mõjub see lõpuks halvendavalt kogu ühiskonnale. Seda näeme näiteks Kreekas, kus füüsilise töö tegijad olid orjad, vaimsest tööst aga hoiti naisi eemal. Nii langes iseendast laste sündimus ja levis homoseksualism, kreeka kultuuri hukkumise peapõhjusi.

Sama nähtust võib tähele panna hilisemas Roomas. Sel ajal kirjutati naisest: „Naised on praegu kalliskividega ehitatud, päevade viisi lebavad nad pehmeil patjadel või lõbutsevad. Nii ei püsi riik kaua.“

Naisel puudus tarvidus tööd teha, ja armastuse asemele tekib nautimishimu, tegevuse asemele mõnulemine. Naine peab loomulikuks olla ainult tarvitaja, ta ei produtseeri ise midagi ja nii kustub tas ka loomulik tahe lapsi ilmale tuua.

Parasitismi on leidunud sagedamini naiste kui meeste juures, sest naiste põliste tööaladele nagu majapidamine ja põllumajandus oli kergem rakendada orjade tööjõudu. Mehed aga töötasid sõjameestena, poliitika ja teaduste alal, ja neil aladel oli juba raskem leida asendajat.

Parasitismi levimisele naiste seas aitas kaasa ka veel see asjaolu, et naist peeti ülalpidamist väärivaks mitte ainult sel juhul, kui ta tõesti täitis ema ning perenaise kohuseid, vaid sageli ainult seepärast, et ta näilikult oli võimeline neid kohustusi kandma.

Praegusel ajal ähvardab parasitism niisamuti rohkem naist kui meest. Teraval kujul kerkib tänapäev esile naise töö probleem. Majanduslikult raskes seisundis olevail naistel on töö paratamatu ja kujuneb perekonna elatamise allikaks mehe töö kõrval. Probleemina kerkib aga naise töö küsimus esile nende naiste puhul, kes on majanduslikult kindlustatud, kuid kellele tegevuseta olek on vastuvõtmatu. Nii ei saa väita, et naiste nõudmisel töö järele oleks alati ainult materiaalne alus. Selle aluseks on niisama tugevasti tahe tunda end edasipüüdva ning loova inimesena.

Naise laialdasem tööala, majapidamine, kahjuks ei leia veel õiglast hindamist. Selle kohta kirjutab tuntud soome kodumajanduse-arendaja Laura Harmaja järgmist: „Perenaisel pole kaheksatunnist tööpäeva, tal ei ole määralist pühapäevapuhkust ega vaba

laupäevaõhtut. Perenaise kohustused kestavad läbi aasta ööd kui päevad, hoolimata sellest, kas ta on terve, haiglane või haige. Perenaise töö erineb just selles suhtes kõigist muist ameteist, et neist pääseb vahetevahel vabaks, kuid pereema, kelle tööst olenevad perekonnaliikmete tarvidused ja heaolu, ei või kunagi lahkuda oma ametist. Perenaise töö on majanduslik tegevus, mis kasu toob perekonnale. Kuid selle töö väärtust märgatakse alles siis, kui perenaine kodust lahkub ja läheb palgalisse teenistusse. Sageli aga peab kodust tööd tegev pereema kuulma, et tema raiskab ära kõik selle, mis teised majasse toovad, ega too ise mingit kasu perekonnale. Niisugune arusaamine peab kaduma ja selleks peavad kaasa aitama perenaised ise. Nad peavad organiseeruma, sest siis on võimalik hankida tarbe korral perenaistele ajutist abi, puhkevõimalust ja värskendust, arenemisvõimalusi oma ametis, vastavaiks uurimisteks katsekodasid kasutada jne. Ainult nõnda pääseb mõjule arusaamine, et perenainegi ei ole mingisugune masin, vaid et ta vajab puhkust nagu teisedki. Nii võiks pääseda sellest vääraseisukorrast, kus igasuguste abinõudega kaitsetakse tugevaid mehi ja hoolitsetakse nende töövõime säilimise eest, kuid just see osa kodanikest jäetakse aastakümneid vältava ülekoormatuse alla, kellest esma- ja teistegi tervis, nimelt perenaised, tulevase põlve emad.“

See oleks ka majanduslikult tasuv, sest ligi kolmveerand kogu liikvelolevast rahast käib läbi perenaiste kätest, see osa, mis läheb igapäevaste tarvete rahuldamiseks, nagu toidu-, riietus-, kütte-, valgustus- ja elamukulude katteks. Aga pole soovitatav ka see nähtus, mida võime tähele panna praegusel Saksamaal, kus tahetakse majapidamist jällegi seada täiesti natuuraalmajapidamise alusele, s. o. et naised hakkaksid

koduses majapidamises uuesti valmistama neid tooteid, mida praegu produtseerivad vabrikud, nagu kangaid, seepe, küünlaid, niisamuti võimalikult kõiki toiduaineid jne. Nii loodetakse tõmmata suurem hulk naisi majapidamise alale ja seega vabastada kohti tööta meestele.

Koos hüüdsõnaga „naine tagasi koju“ käib fašistlikel mail ka rahvaarvu tõstmise propaganda, mis sunnib omakorda aastate pärast riiki sõjateele asuma mõne arvuliselt nõrgema rahva vastu, kelle maa pole nii tihedasti asustatud. Abessiinia vallutamine Itaalia poolt on juba sündinud. Ka Saksamaa, kes praegu end nimetab eluruumita rahvaks (*Volk ohne Raum*), propageerib rahvaarvu tõstmist, et siis parajal momendil õigustada oma kolonisatsioonitungi.

Saksamaal on seadusandluses kindlustatud igale abielupaarile laen, mis kustub osade kaupa iga lapse sündimisega, kui lapsed sünnivad seaduses arvestatud ajavahemikega. Seaduses olid kindlustatud isegi need lapsed, kes pidid saama Hitleri ristilasteks, kui oli täidetud järgmine tingimus: need lapsed pidid olema sündinud „juhi“ sünnipäevaks 1934. a. Vanemad, kes tahtsid neid muretseda, pidid oma sooviavalduse registreerima umbes aasta enne nende sündi! Saksamaal on kavatsusel ka riikliku büroo, n. ö. kosjakontori avamine, kus igaüks võib oma soovide kohaselt valida abielukaaslast, kes vastab ka riigivõimu nõudeile.

Olgugi et Saksamaa korrale leidub vähe poolehoidu, siiski on Euroopa rahvad nii tihedasti üksteisega seotud, et vaimsed mõjud ulatuvad igale poole, ja me võime ka mujal märgata tahet piirata naise tegevust väljaspool kodu.

Teatavasti hakkas naine tööle väljaspool kodu selleks, et muretseda endale ja sageli ka tervele perele

ülalpidamist. Praegu on neile põhjustele seltsinud veel sisemine veendumus töö väärtusest inimese arenemise alusena. Ühes selle uue arusaamisega tekkis naises tung oma võimete arendamiseks hariduse ja kutsehariduse alal, millest pikemalt allpool.

Väline surve pole vähenenud, — naine vallalisena, lesena, lahutatuna, mahajäetuna peab nii enda kui ka oma laste eest ikkagi hoolitsema. Naise töövälja kitsendamine füüsiliste tööde alal pole end veel seevõrra tunda andnud kui just naise töövõimaluste piiramine vaimsete tööde alal (abielunaise töö keeld).

Rahvusvahelise Akadeemiliste Naiste Liidu poolt 1933. a. korraldatud ankeet tõi statistilisi andmeid töötavate naiste üldise arvu kohta maade ja alade järgi. Selgus, et töötavate naiste üldarv võrreldes meestega pole tõusnud viimase aastakümne jooksul 1920—1930, kuid tööalad on muutunud. Naised töötavad 1930. aastal tasuvamail aladel ja vähema töötundide arvuga kui 1920. aastal.

Võis arvata, et see on perekonna huvides, võimaldada naistele paremais tingimustes töötamist, kuid ümberpöörduvalt: „perekonna kaitse“ nimel viidi läbi mitmel maal abielunaise vallandamine omavalitsuslikest ja riiklikest asutistest ja ettevõttest.

Ka meil Eestis anti 1932. a. välja vastav seadus, mis rahva seas on tuntud „Abielukeeluseaduse“ nime all. See seadus oli aga õnneks kaheaastase kestusega ja kaotas automaatselt maksvuse 1934. aastal. Kuid ka selle lühikese aja jooksul tabas see valusalt nii mõndki perekonda, kes oli sageli rohkearvuline just mõlema vanema teenistuse tõttu.

Mitmesuguseid arvamusi kutsus esile järgmine küsimus: kas on võimalik naisel ühendada kodust tööd kutsetööga? Selle üle võib vaielda pikalt ja laialt. Näib aga, et õige on seisukoht, mille aastate

eest avaldas meie vanemaid naistegelasi ühel koosolekul, kus arutati sama küsimust: „Seda küsimust peab eraldi kaaluma iga naise suhtes. On naisi, kes suudavad kõigi töödega valmis saada: kutsetööde nõudmisi täita ja majapidamist korras hoida, on aga niisuguseid naisi, kes end väsinuna tunnevad, kui nad kohvikannu pliidilt lauale peavad tõstma.“

Naise kutsetöö ja koduse töö probleemi lahendamisele on kaasa aidanud ühelt poolt majapidamise ratsionaliseerimine ja teiselt poolt naise töökaitse.

Majapidamise ratsionaliseerimine on niivõrd lai küsimus, et võimatu on üksikasjaliselt selle juures siinkohal peatuda; sellest huvitatuile võib soovitada Erna Meyeri raamatut *Der Neue Haushalt* (Uus majapidamine, 1925). Kokku võttes võib tähendada, et majapidamise ratsionaliseerimine seisneb selles, et püütakse koduse majapidamise tehnilist külge korraldada samul põhimõtteil kui tööd mõnes harilikus käitises, s. o. et vähema jõukulutusega saavutada maksimaalset tulemust.

Meil Eestis on seni vähe arvestatud perenaise huvisid uute elamute ehitamisel. Pealinnas on rida uhkeid maju, kus puuduvad toiduainete-ruumid, köögis puudub õhuaken, majateenijale üldse pole mõeldud, ainult mõnel pool on tema jaoks ette nähtud omaette ruum. Ka on üldine nähtus, et majapidamise alal töötavad isikud pole kindlustatud ei haiguse ega õnnetusjuhtumi vastu.

Võib loota, et perenaiste endi algatusel ehk need olukorrad muutuvad.

Väljaspool kodu töötava naise olukord on järjest paranenud töökaitseseaduste tõttu.

Naise töökaitse aluseks oli tahtmine kaitsta peamiselt naist kui ema. Peale selle pidi arvestatama veel seda, et naisel on vabrikutöö kõrval täita

kodused perenaise-ülesanded, nagu hoolitseda majapidamise ja laste eest, hoida korras rietus jne.

Rida töid, nagu maa-alune töötamine, tinavalge ja muude mürgiste ollustega töötamine, tunnistati naisele keelatuks. Sellest keelust omakorda on tingitud töökaitse areng üldse, mille eesmärgiks on luua paremate tehniliste abinõudega tervisele soodsamaid töötingimusi. Kuigi töökaitseadused varieeruvad maade järgi, on siiski püütud mõnes suhtes jõuda rahvusvahelisele kokkuleppele.

Esimene niisugune lepe on sõlmitud Washingtonis 1919. aastal naise puhkeaja kohta enne ja pärast sünnitamist. Sellele järgnes naise öötöö keeld. Igal maal on need seadused kujunenud vastavalt kohalikele oludele. Mõnel maal on kaitse nõrgem, teisel parem. Igakord pole siin mõjule pääsenud üldine seadusandlus, vaid naise töökaitse on arenenud ka üksikute käitiste määruste ja tegelike korralduste kaudu.

Naiste töökaitse toimub teatud ametikohtade kaudu. Suur tähtsus ses asjas on *Women's Bureau*'l (Naisteamet) Ameerikas, mis on loodud 1920. a. töökaitseministeeriumi juurde. Selle ülesandeks on uurida, missuguste abinõudega on võimalik naistööliste olukorda paremale järjele tõsta, kutsehariduse eest hoolitseda jne.

Mitmel maal on seatud ametisse eriline naiste töökaitse inspektor, et kontrollida naiste tööolusid. Igas töökaitseaduses on naiste töökaitse probleem seotud teatud raskustega. Kui näiteks tunnistada naise suhtes õiglaseks töökeeld 4 nädalat enne sünnitust ja 6 nädalat peale sünnitust, siis ühes sellega peab lahendamata ka palgamaksmine selle aja eest ja kindlustatama samale naisele koha säilitamine seni, kui ta peale lubatud puhkust on jällegi töövõimeline.

Kõik need määrused koormavad tööstust ja seetõttu on üles kerkinud naise kindlustus emakssaamise puhul preemia näol. Niisugune kord on Itaalias, kus naised sünnitamise puhul saavad toetust nagu töötäötlised.

Niisamuti on naistöölisele tähtis tööpäeva pikkuse reguleerimine, sest koju tulles ootab teda jällegi töö. Naiste tööpäeva pikkuse piiramine enne 12, siis 10, nüüd 8 tunniga on kaasa mõjunud ka tööpäeva lühendamiseks üldiselt. 1919. aastal sõlmiti rahvusvaheline kokkulepe, kus kõigile töölistele nähti ette 48-tunnine töönaädal.

Naise öötöö keeld leidis esmakordselt arutamist Inglismaal 1844. aastal. Öötöö oli tingitud tahtmisest masinaid kasutada kogu öö-päeva jooksul ja sel viisil tööle rakendada kolm vahetust. Öötöö oli raske peamiselt naistele, sest päeval polnud neil võimalust kuskil puhata esiteks juba korteri kitsikuse pärast ja teiseks oli neil vaja ka majapidamistöödega valmis saada. Seepärast pooldati naiste öötöö keeldu üldiselt. Vastavaile kokkuleppeile kirjutati alla 1906. a. Bernis ja täiendaval kujul 1919. a. Washingtonis.

Tööstuste hulka, mis eriti halvasti mõjuvad inimese tervisse, on arvatud need, kus on tegemist tolmu-sünnitavate materjalide ja mürgiste ollustega. Statistilised uurimised näitasid, et neis tööstustes töötavail naistel olid sagedased nurisünnitused ja elujõuetud lapsed. Sellest on tingitud huvi jõuda ka sel alal rahvusvahelisele kokkuleppele. 1921. aastal koostati Genfis tööde nimestik, mis on naisele kui emale kahjulikud ja mille kohta on tarvilik maksma panna töökeeld.

Peab konstateerima, et suurem osa töökaitse-ettekirjutusi naisele kui emale paremate töötingimuste loomiseks, nagu parem ventilatsioon, parem võimalus

keha seisangut töö juures muuta, söömis- ja pesemisvõimaluste korraldamine, on mõjutanud soodsalt ka üldist tervishoidliku taseme tõstmist ja töökaitse üldist arengut.

Kõige sellega kaasleb kurb nähtus, mis on vana sajandeid, et naiste tööd hinnatakse madalamalt kui meeste oma. Kindlasti mõjub siin kaasa asjaolu, et osa naisi töötab ainult selleks, et saavutada lisa mehe sissetulekuile. See kutsub aga esile töötasu languse ka nende naiste suhtes, kes täielikult peavad ülal pidama oma perekonda.

Muidugi ka varemil aegadel on naine alati töötanud, on loovat jõudu rakendanud mitmesuguseil aladel. Üldiselt püsis aga arvamus, et majapidamisega ühenduses olevail tööil on vähe tähtsust, neid tagajärgi nagu ei nähtagi, nad kuuluvad tasuta tööde hulka. See vaade pääses mõjule eriti siis, kui naturaalmajapidamine muutus kapitalistlikuks.

Pärastpoole, kui vastavalt elunõudeile naine kujunes harilikuks töötajaks samul aladel kui mees, kerkisid päevakorrale ka uued hinnangud. Kodune majapidamistöö ja ühtlasi rahateenimine väljaspool kodu nõudsid suurt pingutust, millest tulenes ületöötamine, enneaegne väsimine ja vananemine. Seda koormat kergendada püüdma hakkas vastav kutseharidus nii majapidamise kui ka mitmesuguste muude kutsete alal. Ühes sellega tõusis üldse tung hariduse järele, mis võimaldab tööala valikut vastavalt oma võimeile.

Naine ja haridus.

Praegu on algharidus nii poistel kui tüdrukuil peaaegu terves maailmas lahendatud ühte viisi. Kesk- ja kutseharidus on korraldatud mõlemast soost noortele ühistel alustel. Sissepääs ülikooli on vaba ka

naistele. Tekib küsimus, kas on siis naiste hariduse küsimus üldse enam probleem omaette.

Sellele püüab vastata naiste hariduse pioneere Saksamaal Helene Lange, kes ütleb, et haridus ise pole eesmärk omaette, vaid abinõu selleks, et naine saaks kaasa aidata kultuuri edule. Arendades oma erivõimeid ta ühtlasi muutub tarvilikuks inimkonna hüvanguks. Sama mõtet on avaldatud ka mujal. Nii ütleb prof. K. Langevin: „Nagu elu, nii ka mõtte loomiseks on vaja [mehe ja naise] koostööd.“

Veel lähemast minevikust võib leida sentimentaalsust ja pateetilisust naiste hariduse probleemi harutamisel ja sageli peetakse silmas ka ainult mehe enda huvisid. Näiteks kui Saksamaal XIX sajandi lõpul tütarlaste keskhariduse küsimust arutati keskkooliõpetajate ühingus, siis üheks põhjenduseks selle tarvilikkuse kohta toodi ette järgmist:

„On tarvilik võimaldada naisele üldhariduse saamist vastavalt sellele, mis mees saab, et saksa mees ei tunneks igavust harimata naise kõrval. See viiks mehe kodunt eemale ja lämmataks ta edasipüüdlikkust.“

Juba XVIII-l sajandil naised ise algatavad hariduse korraldamise küsimuse. Üheks niisuguseks pioneeriks on inglanna Hannah More (1745—1819). Ta algas oma tegevust kirjutistega ja hiljem asus ka tegelikule tööle. Ta avas maal kooli tütarlastele, kus õpetas neile lugemist ja ka õmblemist. Pühapäeviti korraldas ta ettelugemisi täiskasvanuile, peamiselt oma õpilaste vanemaile. Oma pühapäevalugemistega pani ta aluse pühapäevakoolidele Inglismaal, kust need pärastpoole levisid üle maailma. Ta kirjutised on leidnud Inglismaal täieliku tunnustuse.

Teistel maadel ilmub niisamuti teoreetilisi käsitusi naiste hariduse kohta, kuid põhjanevam muu-

datum naiste haridusoludes sünnib alles Suure Prantsuse revolutsiooni ajal.

Kuigi aja jooksul asutati tütarlastele üldhariduslikke kooli, puudusid nende õpetajail õigused kõrgemas õppeasutisse astuda. Seda puudust püüti kõrvaldada erikursustega ladina keeles ja matemaatikas. Kuid rasked olid eksamid võõra komisjoni ees, kelle liikmed sageli suhtusid vaenulisusega tütarlaste püüdlikusse.

Õpetajana oli naine tuntud juba vanast ajast, esimese oma koduses ringis lapsi õpetades, pärast ka rahvakoolides. Kui XIX-l sajandil asutatakse esimesed tütarlaste kõrgemad koolid, siis kerkib päevakorda ka naisõpetajate ettevalmistamise küsimus.

Saksamaal moodustavad naisõpetajad omaette ühingu 1890. aastal. Helene Lange juhatusel hakkab ühing töötama ka selle heaks, et naisõpetajad saaksid vastava ettevalmistuse ülikoolis.

Sissepääs ülikooli avanes naistele alles XIX sajandi lõpu poole. Kõrgema hariduse saamine võimaldus kõige esmalt 1870. aastal Rootsis ja Soomes, mõni aasta hiljem ka Šveitsis, nendele järgnevad lühemate või pikemate ajavahemikega teised, näiteks Saksamaa alles 1896. aastal. Šveitsi ülikoolid kujunevad kogu maailma naiste hariduskeskusteks, sest nad on kõige kättesaadavamad keele poolest. Esialgu võisid naised õppida ainult mõnes teaduskonnas ja ainult vabakuulajana.

Praegu paistab uskumatuna, et naistel tuli aastakümnete viisi võidelda sissepääsu eest ülikooli. Kui ühte teaduskonda pääsemine oli võimaldatud, siis tuli otsust peale hakata rünnakut mõnele teisele teaduskonnale. Ainult Ameerikas oli naistel kõrgema hariduse saamine kindlustatud võrdlemisi kergelt — naisülikoolide loomise kaudu naiste endi poolt.

Tüüpilise näitena olgu siinkohal toodud, kuidas XIX-l sajandil inglise naised võitlesid arstiteaduse fakulteeti pääsemise eest. See oli 1858. aastal, kui Ameerikas esmakordselt omandas arstidiplomi ülikoolis Elizabeth Blackwell, kuid kodumaa ei võimaldanud talle kui naisele eksamite tegemist, mis oleksid andnud õiguse praktiseerimiseks.

1860. aastal pöörab Sophia Jex-Blake palvega Edinburgh'i ülikooli poole lubada teda õppida arstiteadust. Talle vastatakse, et luba ei saa anda, sest et anatoomia õppimine pole naistele kohane; ka olevat teatud haigusi, millest pole kohane kõnelda naisüliõpilastele, ja pealegi olevat meesarste juba külluses.

Mitme aasta pärast, järjekordsete palumiste tagajärjel said siiski viis naist loa Edinburgh'i ülikoolis arstiteadust õppida. Kui aga need naised hakkasid nõudma eksameile pääsemist, osasaamist auhindadest ja stipendiumidest, siis heideti nad ülikoolist välja. Nad astusid Šveitsis ülikooli ja lõpetasid seal arstiteaduskonna. Alles 1877. a. lubati neid õiendada Inglismaal kohaliku ülikooli juures eksamid, mis andsid praktiseerimisloa. Briti arstide selts keeldus siiski neid naisi liikmeks võtmast ja 1881. aastal arstide kongressil võisid naisarstid osa võtta ainult koosviibimistest ja seltskondlikust osast. Kliinikuis praktiseerida oli naisarstidele pikemat aega keelatud. Praegu töötab Inglismaal kaks kliinikut ainult naisarstidest personaaliga. Üks neist, Marie Curie nimeline, on vähkhaigete jaoks.

Ometi on teada, et just arstiteaduse alal on naised töötanud juba vanast ajast saadik. Vanadel rooma kalmudel võib lugeda mitme naise nime, kelle kohta on tähendatud *medica*, s. o. naisarst.

Leidub andmeid selle kohta, et keskajal, kui arstikutse omandati peamiselt praktika kaudu, sageli ars-

tide lesed praktiseerisid edasi pärast mehe surma. Kuid ajal, millal hakatakse nõudma teatud kindlat teoreetilist ettevalmistust, takistati nende isikute tegevust, kellel polnud vastavat haridust, ja seega kadus ka naistel edasitöötamise võimalus: neid ei lastud õpinguile.

Üldiselt oli arstiteaduskond siiski esimesi, kus naistele võimaldati omandada kõrgem haridus. Kõige kauem oli takistatud sissepääs õigusteaduskonda, olgugi et advokaadina tegeles naine ka juba muistses Roomas. Seal suutis aga keegi naine, nimega Afrania (Calpurnia), oma väljaastumisega vihastada kohunikke niivõrd, et kogu naissoole keelati sest ajast advokaadiamet. Rooma ajaloolane Valerius Maximus kirjutab oma töös, et ta märgib rahuldustundega just selle naise surmapäeva, — et niisugune nuhtlus maailmast kadus.

Justinianuse koodeks VI-l sajandil p. Kr. kinnitab seadusega naiste advokaadina-esinemise keeldu.

Alles Suure Prantsuse revolutsiooni ja rahva poliitilise tegevuse tõusu ajal tärkab naistes soov pääseda igale poole, nii ka advokaadiametisse. Ümbuskonnale paistis muidugi vastuvõtmatuna see naiste soov. Edmée Charrier oma teoses *L'évolution intellectuelle féminine* (1930) toob järgmise huvitava pildi sellest, kuidas esmakordselt Pariisi ülikoolis naine osa võttis õigusteaduse loengust:

„See daam oli juba vanemas eas, ta soovis vabakuulajana osa võtta kriminaalõiguse loenguist. Professor teatas üliõpilastele, et üks daam võtab osa loenguist ja seetõttu palus neid olla viisakad.

Daam astus sisse kahe meesmaatja vahel, üks oli ta mees, väga tüdinud näoga, teine õigusteaduskonna sekretär. Mõlemad olid ilmunud selleks, et tarbe korral kaitsjaks olla, kui peaks tekkima skandaal.

Kuid kõik möödus rahulikult ja järgmistele loengutele ilmus daam juba üksi.“

Alates 1900. aastast võimaldas Prantsusmaa naistele advokaadikutse alal töötamise, teised maad jõudsid selles järele veelgi hiljem.

Nii on naistele järgemööda avanenud võimalused haridust saada kõigil aladel ja töötada mitmesuguseil kutsealadel. Nii on naiste seas praegu arste, kooliõpetajaid, kohtunikke, advokaate, insenere, kirikuõpetajaid, farmatseute, raamatukoguhoidjaid jne.

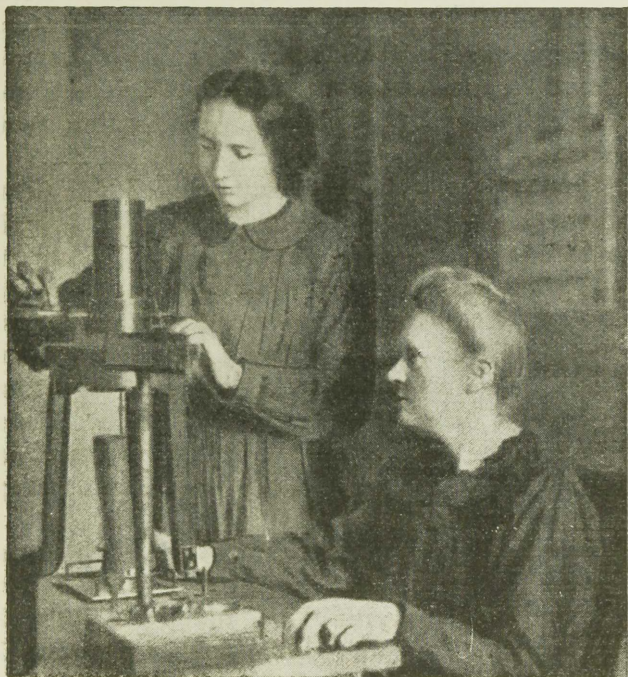
Naiste edusammudest teaduslikul alal kõnelevad andmed, kuivõrd naine on tegevuses ülikooli õppejõuna.

Vana-aeg tunneb Hypatia nime (370—415 p. Kr.), kes õpetas Aleksandrias filosoofiat ja matemaatikat. Keskajal on Itaalias õigusteaduse alal loenguid pidanud tuntud keskaegse juristi Jean d'Andrea tütredd Bettina ja Novella. Anatoomiat on õpetanud XVIII-l sajandil Anna Manzolini; Marie Agnesi dotseeris ülikoolis matemaatikat ja on avaldanud ka mitu teaduslikku uurimust; ta kaasaeglane Laura Bassi õpetas ülikoolis füüsikat.

Praegu töötab paljude maade ülikoolides rida naisprofessoreid mitmel aladel, keda siinkohal pole võimalik loendada. On huvitav märkida, et sageli naisteadlased ei ole leidnud tunnustust omal maal ja et neil on tulnud tööle hakata välismaal, — nii on vene-lanna Sonja Kovalovskaja töötanud professorina Rootsi ülikoolis matemaatika alal, poolakas Mme Joteyko Belgia ülikooli professorina psühholoogia alal ja üldtuntud teadlasena poolakas Marie Curie-Skłodowska (1867—1935) töötas Pariisi ülikoolis. Ta sai 1911. aastal silmapaistvate teenete eest keemia alal Nobeli auhinna. Eestist pärit sakslanna

D. M. Wrangell töötas keemia alal Saksamaal professorina kuni 1934. aastani, millal ta suri.

Eestis töötab Tartu ülikoolis eradotsendina rohu-teadlane Alma Toomingas ja soome keele lektorina Aino Suits.

Marie Curie oma tütre Hélène Joliot-Curie'ga.

Meil Eestis on haridusolud algkooli osas enne iseseisvust olnud ühesugused nii poistel kui tütarlastel, sest mõlemailt nõuti ühesuguseid teadmisi leeriskäimiseks.

Esimeseks keskkooliks eesti poeglastele oli Hugo Treffneri oma, mis asutati 1883. aastal, esimeseks kesk-

kooliks eesti tütarlastele Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi kool, mis asutati 1906, seega ligi 20 aastat hiljem. Muidugi ei olnud sel koolil siis neid õigusi, mis tal on praegu, vaid lõpetajail tuli õiendada täienduseksameid. Tallinnas avati peaaegu samal ajal tütarlaste kommertsgümnaasium ja E. Lenderi tütarlaste eragümnaasium. Eesti iseseisvuse saabumisega omandasid kõik tütarlastekoolid samad õigused kui poeglastekoolid ja linnades, kus osutus võimatuks poegja tütarlastele eraldi gümnaasiumide loomine, asutati segakooli.

Niisamuti avanesid eesti naistele ülikooli uksed. Enne 1918. aastat oli naistele Tartu ülikooli pääsemine võimaldatud ainult vabakuulajana 1905. aastast alates. 1908. aastal kaotati see võimalus. Samal aastal asutati kõrgemad erakursused: 1) Rostovtsevi loodus- ja arstiteaduse kursused naistele ja meestele, 2) Jassinski ajaloo-keeleteaduse kursused ainult naistele. Praegu (1936. aastal) on naisi Tartu ülikoolis 30% kogu üliõpilaste arvust. Ülikooli lõpetanud naisi on kogusummas umbes 1500, eesti mehi on lõpetanud ülikooli ligi 5500.

Doktori-väitekirju on kaitsnud 18 eesti naist, neist esimesena Aliide Teemant 1911. aastal Bernis. Enne iseseisvumist on teaduslikul alal töötanud veel Helmi N e g g o (sünd. Reiman, 1892—1920), kes lõpetas Helsingi ülikooli 1916. aastal *cand. phil.* astmega. Tema sulest ilmusid esimesed uurimused etnograafia alalt. Tartu ülikoolis esimese eesti rahvusest naisena omandas doktorikraadi 1930. aastal Lydia Poska-Teiss loodusteaduse alal.

Peale doktori- ja magistritööde on naised avaldanud terve rea teaduslikke uurimusi kodu- ja välismaa ajakirjades. Oma teaduslikkude kirjutiste poolest väärivad tähelepanu A. Toomingas, Elise Käer-Kingi-

sepp, L. Poska-Teiss, Aleksandra Ibrus-Mäer jt. Tervishoiuliste teadmuste levitamiseks rahva sekka on palju väärtuslikku tööd teinud dr. Maria Jürisson-Kleitsmann ja dr. Olga Madisson, kes on avaldanud ka eriteoseid lapse ja ema tervishoiu kohta. Silmapaistev oma toodangu poolest on dr. Emma Lasberg, kes on avaldanud üle 100 teadusliku artikli. Dr. A. Rostfeld-Säku ja dr. Paula Vreintali töö on niisamuti üldtunnustatud.

Üldhariduse kõrval on suurt tähelepanu osutatud kutseharidusele. Esimesed naiskutsekoolid tekivad harilikult eraalgatusel, nii asutab Saksamaal Lette-nimeline abielupaar organisatsiooni, mis praegu kannab ta nime „*Letteverein*“, ja mis on kujunenud aastakümnete jooksul tütarlaste kutsehariduse kesk-kohaks Saksamaal.

Prantsusmaal asutas Elise Lémonnier 1862. aastal ühingu naiste kutsehariduse edendamiseks ja avas esimese kooli, kus peale üldhariduslike ainete õpilased omandasid teadmusi veel käsitöös või äripidamises. Elise Lémonnier' koolitüübi alusel arenesid mitmesugused teised koolid naiskutsete alal.

Inglismaal 1861. aastast töötas kutsekoolide heaks Mary Carpenter, kes asutas ise rea koole mahajäetud ja ulakaile lastele, et neid tööle harjutada, sest harilikus koolis ei tahetud neid pidada. Pärastpoole arenesid neist koolidest harilikud kutsekoolid.

Ühes kutsehariduse arenguga asutatakse ka kutsevaliku-nõuandepunkte naisorganisatsioonide juurde, mis osutuvad nii tarvilikeks asutisteks, et mitmel pool võtab omavalitsus nende korraldamise ja kulude kandmise enda peale.

Eestiski on naiste kutsehariduse arenemine käinud naiste kaudu. Alma Koskel oma artiklis „Naisorganisatsioon kutsehariduse teostajana“ („Naiste

Hääl“ 1931) iseloomustab kutsehariduse arengukäiku järgmiselt:

„Aastat 25—30 tagasi ei tuntud Eestis naiste laialdasemais hulgis vajadust kutsehariduse järgi. Ja kui ka naisele oli võimaldatud teotseda kutseliselt, siis ainult mõnel üksikul alal, nagu õpetajana ja kasvatajana koolis ja kodus.

Kuid peale 1905. a. siirdus nii mõnigi eesti nais- test välismaale õpingute otstarbel neile aladele, mis kodumaal olid tundmatud, või muidu naisele kättesaamatud, nende hulgas olid: Marie Reisik, Leeni Ploompuu-Vesterinen, Johanna Rebane-Sild, Mari Raamot, Marie Saapas, Minni Kurs-Olesk, Alma Koskel ja veel teisi.“

Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi poolt korraldati 1906. aastal dr. O. Kalda õhutusel esimesed käsitöökursused. 1907. aastal korraldab neid juba Tartu Naisselts. Marie Saapase poolt asutatakse 1910 esimene aiamajanduskool tütarlastele ja 1911 Mari Raamoti poolt esimene kodumajanduskool Sähkapuule (Tartu lähedal), mida ta juhatas kuni 1918. aastani.

Meie riikliku iseseisvuse algul registreeriti rida naisorganisatsioonide kutsekoole. Tartu Naisühingu käsitöökool töötab praegu nelja osakonnaga: majapidamis-, riietus-, kangakudumis- ja keraamikaharuga. Asutatakse iseseisvaid naiskutsekoole kodumajanduse ja käsitöö alal linnadesse ja maale. Nüüd töötab rida naiskutsekoole omavalitsuste täielisel ülalpidamisel, sest nende kasulikkus on üldtunnustatud. Neist kõige suurema õpilaste arvuga on Tallinna linna naiskutse- kool (asutatud 1922. aastal). Kõrgem kodumajandus- kool asub Kehtnas, kodumajandusinstituut Tallinnas (asutatud 1935. aastal).

Rida kutsekoole on segakoolid, nagu tööstuslikud

koolid, kus omandatakse meistrikutse, siis riigi kunst-tööstuskool ja rida põllumajanduslikke koole.

Üldiselt peab tähendama, et kutsealade valik pakub tütarlastele palju vähem mitmekesisust kui poeglastele. Tähtsaimaks ülesandeks naiste kutsehariduse alal on selle hariduse mitmekesistamine, sest kodumajandus-ala, mida kõige rohkem rõhutatakse, ei kindlusta meil naistele ülalpidamist, vähemalt meie maal, kus rahvas tarvitab koduses majapidamises vähe palgalist tööjõudu ja kus sealjuures on töötasu madal ja töötingimused halvad.

Naiste üldharidus on tihedalt seotud naiste kutsetööga, nimelt mõjutab siin tööalade piiramine hariduse omandamist. Seda võime tähele panna praegu Saksamaal, kus naisüliõpilaste arv on piiratud 10%-ni üliõpilaste koguarvust. Loodame, et see on ainult ajutine nähtus ja et naiste hariduse areng Saksamaal läheb tagasi oma õigeisse radadesse.

3. Õiguslikke küsimusi.

Esimestest peatükkidest, kus on antud üldjoontes ülevaade naise olukorra arenemisest vana-ajast kuni uus-ajani, nähtus, et üldine tendents seadusandluses on kaldunud naise teovõime ja õiguste piiramisele.

Naise haridusliku taseme tõus ja tegevus väljaspool kodu mitmesuguseil kutsealadel äratasid naistes kriitilise suhtumise peamiselt perekonnaõigusse, mis määrab inimelu tähtsamate sündmuste juriidilisi tagajärgi, nagu sünni, surma ja abiellu puutuvaid küsimusi.

Esimesi vastavaid koodekseid Euroopas on *Code Napoléon* Prantsusmaal (üldiselt tuntud *Code civil*i

nime all, avaldatud 1804), milles peegeldub ta looja, s. o. Napoleoni isiklik arvamus ja suhtumine naistesse.

Napoleoni arvates peab mehel olema absoluutne võim oma naise teovõime üle. Mehel on õigus öelda: „Madam, Te täna välja ei lähe, Te ei tohi selle isikuga tuttav olla“, ja naine peab seda arvestama.

Oma memuaarides kirjutab Napoleon: „Naine on meie omand, meie ei ole mitte tema omand, sest naine annab meile lapsi, mitte aga ümberpöörduvalt. Naine kuulub meile nagu viljakandev puu aednikule.“

Napoleon saatis välja Pariisist tuntud naiskirjniku madam de Staël'i, sest et see julges esineda oma eriarvamustega. Kord kui Napoleon teda nägi, küsis ta teravalt: „Mis ajast lubavad naised endale vabadust rääkida poliitikast?“ Sellele vastas madam de Staël, meenutades Olympe de Gouges'i ütlust: „Sellest ajast, kui nad surevad tapalaval.“ (See vastus põhines tõsioludel, sest Suure Prantsuse revolutsiooni ajal surid ka naised tapalaval, jäädes truuks oma veendumustele nagu ristiuse alguspäevil esimesed Kristuse õpetuse naismärtrid.)

Mehe ja naise isiklike vahekordade kohta on öeldud seaduses järgmist:

„Abikaasad võlgnevad teineteisele truudust ja abi. Mees on kohustatud oma naist kaitsma, naine peab mehe juures elama, mehe sõna kuulma ja temale järgnema igale poole.“ Naise teovõime on piiratud: iga väikseim toimeetus nõuab mehe nõusolekut (*autorisation maritale*).

Code civil on eeskujuks olnud mitmele seadustikule Euroopas, peamiselt neil mail, mis Napoleoni poolt okupeeriti, nii et naise suhtes eespool esitatud põhimõtted väikeste variatsioonidega püsivad ka teistes koodeksites, välja arvatud põhjamaad.

Erinevat osa etendab siin Venemaa *Svod*, sest

Venemaal on alati tunnustatud kõrgemast soost naise õigusi oma varandusele. Isiklike vahekordade kohta ütleb aga Svod:

„Mees on kohustatud oma naist armastama nagu iseenda keha, temaga rahus elama, teda austama ja kaitsma, ta puudusi andestama, talle haigestumisel kergendust muretsema. Naine on kohustatud oma mehe sõna kuulma, teda armastama ja ta vastu aupaklik olema, talle vasturääkimatult alistuma ja perenaisena olema igati abivalmis ja meeldiv.“

Saksa perekonnaõiguses (*Bürgerliches Gesetzbuch*) 1900. aastast on abielu rajatud niisamuti mehe ülevõimu printsiibile, mis väljendub nii isiklike vahekordade kui ka varavahekordade korraldamises abikaasade vahel.

Erandina püsivad põhjamaad — Rootsi, Norra, Taani, Soome —, kes püüdsid oma perekonnaõigust rajada uutele, ennekuulmata põhimõttele ja nimelt: abikaasade üheväärsuse ja üheõigusluse printsiibile. Piiramised, mis olid tarvilikud ühiselu korraldamisel, tabavad ühtlaselt mõlemaid abielupooli. Rootsi abieluseadus ei näe ette erireegleid meestele ega naistele, niisamuti mitte eriseisukohti isale ega emale. Need mõtted paistsid võõrana ja kaugena ennesõja-aegseil päevil, kuid peale sõda võib tähele panna ümberorienteerumist ses küsimuses ka mujal. Rida riike muudavad oma põhiseadust, teised, nagu Eestigi, loovad neid esmakordselt. Üldise muudatusena esineb neis põhiseadustes poliitiliste õiguste laienemine kõigile kodanikele, hoolimata seisusest, varandusest, usust ja soost. Nii olid naised tunnustatud üheväärsseiks kodanikeks avalike õiguste suhtes ja loomulikult tekib tarvidus tunnustada naisi täieõiguslike kodanikena ka eraõiguses, eriti perekonnaõiguses.

Nii võib märgata peale sõda rida reforme pere-

konnaõiguses mitmeis riikides. Mõnel maal, nagu Poolas, Türgis, Lätis, Leedus, Eestis ja teistes, töötatakse ümber isegi terved koodeksid, teistes maades sünnivad osalised muudatused, nagu Itaalias ja Prantsusmaal.

Uuenduste põhinõudeist võiks mainida järgmisi:

1) Individuaalse põhimõtte asemel seatakse üles sotsiaalse solidaarsuse põhimõte, mis avaldub riigi intensiivsemas vaheleastumises perekonna ülesannete täitmisel.

2) Rõhutatakse eugeenilise momendi tähtsust, mis väljendub terves reas määrustes abiellumisea, abielukeelu ja abielulahutuse põhjuste kohta.

3) Et naiste suhtes avalik-õiguslik seisukord paljudes maades on muutunud, siis võidab tendents vastavalt parandada ka naiste eraõiguslikku seisukorda.

Ka naised ise on oma õigusliku olukorra parandamiseks palju kaasa aidanud. Igal maal on nad teotsenud küll omaette, kuid siiski on huvitav märkida, et üldjoontes on nende nõudmiste eesmärk üks ning sama, s. o. perekonna heaolu kindlustamine naise kui ema ja abikaasa olukorra parandamise kaudu.

Eestis on perekonnaõiguse probleem päevakorral põhiseaduse vastuvõtmisest saadik, s. o. 1920: aastast.

Põhiseaduses proklameeritud põhimõte, et kõik kodanikud on seaduse ees ühetaolised, oli vastuolus kehtiva perekonnaõigusega, mis meil on pärit 1864. aastast. Valitsuse otsusega moodustati 1923. aastal Kohtuministeeriumi juurde tsiviilkoodeksi, ühtlasi ka perekonnaõiguse väljatöötamise komisjon. Komisjonile esitas oma ettepanekud ka Eesti Naisliit, mis põhinesid peamiselt Rootsi abieluseadusel (keh-tiv 1920. aastast). Et saada võimalusi kaitsta oma ettepanekuid, pöörasid organiseeritud naised palvega kohtuministri poole loa saamiseks kahe esindaja kaudu osa võtta tsiviil-komisjoni istungeist. Kohtuministrilt saadigi vastav luba, kuid tingimusel, et esindajad võtavad osa ainult neist istun-

geist, kus arutatakse naise või lapse olukorda, ja ainult sõnaõigusega ning tasuta.

Nii töötasid kaks esindajat aasta läbi. 1930. aastal lõpetati kolmas lugemine ja eelnõu arutamine määrati 1930. aasta õigusteadlaste-päeva päevakorda. Naisesindajate osavõtul olid huvitavad tagajärjed. Need ettepanekud, mis käisid naise kui abielupoole kohustuste suurendamise kohta, eeskätt perekonna ülalpidamise kohustuse kohta, leidsid komisjoni poolt heakskiitmist, kuid suuremale kohustustele vastavate suuremate õiguste nõue, nagu kaasaotsustamine perekonda puutuvais nii majanduslikes kui ka muus küsimustes, ei leidnud poolehoidu.

1930. aasta õigusteadlaste-päeval esines esmakordselt referaadiga perekonnaõiguse üle naisjurist Elise Aron. Tema poolt tehti ettepanek abikaasade varavahekordade korraldamisel eeskujuks võtta Ungaris kehtivat süsteemi, s. o. soetisühisust. Õigusteadlaste-päeva tulemused näitasid, et juristide seas pooldatakse peale komisjoni omade ka teisi seisukohti. Et naiste poolt avaldatud seisukohad leidsid poolehoidu ka laiemas hulkades, siis virgutas see samme astuma avaliku toetuse otsimiseks ja selleks asutigi allkirjade korjamisele, missugune aktsioon andis häid tagajärgi. See põhjustas 1932. aastal Kohtuministeeriumis suurema nõupidamise kokkukutsumise, kus pooldati tsiviilkomisjonis koostatud eelnõu muutmist perekonnaõiguse üksikuis osades ja naiste poolt esitatud seisukohtade arvestamist. 1935. aasta sügisel, kui tsiviilkomisjoni eelnõu ümbertöötatud kujul saadeti asjast huvitatud isikuile arvustamiseks, esitas Eesti Akadeemiliste Naiste Ühing koos Eesti Naisliiduga üksikasjalised ettepanekud ühes põhistustega eelnõu täiendamiseks. Lisaks eespool kirjeldatud põhimõtetele nõuti seal veel järgmist:

Naise abiellumisvanuse määr tuleb tõsta 17-le aastale, sest nooremas eas on sünnitamine naise organismile kurnav. Abielukeeld tuleb laiendada vaimuhaigeile, langetõbiseile, isikuile, kes oma teo iseloomust ja tähtsusest aru ei saa, pidalitõbiseile ja suguhaigeile haiguse nakkavusjärgus. Vaimuhaigus on abielu tühistamise ja lahutamise põhjuseks. Eugeeniliste põhjuste arvestamiseks on abielulujaile võimaldatud nõuda teineteiselt arstitunnistust tervisliku seisukorra kohta.

Tsiviilkomisjonis tekitasid kõige rohkem vaidlusi paragrahvid, mis käivad abikaasade õiguste kohta perekondlike asjade otsustamisel. Naiste ettepanekuis on ette nähtud, et kuna mõlemal vanemal lasuvad võrdsed kohustused, siis ei ole õige seaduses määrata kummalegi ülekaalu perekondlikes asjus ja arvamuste lahkuminekul peaks küsimuse lahendama juba kohus.

Vastavalt põhimõttele, et abikaasadel on ühine otsustamisõigus kõigis abiellu ja perekonda puutuvais küsimustes, on parandus tehtud ka neis paragrahvides, mis puudutavad vanemlikku võimu, see on nõusoleku andmist abiellumise korral ja lastesse puutuvate küsimuste otsustamist igapäevases elus.

Naiste ettepanekud abikaasade varavahekordade suhtes põhinesid arusaamisel, et naise kodune töö majapidamise ja lastekasvatuse alal on perekonna hea-
käekäiguks niisama tähtis kui igasugune töö väljaspool kodu. Töötades kodu oma perekonna heaks aitab naine perekonda ülal pidada. Asjaolu, et naise kodune töö on tasuta töö, ei vähenda selle töö väärtust. Kui abielu lõpeb kas surma või abielulahutuse tõttu, siis harilikult on tarvilik korraldada ümber ka perekonna majanduslik olukord. Et naine varem al ajal harilikult tasulist tööd ei teinud, siis on seniajani seaduses fikseeritud olnud põhimõte, et kõik, mis abielu ajal on muretsetud, kuulub loomulikult mehele. Naiste ettepanekud sisaldavad nõudmist, et naise kodust tööd tunnustataks ja et see tunnustus leiaks väljendust järgmistes momentides:

- 1) naisel olgu õigus kaasa otsustada abielus soetatud vara valitsemisel ja võõrandamisel;

- 2) naisel olgu õigus osa saada abielus soetatud varast abielu lõppemisel.

Naiste ettepanekud on väljendatud süsteemis, mida nimetatakse soetisühisuseks. Tsiviilkomisjon, kus perekonnaõiguse eelnõu praegu on viimistlemisel, tunnistas õiglaseks naiste nõudmised varavahekordade suhtes ja seadis soetisühisuse esikohale abikaasade varavahekordade korraldamisel, tunnustades seda legaalsüsteemiks.

Eesti naiste ettepanekud, nagu juba öeldud, on välja töötatud peamiselt Skandinaavia riikide ja Ungari seaduste eeskujul, kus vastavad seadused on keh-

timas juba aastakümneid. Nende maade seaduste põhistega tutvudes võib tähele panna, et Ungari seaduses (pärit 1915. aastast) puudub veel põhimõte, et naise kodune töö peab hindamist leidma seaduses, seevastu Skandinaavias on eelnõude põhistusel esmakordselt esile tõstetud see lihtne ning selge tõde, et ka naise kodune töö on väärtus, mis peab olema seaduses hinnatav.

Probleemi omaette moodustab vallaslapseküsimus. Ka siin on naised pooldanud peamiselt Skandinaavia, eriti Norra seaduse (1915. aastast) põhimõtteid, mille järgi vallaslaps on õigustatud saama abi mõlemalt vanemalt ja küsimuse otsustamisel tuleb arvestada eeskätt vallaslapse enese huvisid.

Eestis sünnib aastas umbes 20000 last, neist väljaspool abielu umbes 1500, s. o. 7—8%. Neist 1500-st lapsest sureb esimesel eluaastal ligi 300; suremuse protsent kõigub 17,5—20 vahel, olles kõrgem maal, madalam linnas. Abielust sündinud laste suremus on suhteliselt umbes poole vähem.

Nii räägivad kuivad arvud. Kuid seda kannatust, muret ja meeleheidet, mis peitub nende arvude taga, seda laiemad hulgad ei näe, nagu ei nähta neid sadasid väikesi olevusi, kes hukkuvad viletsuses. Need on ametlikud aruanded sündimuse ja suremuse kohta, kuid seda kurba pilti täiendavad veel arvurikkad kriminaalandmed vastsündinute hukkamisest, abortidest ja selle tagajärjel surnud emadest.

Samal ajal langeb rahvaarvu juurdekasv Eestis järjekindlalt. Rahva loomulik juurdekasv on isegi prantslastel kõrgem kui eestlastel *). Säärase katastroofilise seisukorra juures oleks viimane aeg mõelda

*) Vt. pikemalt: H. Madisson, Tõutervishoid ja rahva tulevik, „Elav Teadus“ nr. 43.

laste saatuse ja ühtlasi sellega ka vallaslapse seisundi kindlustamisele.

Ajajärgul, millal koostati Balti eraseadus, oli vallaslapse seisukoht ühiskonnas üsna kurb. Teda koheldi kui paariat, nähti tas peaaegu kuritöö vilja, teda loeti häbistavaks olevuseks. Ema pidi kirikus häbi-pingis istuma. Last ennast nimetati kantslist vändjaks, sohilapseks, patuviljaks. Säärases õhkkonnas ei võinudki seadusandja vallaslapsele võimaldada midagi muud kui minimaalset ülalpidamist isalt. Abielulapse õigustest, näiteks kanda isa nime ja pärida ta varandust, ei julgenud sel ajal vallaslast keegi osa saada lasta, olgugi et Suure Prantsuse revolutsiooni ajal ja XIX sajandi esimesel poolel vallaslast mitmel pool koheldi võrdlemisi humaanselt, asetades teda peaaegu abielus sündinu seisukorda. Õigus nõuda oma isalt ülalpidamist sai vallaslapse suhtes olulise piiramise seetõttu, et seadusandja andis isale mõjuva abinõu sellest kohustusest vabanemiseks, nn. *exceptio plurium*'i. *Exceptio plurium*, mida fikseerib ka Balti eraseadus, seisneb selles, et kui taoteldav isa suudab tõestada, et vallaslapse ema on kriitilisel ajajärgul intiimvahekorras seisnud veel mõne teise mehega, siis ta vabaneb ülalpidamiskohustusest.

Kahjuks pole meie tsiviilseadustiku komisjon jõudnud vallaslapse-küsimuses Balti eraseaduse vaatekohtadest palju kaugemale, nagu see nähtub väljatöötatud eelnõust. *Exceptio plurium* on jäänud püsima, pealegi veel märksa laiendatud kujul. Kui Balti eraseaduse järgi lapse isa vabaneb ülalpidamiskohustusest ainult selle vastuväitega, et emal oli intiimvahekord veel mõne teise mehega, on uue eelnõu järgi lapse isa juba siis vaba kohustustest, kui suudab tõestada, et lapse ema on „kahtlaste“ eluviisidega naisterahvas.

Neid „kahtlasi“ eluviise võib aga kindlaks teha ka „kahtlaste“ tunnistajatega.

On loodud uus liik vallaslapse, keda praegune seadus ei tunne; need on lapsed, kes on sündinud lähemate sugulaste vahelisest veresegamisest. Need on asetatud eriti häbistavasse seisukorda võrreldes teiste vallaslastega. Neid ei saa isa isegi seaduslikult oma lasteks tunnistada. Kui on karistusväärne suguline ühendus lähemate sugulaste vahel, mis meie rahva juures küll on haruldane nähtus, siis on täiesti arusaamatu, miks kannatajaks pooleks on laps, miks vanemate patud nuheldakse laste kätte.

Ei ole põhjust olla nii lahke hoolimatute isade suhtes, kes jätavad oma lapsed riigi kasvatada. Ka meie seadustes peaks kehtima põhimõte, et vallasisa on võrdselt emaga kohustatud oma last ülal pidama.

Üldriiklikud huvid nõuavad, et see küsimus meil otsustataks vallaslapse huvide seisukohast. Põhjamaad, ka Soome, on selle põhimõtte tegelikus elus rakendanud, ilma et see ühiskondlikku korda või kõlblust millegagi oleks vapustanud. Eestis tuleb käia selle humanse ning kultuurilise eeskuju järel.

Abielu-institutsiooni juures peale puhtõiguslike küsimuste kerkib päevakorda veel armastusprobleem. Selle kohta on sõna võtnud ka rida kuulsaid naiskirjanikke, nagu Ellen Key, Gina Lombroso jt. Huvitavalt käsitleb seda küsimust Rosa Mayreder oma uurimuses *Die Krisis der Ehe* (1929).

Analüüsides abielu arenemist leiab autor, et abielu kaitseb isaduse huvisid, garanteerides mehele seaduspäraseid järeltulijaid, kaitseb naist kui ema, sellal kui ta emakohustuste täitmisel on töövõimetu, kaitseb last, andes talle vanemate hoolt ja armastust.

Naise majandusliku iseseisvumisega vähenevad naise silmis abielu majanduslikud hüved, naine seab

abielule uusi nõudmisi. Ellen Key väljendab neid mõtteid järgmiselt: „Armastus on kõlblas ka abieluta, abielu on kõlvatu armastuseta.“ Kui varemail aegadel oli abielu sageli äritoiming, siis praegusel ajal, vähemalt väliselt, eeldatakse armastust abiellujate vahel.

Selle armastusenõudmise ka abielus on sisse toonud naine ja seetõttu võib kerkida päevakorrale abielu kriis, sest raske on kindlat vormi (abielu) ühendada muutliku sisuga (armastusega).

Naist haarab abielu sügavalt ning igakülgsest ja seetõttu kui seal on midagi korrast ära, mõjub see naisesse rusuvamalt kui mehesse. Seepärast on abielulahutuse nõudjate hulgas ülekaal naistel, olgugi et väljavaated elu uuestiseadmiseks on neil minimaalsed. Vastandina mehele eelistab naine abielulahutust halvale abielule.

III. Naisliikumise aluseid ja vorme.

1. Esimesi teerajajaid Prantsusmaal.

Püüdes parandada naise sotsiaalset olukorda jõudsid naised äratundmisele, et mõjuvaimaks abinõuks naise õigusliku olukorra parandamisel on poliitilised õigused.

Et aegade jooksul naistes enestes tärkab kriitiline suhtumine elunähtuste hindamiseks ja ühes sellega teadlik tahe nende lahendamiseks, siis arenebki sellest teatud ühiskondlik liikumine, mida tunneme naisliikumise nime all.

Tööstuslik ajajärk kõigi oma järeldustega, töö mehhaniseerumisega ja produktsiooni alalise tõusuga, elanikkonna voolamisega maalt linna jne., tekitas naises lõpuks teadmise, et ta ülesanded ei piirdu ainult nelja seina vahelise tegevusega. Kõik töö, mis ta enne

kodusel viisil käsitsi valmistas perekonna tarvete rahuldamiseks riietuse ja toidu alal, näis nüüd vähemtähtsana. Vabrikutooted olid ka palju odavamad ja peenemad. Jäi järele aega osa võtta vaimseist liikumistest, uutest õpetustest, mis rääkisid kõikide inimeste üheväärsusest ja inimese õigusest vabadusele.

Suur Prantsuse revolutsioon paneb need mõtted liikuma. Paljud naised tunnevad kaasa revolutsioonile ja esmakordselt esinevad avalikult oma soovidega. Rida petitsioone on säilinud sellest ajast, esitatud naiste poolt esiotsa kuningale, siis rahvuskogule, hiljem juba revolutsioonilisele valitsusele.

Hulgana toovad nad revolutsioonilisele valitsusele riigi väljaminekute katteks väärisasju kullast ja hõbedast. On säilinud viimaste nimestik, kuhu on lisandatud kiri naiste poolt, mis kannab pealkirja: „Prantsuse naiste ettepanek riigi rahanduse kordaseadmiseks 24 tunni jooksul“ (sept. 1789). See kiri algab järgmiselt: „Kõigil aegadel on mehed keelanud naisi nii mõju avaldamast eraasjade ajamisele kui ka tegelemast riigiasjadega. Et naiste mõju üldse ei tekiks, siis on hoolitsetud meeste hariduse eest ja jäetud meid pimedasse. Meile pole keelatud mitte ainult teotsemine, vaid meile on keelatud isegi mõtlemine ja arutlemine.“

Ühest teisest dokumendist (1790) leiame naiste üleskutse, kus kirjutatakse: „Mehed on valitsuse hooldamisel elu algusest peale, meie oleme maha jäetud surmani. Meeste jaoks on priikoole, meil pole pea-aegu ainustki. Mõeldakse peamiselt meeste arendamisele ja meile õpetatakse ainult katekismust.“

Nagu juba eespool oli juhus märkida, pidi hulka naisi lõpetama oma elu tapalaval. Nende hulka kuulus ka selle aja kuulsamaid naisi Olympe de Gouges (1747—1793).

Kui ilmus kuulus „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioon“ ja selgus, et „inimese“ ja „kodaniku“ mõiste piirdub ainult meessoost isikutega, siis koostab Olympe de Gouges 1791. aastal „Deklaratsiooni naise ja naiskodaniku õigustest“, kus ta nõuab naisele samu poliitilisi õigusi kui mehele, põhjendades seda asjaoluga, et naine kannab sama koormat isamaa heaks kui mees.

Olympe de Gouges ei kartnud avaldada ja kaitsta oma seisukohti. Ta oli ka terrori vastane. Kui otsustati surmata Prantsusmaa kuningas, siis pakkus ta end ta kaitsjaks. Kirjas, mis ta sel puhul tribunalile saatis, on öeldud muu hulgas järgmist: „Kõige suurem Louis' süü on see, et ta sündis ajal, kus filosoofia valmistas nägematult revolutsiooni aluseid.“

Ta tegevus ei piirdunud ainult kirjutistega, vaid ta kaitses oma seisukohti ka avalikult. Temale kuulub lause: „Kui naisel on õigus minna tapalavale, siis on tal sama õigus minna ka tribüünile.“ Oma ülesastumisega vihastas ta ajakirjandust niivõrd, et üks ajaleht kirjutas sel puhul järgmist, võttes sõna naistele hääleõiguse andmise vastu: „Kujutelge endale parlamendis 200 Olympe de Gouges'i taolist naist, kes istuvad auväärt tegelaste keskel. Mis tagajärjed sellel küll võivad olla!“

Kuid Olympe de Gouges'i toetas selleaegne tegelane A. de Gondorcet, kes nõudis hääleõiguse kindlustamist kõigile kodanikele. Condorcet' vastane Mirabeau põhjendas oma vastuseismist järgmiselt: „Mehe ja naise ülesanded on looduses erinevad. Nende ülesanded sotsiaalelus peavad niisamuti erineva. Naine peab valitsema kodus ja ainult seal, igal pool mujal pole ta oma kohal.“

Revolutsiooni ohvrite hulka kuulub ka madam Roland (1754—1793), kes suri giljotiinil. Oma vaa-

detele poolest on ta žirondiin. Ta rahulik käitumine tribunalis vihastas kohtunikke seevõrra, et nad tarvitasid süüdistussõnade asemel sõimusõnu. Neile vastas madam Roland: „Kahetsen teid ja andestan teile te väljendused. Te võite mind tapalavale saata, kuid te ei või mult võtta rõõmu, mida annab puhas südame-tunnistus ja veendumus, et tulev põlv minu eest teile kätte maksab.“

Madam Roland loobus kaitsjast, sest ta teadis, et miski enam ei aita. Ööl vastu hukkamist kirjutab ta oma kaitsekõne, mis on pühendatud tulevastele põlvedele.

Ta võtab rahulikult vastu surmaotsuse ja ütleb järgmist: „Te leiate mind väärt olevat nende suurte meeste saatust jagama, keda te olete tapnud; ma katsum olla ka tapalaval samaväärne neile.“

Ta viimsed sõnad olid: „Oo vabadus, kui palju süütegusid toimitakse sinu nimel.“

Revolutsiooni ohvrina on tuttav ka Charlotte Corday, kahekümneaastane tütarlaps, kes tappis Marat'. Ta nägi Marat's revolutsiooni hävitajat ja otsustas ta surmata, et sel viisil päästa kodumaa.

Ta ei kahetse oma tegu, ta seletab kohtu ees, et ta oli õigustatud Marat'd tapma. On säilinud Charlotte Corday kiri isale: „Andestage, isa, et Teie loata otsustasin oma saatuse üle. Unustage mind, või parem rõõmustage mu üle. Te tunnete oma tüdart — tema ei oleks võinud korda saata halba tegu.“ Ta suri tapalaval 17. juulil 1793.

Üksikute naiste tegevus ei muuda üldist suhtumist naistesse Prantsusmaal. Nii sotsiaalselt kui ka poliitiliselt jääb püsima vaade, et naine on teise järgu tähtsusega kodanik.

Siiski järk-järgult tõuseb üksikuid jõude naiste

hulgast, kel on määrav tähtsus nii kirjanduses kui ka teaduses.

Juba XIX sajandi esimesel poolel töötavad paljud naised teaduse ja sotsiaaltöö alal. Nimetame neist tuntuimaid. Flora Tristan võitles tööliste olukorra parandamise eest. Samal ajal töötas ka Jeanne Deroin, kes oli sunnitud hiljem oma tegevuse pärast Prantsusmaalt lahkuma. Teaduse põllul on edu saavutanud Sophie Germain matemaatika ja filosoofia alal. Niisamuti on tunnustamisväärseid töid kirjutanud Clemence Royer loodusteaduse filosoofia alal. Kuid naise teaduslikku tegevust vaatlesime juba eespool.

Prantsuse naiskirjanikest on ülemaailmse kuulsusega George Sand (1804—1876), pärisnimega Aurore Dupin (abielus Dudevant'iga). George Sand lõi oma kirjanikunime meespseudonüümi abil, arvestades õigesti selleaegset suhtumist naise loomingsusse.

Oma nooruse ja esimesed abieluaastad veedab ta maal, Nohant'is. Pettunud oma abielust, siirdub ta umbes 30-aastasena Pariisi. Siin leiavad ta romaanid lühikese aja jooksul tunnustuse oma uudse ning omapärase ainekäsitluse tõttu.

Ta armastusvahekorrad Alfred Musset' ja Fr. Chopiniga on pakkunud kaasaeglastele palju ainet kõnelemiseks ja kirjutamiseks. Kuid see ei häiri teda, ta seab oma elu nii, nagu ta seda ise heaks arvab.

J. Taine iseloomustab George Sandi toodangut järgmiselt: „Pole midagi sunnitud ta loominguks, pole midagi sihilikku ega ebahühtlast, kõik on spontaanne, terve ja loomulik.“

2. Naisliikumine mujal maailmas.

Suure Prantsuse revolutsiooni aegsed naised on avaldanud mõju oma sõnade ja tegudega kaugelt üle kodumaa piiri. Prantsuse naiskujud saavad naistele elavaks eeskujuks ka Ameerikas.

On iseloomustav, et tõuget naiste organiseerimisele Ameerikas pole andnud mitte naiste endi huvid, vaid tahe kaasa aidata orjade vabastamisele, mis sunnib naisi astuma liikmeks Abolitsionistide (orjuse kaotamise pooldajate) Ühingusse (asut. 1832).

Esimesi naiskõnelejaid pilluti kivide ja sõim sõnadega. Ometi jäid naised truuks võitlusele. Sellesse ajajärku kuuluvad tuntuimad naistegelased on Lucretia Mott, Elisabeth Stanton ja Susan Antony. Nad valitakse Ameerika saadikuina esimesele abolitsionistide konverentsile Londonis 1840.

Londonis ei lastud neid konverentsist osa võtta ühises ruumis teiste meeskodanikega, vaid paigutati trellidega eraldatud rõdule, nn. *Ladies' Gallery*'le.

Samal õhtul otsustasid need kolm naist hakata organiseerima naisi võitluseks oma õiguste eest, sest nad pidid endale tunnistama, et nende õiguslik olukord pole parem neegrite omast.

Koju tagasi jõudnud, algavad nad naiste organiseerimist, nüüd juba naiste õiguste kaitse sihis. 1850. aastal asutatakse komitee *Women Suffrage Association* (Naiste Hääleõiguse Ühing), mille ülesandeks on naistele poliitiliste õiguste saavutamine.

Ameerika naised kasutavad oma nõudmiste põhjenduseks Rousseau õpetust, laiendades Rousseau poolt deklareeritud inimeste üheõiguslust ka naistele.

Nii õpetasid naised Ameerikas: „Meie tunnistame, et naised ja mehed on varustatud Looja poolt ühesuguste õigustega ja et nende õiguste hulka kuulub edu, varanduse ja õnne poole püüd.“

Naiste tegevus, endile poliitiliste õiguste võitlemine, oli vastumeelt suurtele hulkadele. See nõudmine tõstis vaenu naiste vastu nende suurimate sõprade keskel, kellega nad koos töötasid orjade vabastamisel. Ainult üks osariik, *Wyoming*, andis nais-

tele hääleõiguse (1869). 1870. aastal viidi läbi põhiseaduse muutmine, millega neegrid said hääleõiguse, kuid naiste nõudmised jäid tähele panemata.

Põhiseaduses oli sõna, mis laskis end seletada kaksipidi, nimelt hääleõiguslikud isikud olid määrateldud ühe üldise nimega „elanikud“. 1870. aastal võeti põhiseadusse sisse parandusena sõna „meessoost“, mis enam ei jätnud kahtlust, kuidas valitsus suhtub naiste hääleõiguse küsimusse.

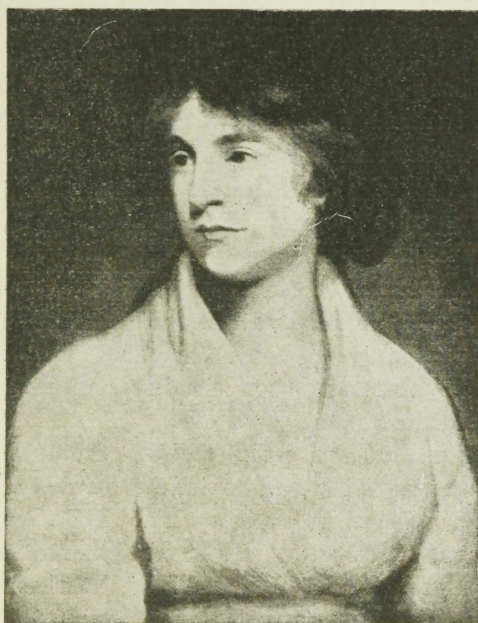
See oli raske õppetund, kuid andis hoogu naiste tegevusele. Propaganda naiste hääleõiguse eest käis kaht erinevat teed. Ägedamad võitlejad valisid kárárikka tee kõiksuguste meeleavalduste náol, nagu mak-sude mitteõiendamise, valimiskasti juures protesti-meeleolu avaldamine jne., mis sundis riigivalitsust karistusabinõusid tarvitusele võtma ja neid kohtu alla andma. Teine tee oli agitatsiooni kaudu nõuda põhiseaduse parandamist ja üksikute osariikide seadus-andluse muutmist. Seks otstarbeks moodustati üle-maaline komitee, millel osariikides olid osakonnad. Sel teel jõuti niikaugemale, et naistele anti hääleõigus Colorados 1893. aastal, Idahos 1896. aastal jne.

1919. aastaks oli $\frac{2}{3}$ kogu Ameerika osariikide arvust andnud naistele hääleõiguse ja sel viisil muudeti ka üldine põhiseadus naiste hääleõiguse kasuks.

Inglise naiste hulgas kajastusid nende ameerika ja prantsuse õdede nõudmised õige omapárasel kujul. On raske uskuda, et just inglise naine kehas-tas sufražeti *) tüüpi. Sellel olid aga oma sügavad põhjused. Isiku vabaduse ja rahva suveräänsuse põhi-mõte oli inglise rahva vanimaid tõekspidamisi. Ome-

*) Prantsuskeelsest sõnast *suffrage* — „hääleõigus“; naiste poliitiliste õiguste eest võitleja.

tigi alates 1652. aastast sünnib kodanike ühe osa poolt naise suhtes õiguste kärpimine, eeskätt nende privileegiumide (eesõiguste) vähendamine, mis olid seotud teatud maa-ala omandamisega. See õiguste kitsendamine arenes järjekindlalt kuni 1851. aastani, kus ülemkoda seletas, et sõna *person*, mida seaduse tekstis

Mary Wollstonecraft.
1759—1797.

on tarvitatud selleks, et nimetada isikut, kes on õigustatud valima, käib ainult mehe kohta. Et seda kinnitada, muudeti põhiseaduse tekst, asendades sõna „isik“ teisega ja nimelt sõnaga „meesisik“, et enam ei tekiks kahtlust (nagu Ameerikaski).

Sufražettide eelkäijaks on Mary Wollstone-

craft, keda kaasaeglased nimetasid „hüääniks und-
rucus“ ja kes esimesena Inglismaal nõudis nais-
tele poliitilisi õigusi. Mary Wollstonecraft on nii
huvitatud ideist, mis tulevad Prantsusmaalt, et ta
otsustab isiklikult tutvuda sealse revolutsioonilise
liikumisega ja rändab Pariisi. Tagasi tulnud, kasu-
tab ta kogutud andmeid oma töös „N a i s t e õ i g u s t e
k a i t s e“, mis ilmub 1792. aastal Londonis. Oma
revolutsioonilise sisu ja kärsitu tooni tõttu oli see
teos vastuvõtmatu isegi selleaegseile naistele. Edu-
meelne Hannah More ütles, et ta ei soovi seda raama-
tut lugeda juba pealkirja pärast, ja tähendab selle
kohta: „Mul on tõesti niipalju vabadust kui mul tar-
vis läheb oma vanaduses. Kui ma noor olin, oli mul
rohkem vabadust kui tarvis.“

Oma eluajal ei leidnud Mary Wollstonecraft en-
dale pooldajaid. Ometi ta tähtsus jäi püsima ajaloos.
Teda on näidanud õigemal valguses inglise poeet
Shelley, kes abiellus Mary Wollstonecrafti tütrega,
kelle sündimine maksis ema elu.

Üks naistest, kes oma isiklike võimete ja oma
eluga naiste töö vastu lugupidamist äratasid, oli nais-
ajakirjanik Harriet Martineau. 1851. aastal asu-
tas ta esimese naisseltsi, mille programmiks polnud
enam heategevus ega eneseharidus, vaid mille pea-
eesmärgiks oli poliitiliste õiguste nõudmine naistele.
1858. aastal ilmub esimene ingliskeelne naisteajaleht
English Women Journal.

Samasse ajajärku kuulub sotsiaalalal teotsev
Florence Nightingale (1820—1910), huvitavai-
maid naiskujusid Inglismaa kultuuriloos. Florence
Nightingale alustab oma iseseisvat tegevust alles
32-aastasena. Vastu vanemate tahtmist õpib ta Parii-
sis haigete ravitsemist ja 1854. aastal töötab ühes väi-
kses haigemajas Londonis. Selleaegne sõjaminister

Sydney Herbert usaldab Florence Nightingale'i korraldada abiandmise haavatud ja haigeile inglise sõdureile Krimmi sõja puhul.

Krimmis oli olukord kohutav. Haigete arv ulatus mitme tuhandeni, sealjuures puudusid tarvilikemad arstimid ja sisseseaded barakkides.

Florence Nightingale organiseeris lühikese aja jooksul abi haigeile, niisamuti koolitas välja endale abilisi. Ta suutis päästa loendamatute haigete ja haavatud sõdurite elu.

Pärast sõda, 1856. aastal, võeti ta vastu kuninganna poolt ja ta palus oma ettekandes, et kutsutaks ellu komisjon tervishoiuolude uurimiseks Inglise kaitseväes. Statistiliste andmetega tõendas ta, et ka rahu ajal sõdurite hulgas suremusprotsent on poole suurem kui harilikus elanikkonnas.

Florence Nightingale koostas ettepanekud reformi läbiviimiseks ja sel oli tulemusi. Seati sisse õhustamisvahendid, ehitati ahjud ümber, korraldati toitlustamist, tehti tervishoiulist statistikat, sõjaväearstidele korraldati eriline ettevalmistus.

Reformi läbiviimine nõudis Nightingale'ilt üleinimlikku pingutust ja murdis ta tervise. Viimased aastakümned oma elust oli ta peamiselt voodis.

Siiski jätkus tal küllalt energiat hoidlejate kutsehariduse tarvilikule tasemele tõstmiseks. Rahvas tunnustab ta teeneid, pannakse kokku korjandus ja antakse talle üle ligi miljon dollarit õdedekooli asutamiseks, mis peab kandma Florence Nightingale'i nime. Kool asutati 1860. aastal ja Florence Nightingale pöörab sellele kogu oma tähelepanu. Selle heakäik kindlustatud, on Florence Nightingale'il uus tööpõld — sotsiaaltöö korraldamine Briti India-dominioonis. Esiotsa pööras ta Briti valitsuse tähelepanu inglise sõdurite olukorra parandamise vajadusele.

Seekaudu õppis ta tundma ka indlaste häda ja hakkas hoolitsema nende olukorra parandamise eest.

Kui John Stuart Mill algas võitlust naiste hääleõiguse eest, siis kirjutas talle Florence Nightingale: „Olen veendunud, et naistel peavad olema poliitilised õigused.“

Florence Nightingale'i kui isikut iseloomustab dr. A. Salomon järgmiselt: „Ta polnud sentimentaalne, vaid piiritu kaastundlik abivajajale, ta oli õrn ja tugev ühel ajal, tegevuses valitseja iseloomuga, alandlik oma mõtteis, ta töö kandis reaalseid tulemusi, sest ta ei kaotanud silmist oma aatelist sihti.“

Temale kuuluvad sõnad: „Kasuta oma elu nüüd, kui teda sul on. Elus pole midagi vähese tähtsusega, sest Jumala seaduste järgi kasvavad suured asjad ikka väiksemaist. Aga selleks, et õieti elada, pead sa oma elu üle valitsema. Sa ei tohi teda pillata ilusais kavatsustes, tähtsuseta tegudes, püsimatuis tahtmistes. Sa pead oma mõtteid, sõnu ja tegusid koondama teatud sihile, ja see ei tohi olla su enda isik. See on, mida nimetatakse iseloomuks.“

Inglismaal on naisliikumises püsinud esikohal võitlus poliitiliste õiguste eest. 1866. aastal nõudis John Stuart Mill parlamendis naistele hääleõigust, kuid see jäi tähele panemata. 1869. aastal said siiski inglise naised hääleõiguse omavalitsuste valimistel.

John St. Milli teeneks on tähelepanu juhtimine sellele tähtsusele, mis on naise järjekindlal ning organiseeritud tegevusel. Ta väitis, et igal naisel on oma individuaalsus, ühed on nõrgad, teised tugevad. Naised ise peaksid püüdma soodsaid tingimusi luua naiste arenemisele nii, et naise väärtus ei seisneks ainult füüsilise elu edasiandmises, vaid et ta kujuneks kaasaabiliseks kultuurilises arengus.

J. St. Milli põhjanev töö *The Subjection of Women* (Naiste orjastamine) ilmus 1869. aastal ja on tõlgitud mitmesse euroopa keelde. Oma raamatus analüüsib ta selleaegset seadusandlust ja näitab, et naine on just seadusega asetatud kaitseta seisukorda, kuna tugevam pool on relvastatud igapidi. Naisele on suletud tee majanduslikule iseseisvusele ja vaimsele arengule. Sellele aitab kaasa kasvatus, mis nõuab mehe arvamustele alistumist. On tõsi, et mõni mees on olnud parem kui ta seaduse järgi võis olla ja sel viisil on mõnel naisel korda läinud säilitada oma individuaalsus, kuid pole hea, et seadus soodustab mehe egoismi arengut.

J. St. Milli raamatul oli suur menu, sest ta oli kirjutatud rahulikus stiilis ja varustatud faktilise materjaliga. Pealegi oli Mill ise väga lugupeetud parlamendiliige.

Inglismaal leviski naiste laiemate hulkade seas huvi poliitiliste küsimuste vastu. Huvi tõusule aitasid kaasa naiste tegevuse tulemused Ameerikas, kus osariigid üksteise järel andsid naistele hääleõiguse; sama sündis ka Austraalias. Osa naisi pooldas äraootavat seisukohta, kuid väiksem osa leidis siiski, et on vaja asuda energilisele tegevusele oma õiguste kaitseks. Nende hulka kuuluvadki sufražetid.

Sufražettide liikumine tekib XX sajandi algul. See erineb oma ebaharilike võitlusabinõude poolest. Tal on oma kindel eesmärk — juhtida seltskonna üldist tähelepanu naise õigusetule seisukorrale.

Sufražetid takistavad poliitikute ja valitsusliikmete kõnepidamist nii koosolekuil kui ka parlamendis. Selle eest kannavad nad hulgana karistust vangimajades, kus nad aga ette võtavad näljastreike.

Sufražettide juhiks oli Emmeline Pankhurst

(1858—1928), kes asutas Inglismaal 1903. aastal esimese naiste poliitilise ühingu. Ta on mitu korda vangis istunud ja mitu näljastreiki läbi teinud. 1931. aastal püstitati ta mälestuseks parlamendihoone ette amsammas.

Sufražettide tegevust mõisteti teravasti hukka. Ometi suutis see ebaharilik taktika üldist tähelepanu äratada ajakirjanduses, parlamendis ja seltskonnas. Naiste hääleõiguse küsimus sai sellest ajast peale tõsisema ilme ja muutus populaarsemaks naiste laiemais hulkades.

Kuni 1909. aastani piirdusid sufražetid obstruktsiooniliste (takistavate) abinõudega. Kui see aga ei andnud soovitud tulemusi, siis muutuvad nad agressiivseks. Nad pilluvad kive ja haisupomme kõnekoosolekute ajal, purustavad äride aknaid, tühjendavad postkaste, põletavad tühje hooneid jne. Neid püütakse kinni, mõne neist surmab kuul tabamisel, neid vangistatakse ja karistatakse rahatrahviga — kuid miski ei aita.

Vanglais viivad sufražetid läbi üksmeelse näljastreigi. Selleaegne minister Gladstone annab käsu naisi vägisi toita, sest mõned neist olid lähenemas surmale. Sufražette hoiti kahe vahi poolt kinni, neil aeti pikk toru ninast läbi ja valati toitu selle kaudu otse kõhtu. Naised haigestusid selle tagajärjel.

Parlamendis naerdi selle üle. Gladstone seletas, et ta on isiklikult sundtoitmist proovinud ja ei leia selles midagi halba. Niisugune toorus kutsus siiski esile rahulolematust seltskonnas ja oli tõsiselt kaalumisel Gladstone'i ärakutsumine. 1909. aastal parlamendi istungi lõpul lahkus Gladstone oma kohalt. Ta järeltulija Churchill muutis vanglakorda. Sufražettide poolt esitati parlamendile naiste hääleõiguse eelnõu ja nad kuulutasid vaheahu. Eelnõu arutamine

lükati aga alati edasi. Kui sufražettide saadikud ilmusid peaministri ooteruumi, siis ei lastud neid peaministri jutule ja nad visati politsei poolt välja. Sufražetid tõstsid süüdistuse politsei vastu, neid toetas lord Robert Cecil. Minister Churchill aga arvas heaks avaldada arvamust, et süüdistuse alused politsei vastu on naiste väljamõeldised ja lõpetas küsimuse arutamise. Sufražetid alustasid uuesti oma ägedat võitlust ja valitsus seadis uuesti sisse nende sundtoitmise vanglais. Sufražetid olid meeleheitel ja püüdsid peaministri maja põlema panna. 1912. aastal kukkus parlamendis naiste hääleõiguse eelnõu siiski läbi.

1914. aastal algas Maaailmasõda. Sufražetid tõestasid oma isamaa-armastust sellega, et lõpetasid otsekohe võitluse naiste õiguste eest ja rakendusid isamaalisele tööle. Nende juht E. Pankhurst esines isamaaliste kõnedega ja organiseeris Inglismaal sõjaabi.

Pärast sõda tunnistati naised Inglismaal ilma mingisuguse võitluseta poliitiliste õiguste vääriliseks; 1918. aastal saavad nad need õigused osaliselt ja 1926. aastal täielikult.

Enne seda olid Euroopas poliitilised õigused põhjamaade naistel. Neil ei tulnud pidada muud võitlust kui ainult põhjendada oma seisukohti kirjutistes ja koosolekuil.

Põhjamail suhtuvad mehed pooldavalt naiste nõudmistesse. Soomes peavad Topelius, Snellman, Runeberg jt. tarvilikuks naiste kaasabi kodumaa ülesehitamise töös. Oma üleskutse emadele 1850. aastal lõpetab Topelius järgmiste sõnadega: „Ilma naise kaasabita ei õnnestu meil kunagi parandada tulevas-tele põlvedele kõrgeid isamaalisi aateid.“

XIX sajandi lõpul ilmuvad Minna Canth'i (1844—1897) raamatud „Töölisnaine“ (1885) jt., mis kirjeldavad naise olukorda Soomes. Ta teoste põhi-

motiiviks on ühiskondlik tendents, ta valgustab naiste kohustusi ja näitab seda õiguslikku olukorda naiste suhtes, mis vajab parandamist.

Samal ajal kerkivad päevakorraile ka naiste hariduse ja perekonnaõiguse reformi küsimused. Haridusala pioneeriks ning väsimatuks arendajaks Soomes oli naistegelane Lucina Hagman (sünd. 1853).

Soome naisliikumise tuntumaid tegelasi on Aleksandra Grippenber g (1857—1913), naisliidu asutaja ning esimese naisteajakirja toimetaja Soomes. Tema sulest on ilmunud põhjapanev töö naisliikumise alalt.

1905. aastal, kui Venemaal valitses reformide-hooaeg, kasutas ka Soome seda aega oma iseseisvuse kindlustamiseks. Naised hoolitsesid selle eest, et naiste poliitiliste õiguste küsimus tuleks arutusele õigusteadlaste koosolekuil. Tuntud meesjuristide põhjendused kinnitasid, et naise eraõiguslik seisukord ei takista teda omandamast poliitilisi õigusi. Kui küsimus parlamendis arutusele tuli, hääletas kogu alamkoda naiste poliitiliste õiguste poolt, ülemkojas leidis siiski 8 meest 100-st, kes hääletasid vastu. Soome naised said seega 1. nov. 1906 poliitilised õigused — esimesena Euroopas.

Soome naised ise hindasid kõrgelt neid saavutusi ja selleaegne juht Aleksandra Grippenber g ütles sel puhul: „Teiste maade naised on töötanud, kannatanud ja vahvalt võidelnud selleks, et saada poliitilisi õigusi, mis meie tänapäev saavutasime võitluseta. Maailm näeb seda ja võib-olla aitab Soome eeskuju kaasa selleks, et kõigi maade naised saaksid hääleõiguse.“

Saksamaa asus naiste tegevuse korraldamisele põhjalikult ning aeglaselt. Peamine tähelepanu oli suunatud naiste haridusolude ümberkorraldusele.

Selleks loodi 1865. aastal esimene naisühing, mille asutajaks oli Luise Otto-Peters (1819—1895), keda sakslased nimetavad oma naisliikumise emaks. Saksa naiste häälekandja *Neue Bahnen* ilmus tema toimetusel 1866. aastast alates.

Luise Otto-Peters alustas oma tegevust 1848. aastal sellega, et julges Saksi ministeeriumi sisse anda memorandumi naistööliste olukorra parandamiseks.

Saksa naiste nõudmised piirdusid peamiselt hariduslike korraldustöödega, mistõttu nende eesotsas on enamasti naisõpetajad.

Üheks peanõudeks kujuneb õppeasutiste avamine tütarlastele ja vastavate naisõpetajate ja naisjuhatajate ettevalmistamine. Saksa naisliikumise juhte ning naiste hariduse eest võitleja Helene Lange (1848—1930) avab 1889. aastal ise esimesed kursused naistele, kus pidi ette valmistatama küpsuseksameile. Sellised kursused aitasid hiljem kaasa tütarlastegümnaasiumide aluste väljatöötamisele.

Peale haridusala korraldamise kirjutab Helene Lange uurimusi naisliikumise üle*) ja asutab 1893. aastal naisteajakirja *Die Frau*, mis on kujunenud Saksamaal sellesisulistest tuntuimaks.

Helene Lange väsimatuks kaastööliseks on dr. phil. Gertrud Bäumer (sünd. 1873), kes on avaldanud rea põhjapanevaid töid naisliikumise ja pedagoogika alalt. Ta on olnud Saksa riigipäeva liikmeks ja aastail 1920—1932 siseministeeriumi kooliosakonna nõunikuks.

Saksa naised on osanud oma positsioonide kindlustuseks endid organisatoorselt korraldada. XIX sajandi lõpul tekib Saksamaal rida naiste kutseühinguid, mis

*) *Handbuch der Frauenbewegung*, 5 köidet, 1901—1906 (kaasautoriks Gertrud Bäumer).

pärastpoole omavahel liituvad. 1894. aastal asutatakse Saksa Naisliit.

1888. aastal kutsutakse Washingtonis kokku esimene ülemaailmne naiste konverents. Sellel konverentsil asutatakse Rahvusvaheline Naisliit (*The International Council of Women*), mille ülesannete hulka kuulub naise sotsiaalse olukorra parandamine, poliitiliste õiguste eest võitlemine kui ka rahu kindlustamine maailmas.

Rahvusvahelise Naisliidu põhikirjas öeldakse:

„Meie, kõikide rahvaste naised, oleme kindlas veendumuses, et inimkonna heakäekäigu arengut võib soodustada mõtete, tunnete ja sihtide vastastikusel mõistmises. Organiseeritud naiste tegevus võib kujuneda mõjuvaks abinõuks perekonna ja riigi huvides. Meie ühineme töötavate naiste föderatsioonile selleks, et ühiskonna kombeis ja seadustes kehtiks kuldreegel: „Tehke teistele seda, mida te tahate, et seda teile tehtaks.“

Rahvusvahelise Naisliidu esimeseks juhatajaks valitakse inglanna Millicent Garret Fawcett. Alates 1893. aastast kuni siiani on esinaise kohal iirlanna leedi Aberdeen (sünd. 1857), naisliikumise juhtivamaid tegelasi Inglismaal *).

Rahvusvahelise Naisliidu asutamisega leidis naiste tegevus vastava keskendamise, sest see ergutas üksikute maade naisorganisatsioone omavahel liituma: võis ju igalt maalt Rahvusvahelisse Naisliitu kuuluda ainult üks esindaja. Nii teostus rahvaste koostöö põhimõte seniolematus maastaabis.

Aastakümneid kestis organiseerimine, et jõuda tänapäevase olukorrani, kus Rahvusvahelise Naisliidu ümber on koondunud 50 miljonit organiseeritud naist.

*) Vt. A. Kallas, Kiirtepild, 1929.

Üksikute maade naiste organiseerimisele aitas kaasa ka see asjaolu, et iga kongress viieaastase ajavahemikuga korraldati ise maal. Nii peeti 1899. aastal kongress Londonis, siis Pariisis, Berliinis, Roomas, Viinis, Washingtonis jne.

Võitlus poliitilise hääleõiguse eest on lõppenud suuremas osas riikides naiste võiduga. Prantsuse naised, kes astusid esimesena üles üheõiguslus-põhimõtte kaitseks, pole seda ligemale 150-aastase võitluse järel siiski veel saavutanud. Peale nende puudub naistel hääleõigus veel Šveitsis, Jugoslaavias ja Bulgaarias. Kuid poliitilise hääleõiguse puudumine vaevalt tohib kaua takistada ka nende maade naisi olemast täisväärtuslikuks teoinimeseks kõigil ühiskondlikel, majanduslikel ja hariduslikel tööpõldudel.

3. Naisliikumine Eestis.

Eesti iseseisvus on kogu eesti rahva jõupingutuste vili ja seetõttu oli siis endastmõistetav, et kogu rahvale kindlustati iseseisvuse tulekuga ühesugused õigused. Vabadussõja õnnelikuks lõpuleviimiseks on eesti naine kogu oma jõuga kaasa aidanud, asendades sõtta läinud meest kõigis töis, alates kõige raskema füüsilise tööga maal ja linnas vabrikuis ja lõpetades mitmesuguste vaimse töö aladega. Naiste algatusel ja kaastööl kutsuti ellu sõjavarustuse abiorganisatsioon „Ühistöö“ ja oldi mujal innukalt tegevuses.

Üldiselt peab tähendama, et naisliikumine Eestis on läinud oma iseseisvat rada. Mõningaid sarnaseid jooni võib vahest leida nendes riikides, kus enne iseseisvust valitses niisamasugune olukord kui Eestiski, kus pikemat aega tuli kannatada võõra võimu all, nagu Lätis, Leedus, Poolas ja Kreekas. Võitluses võõra

võimu vastu tundis surutud rahvas end tervikuna. Naine mehe kõrval võitles rahvusliku olemasolu eest.

Eesti ärkamisaja tegelaste seast särab vastu Koidula kuju (1843—1886). Esimesena julgeb ta laulda tulisest isamaa-armastusest ja leida seega õige abinõu rahvusliku enesetunde tõstmiseks. Koidula kirjavahetuses Kreutzwaldiga avaldub meile ta hingeelu; selles on ühendatud õrnus ja jõud, intellekt ja südamlikkus. Eesti rahvas on tunnustanud ta teeneid ja on avaldanud oma lugupidamist talle ausamba püstitamisega Pärnus 1929. aastal. Koolides, teatreis ja seltsimajades seisab Koidula kuju Kreutzwaldi oma kõrval, nagu väline sümbol sellest, et eesti mees ja naine ärkamisajal on töötanud käsikäes.

Koidula pööras tähelepanu ka naise enesearendamisele. Ta kirjavahetusest vennaga (vt. teos „Koidula kirjad omakseile“) teame, et ta Kroonlinnas oli asutanud mingi eesti naisseltsi, kus ta ise laupäeviti kõnesid pidas. Peale kirjandusliku ja seltskondliku tegevuse on Koidulast säilinud huvitava materjalina ta kirjavahetus välismaiste tegelastega, mille kaudu on ta tutvustanud Eestit välismaal, eeskätt Soomes.

Koidula kaasaeglaste hulka kuulub Lilli Suburg (1841—1923), esimesi eesti naistegelasi, kes asub naisküsimuse praktilisele lahendamisele. Ta asutab Pärnus 1880. aastal esimese eestimeelse üldharidusliku tütarlastekooli, mille ta 1885. aastal üle toob Viljandi. Sealsamas asutab ta 1887. aastal esimese naiste- ning perekonnalehe „Linda“. Suburg ise võtab selles sõna kasvatuslike ja teiste põhimõtteleliste küsimuste kohta. Ta astub ka avalikult üles eesti seltskonnas sel ajal levinud saksastumispüüde vastu.

Eesti Naisüliõpilaste Seltsi algatusel on loodud Lilli Suburgi nimeline kapital, millest toetatakse

naisüliõpilasi. Eesti Naisliit püstitas 1926. aastal ta kalmule Vändras mälestusmärgi.

Samaaegselt teotses Natalie Johanson-Pärna (1843—1915), C. R. Jakobsoni õde, kes esimesena nõuab tütarlastele kutseharidust. 1880. aasta paiku ta asutab esimese eesti tütarlaste tehnika-käsitöökooli, mille ta aga oli sunnitud varsti likvideerima rahapuuduse kui ka Tallinna saksa seltskonna opositsiooni tõttu.

Lilli Suburg (1841—1923).

Tütarlaste hariduse kohta peab ta ettekande Eesti Kirjameeste Seltsis 1882. aastal. Ta avaldab vastavaid kirjutisi mitmes ajalehes ja ajakirjades. Õpetajana töötades kasvatab ta lesena üles oma rohkearvulise pere.

Naise võimeid vaimsel alal tõestab ka Elisabeth Aspe (1860—1927), kes oli XIX sajandi lõpul eesti ilukirjanduses tähelepandavaid kujusid. Ta töis avaldub hea kompositsioonivõime ja ta on realismi teerajajaid eesti kirjanduses.

Andeka ning produktiivse luuletajana esineb meil veel tänapäevgi Anna Haava (sünd. 1864), kuigi ta esimesed värsid ilmusid juba 1886. aastal. Ta on eesti kirjanduses XIX sajandi lõpul väljapaistvamaid lüürikuid.

Muusika alal, komponistina ja koorijuhina, teotseb väsimatu energiaga Miina Härma (Hermann, sünd. 1864). Paljud ta laulud on saanud väga populaarseks, sest ta on osanud rahvalauluviise teha kõigile kättesaadavaks ja nauditavaks.

Esimese eesti lauljannana on Aino Tamm (sünd. 1864) 1891. aastast peale viljelnud kunstipärast lauluettekannet ja seekaudu süvendanud eesti üldist kultuuri. Välismaal esines ta esmakordselt eesti rahvaviisidega 1900. aastal Pariisis.

Nende kolme teenerikka naise 70 aasta sünnipäeva puhul Eesti Naisliit andis välja koguteose „Miina Hermann, Anna Haava, Aino Tamm“ (1934).

Need on mõned näited sellest, kuidas töötavad üksikud naised omaette, igaüks omal alal. 1906. aastast hakkavad naised ühiskondlikult tegelema, asutatakse esimene naisorganisatsioon kodumaal — Tartu Naisselts. Aktiivsemaks asutavaks liikmeks ja hiljem kauaaegseks juhatajaks on siin Marie Reiman (sünd. 1878), kes on ka naisteajakirja „Naiste Töö ja Elu“ toimetajaks 1911.—1927. aastani.

On andmeid selle kohta, et XIX sajandi lõpul töötas Venemaal Peterburi Eesti Naisselts, kuid sellel olid peamiselt heategeva seltsi ülesanded. Niisamuti töötas Eesti Aleksandri-kooli naiskomitee rahakorja-

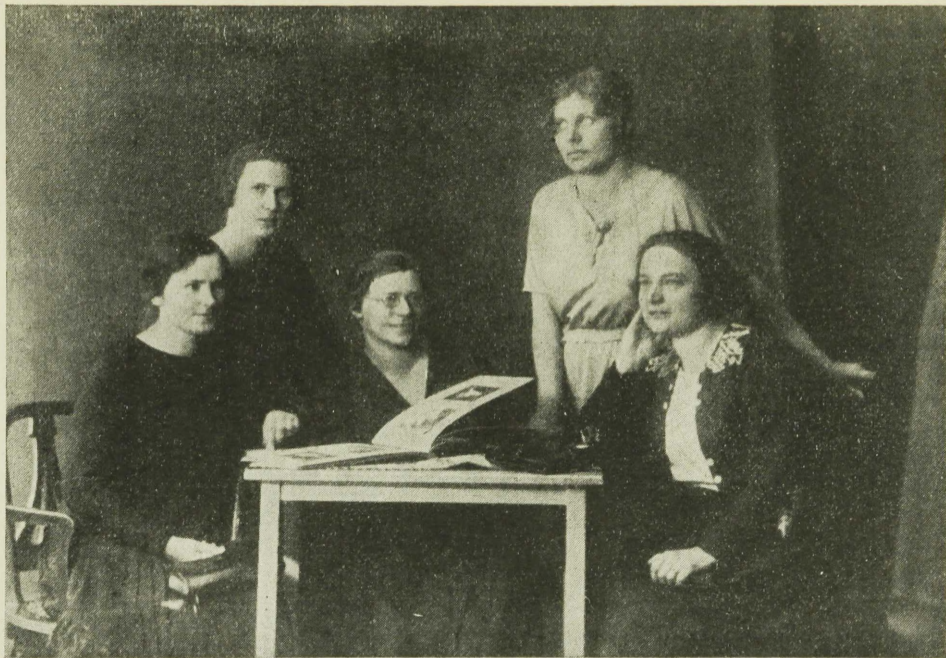
misel mainitud kooli avamiseks. Tartu Naisselts erineb neist organisatsioonidest seepoolest, et tal on oma kindel üldisem siht, s. o. töötada naise eriülesannete kasuks.

1906. aastal hakatakse välja andma ka esimest eesti naiskäsitöölehte. Ajakirja väljaandmise algatab Alla Kuusik (sünd. 1854) ja see ilmub Eesti Põllumeeste Seltsi väljaandel „Käsitöölehe“ nime all kuni 1911. aastani. Esimeseks toimetajaks on Linda Paldrock ja hiljem energilisemaks kaastööliseks Ebba Vimberg (praegu pr. Saral). Ajakirja esimeses numbris Alla Kuusiku poolt kirjutatud eessõnas öeldakse, et lehe ülesandeks on kaasa aidata kodu ilustamisele ja riietuse otstarbekohastamisele ning tervishoidlikustamisele.

1912. aastal asutatakse Tartu Naisseltsi poolt uus ajakiri „Naesterahva Töö ja Elu“ ja „Käsitööleht“ ilmub selle lisana kuni 1917. aastani. 1915. aastal antakse sellele ajakirjale seltsi poolt uueks nimeks „Naiste Töö ja Elu“, missuguse nime all ta ilmub kuni 1927. aastani.

1917. aastast alates hakatakse asutama üle Eesti naisseltse, naisühinguid ja naisklubisid. Tõuke seks andis ka esimese üldise naisorganisatsioonide kongressi kokkukutsumine 1917. aastal. Seal otsustatakse asutada Eesti Naisliit, mis oleks naiste keskkoondeks Eestis. Ametlikult asutatakse liit teise kongressi ajal, 1920. aastal, nimega Eesti Naisorganisatsioonide Liit (hiljem ametlikuks nimeks Eesti Naisliit). 1920. aastast peale on Eesti Naisliit ka Rahvusvahelise Naisliidu liige.

Eesti Naisliitu kuuluvad nii üksikud naisorganisatsioonid kui ka mõned erisihiliste organisatsioonide keskkoondised, nagu Naiste Karskusliit (vt. allpool). Naisliidu ülesandeks on kindlustada naiste õiguslikku

E. Naisliidu esimene juhatus 1920—1922.
Vasakult: Ida Hellat, Johanna Päts, Marie Reisik, Alma Ostra-Oinas, Linda Jürman.

ja majanduslikku seisukorda, hoolitseda vaimse ja tervisliku soodsama arengu eest ja igati kaasa aidata ühiskondlikult üldkasulikele üritustele.

Eesti Naisliidu esimeseks juhatajaks valiti Marie Reisik (sünd. 1887), kes töötab sellel kohal tänini, mistõttu ka Naisliidu tegevus kannab ühtlast ning kooskõlalist ilmet. M. Reisik algas oma seltskondlikku tegevust Tartu Naisseltsi juures. Ta oli aastail 1911—1918 ajakirja „Naiste Töö ja Elu“ vastutavaks toimetajaks. 1919. aastal siirdus ta Tallinna, kus ta on teotsenud naisliikumise silmapaistva juhina ning aktiivse poliitilise tegelasena. M. Reisiku toimetusel ilmus Eesti Naisliidu häälekandja „Naiste Hää!“ 1926.—1932. aastani. Reisik on 1935. aastast Tallinna kodumajandusinstituudi juhatajaks.

Eesti Naisliidu abijuhatajaina teotsevad pikemat aega Johanna Päts (alates 1920. aastast) ja Linda Eenpalu (alates 1923. aastast). Johanna Päts on ka Tallinna Naisseltsi asutajaid (1917), niisamuti „Ühistöö“ looja Vabadussõja päevil. J. Päts on tuntud energilise seltskonnategelase ning organisaatorina. 1924. aastast töötab ta o./ü. „Rahvaülikooli“ asjaajaja-direktorina. Linda Eenpalu on Kodumajanduskoja esinaine ja üldtuntud tegelane meie naisliikumise alal, Eesti Naisüliõpilaste Seltsi asutajaid. Ta on Eesti Maanaiste Keskse seltsi juhtivaid jõude. Töötas Põllutöökojas ja on Riigi Majandusnõukogu ainus naisliige.

Laiaulatuslikuks ettevõtteks kujuneb Tartu Naisühingu poolt asutatud kutsekool (1917). Siin on suuri teeneid ühingu asutajal ning juhatajal Johanna Kitzbergil, kooli juhatajal Alma Koskelil (end. Johanson) ja Ella Lüüsil. Võrus tekkis kohaliku naisseltsi algatusel samalaadne kool tänu seltsi juhataja proua Hiie lo lakkamatule tööinnule. Pärnu Naisselts pühendus laste- ja emadekaitse korraldamisele. E. Timusk, dr. Paula Vreintal, E. Kask, J. Joosti on olnud selle tegevuse eesotsas.

Vähemais keskustes asuvad naisseltsid tegelevad lühiajaliste kursustega, asutavad laulukoore, raamatukogusid, korraldavad näitemänge ja kõneõhtuid.

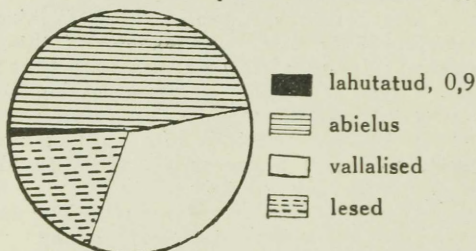
Naisliidu poolt 1920. ja 1921. aastal korraldatud ankeedist selgub, et naisorganisatsioonide asutajate hulka kuuluvad peamiselt väljaspool kodu, kutsealal töötavad naised. Huvitav on ka märkida, et iga uus selts on oma tegevuse sidunud mõne kultuurilise üritusega — nagu kutsekooli või lasteaia asutamisega jne.

Alates 1920. aastast toimuvad Naisliidu kongressid reeglipäraselt iga 5 aasta järel. Igal kongressil peetud kõnesid on püütud siduda mõne tähtsama päevaküsimusega. 1917. aasta kongress, mis tuli kokku poliitiliselt äreval ajal, kandis poliitilist ilmet ja seal peetud kõned olid deklaratiivset laadi. Seati üles nõudmine, et Eesti peab olema iseseisev vabariik Vene föderatsioonis. 1920. aasta kongressil arutati organiseerimise aluseid ja selgitati töökava. 1925. aastal kasutati viieaastase tegevuse kogemusi selleks, et üksikasjaliselt kaaluda naise õiguslikku olukorda, kutseharidust ja sotsiaaltöö korraldamist. 1930. aastal kujunes huvide keskkohaks uus perekonnaõiguse eelnõu. Viimati 1935. aasta detsembris peetud kongress toimus kodu ja kasvatuse küsimuste tähe all.

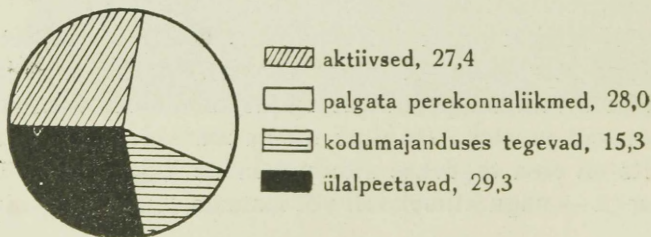
Diagramme naise olukorra kohta Eestis 1934. a. rahvaloenduse andmeil.

Koostanud mag. Aliide Tuisk.

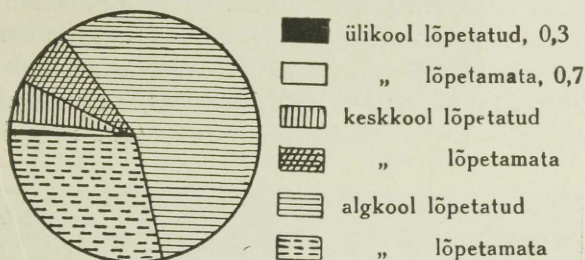
Naiste perekonnaseis % -ides:

Naiste suhe tööga % -ides:

Naiste haridus %-ides:

Vabatahtlik riiklike ülesannetega naisorganisatsioon on Naiskodukaitse, mis asutati 1925. aastal. Selle eesmärgiks on abistada Kaitseliitu ta ülesannete täitmisel, eriti sissetulekute muretsemisel ja toitus- ja sanitaarala korraldamisel. Liikmete arv ulatub 12 000-ni. Naiskodukaitse aitab arendada ka oma liikmete vaimset ja kehalist kasvatust. Selle liikumise rajajaid on Mari Raamot, kes oli ka Naiskodukaitse esinaiseks 1927.—1936. aastani. M. Raamot on tuntud varemaist aegadest arvukate majapidamiskursuste korraldajana. Naiskodukaitse tegevusest on agaralt osa võtnud veel Ebba Saral, kes töötab keskjuhatuse abiesinaisena, ja Alice Kuperjanov, kes on tuntud seltskonnategelasena ka muil aladel.

Kaitseliidu juures töötab ka tütarlaste-organisatsioon „Kodutütred“, mis asutati 1932. aastal. Sinna kuuluvad tütarlapsed 8—17 aasta vanuseni. Organisatsiooni eesmärgiks on kasvatada tütarlastest riigile kasulikke kodanikke. „Kodutütarde“ peavane-maks on Salme Pruuden.

Erihuviliseks naiste koondiseks on Eesti Maanaiste Keskseits, mis asutati 1928. aastal. Selle eesmärgiks on kodumajanduse igakülgne eden-

damine ja maanaiste kutselise, kultuurilise ja majandusliku olukorra parandamine. Eesti Maanaiste Keskseksi ümber on koondunud 360 seltsi, ümmarguselt 25 000 üksikliikmega. Peamine tegevus seisneb kutsealaliste oskuskursuste korraldamises, koguarvult kuni 600-ni aastas. Peale selle korraldatakse igal suvel

Riigivanem E. M. Keskseksi juhatusel liikmete keskel.

üleriigilisi maanaiste suvepäevi, millel on olnud osavõtjaid kuni 6000. Maanaiste liikumise häälekandjaks on „Taluperenaine“, mis ilmub 1927. aastast Akadeemilise Põllumajanduse Seltsi väljaandel. Ajakirja peatoimetajaks on asutamisest peale Liis Käbin, kes on ühtlasi ka E. M. Keskseksi juhatajaks. „Taluperenaine“ on loetavamaid ning kõige enam levinud ajakirju Eestis.

Viimaste aastate jooksul on maaperenaiste-seltside eeskujul loodud ka linnades perenaisteseltsed. Nad töötavad peamiselt toitudeaduse põhimõtete selgitamiseks, et kaasa aidata rahva toitlustamisolude parandamisele ja tervislikule alusele tõstmisele.

Iseseisva organisatsioonina töötab veel Eesti Akadeemiliste Naiste Ühing, asutatud 1926. aastal. Selle eesmärgiks on arendada ülikooli lõpetanud naiste teaduslikku tööd ja kaasa aidata naise üldise õigusliku ja majandusliku olukorra parandamisele. E. Ak. N. Ühing kuulub asutamisaastast peale Rahvusvahelisse Akadeemiliste Naiste Ühinguusse, mis asutati 1919. aastal Londonis. Selle kaudu on ka eesti naistel võimalik osa saada rahvusvahelistest stipendiumidest, mis iga aasta välja kuulutatakse teadusliku töö jätkamiseks teatud riigis.

Kutsealadel töötavad naised nagu õpetajad, arstid, juristid, riigi- ja omavalitsuse teenijad on organiseerunud segaorganisatsioonidesse ja naistöölised ametiühinguisse. Iseseisvate naiskutseühingute hulka kuuluvad soroptimistide klubid, mis oma struktuuri poolest vastavad meeste Rotary klubidele. Soroptimistide klubisid on Eestis kaks, Tallinnas (asut. 1930) ja Tartus (asut. 1931). Soroptimistide klubisse kuulub igast kutsealast ainult üks esindaja.

Keskkooli lõpetanud noored on asutanud oma koolide juurde vilistlaskogud. Ühistest üritustest on Tallinna naisvilistlaskogudel ühine naiskoor.

Nais-üliõpilasorganisatsioonide eesmärgiks on seltsimehelikkuse kasvatamine omavahel aususe ja sõpruse alusel; niisamuti vaimse elu avalduste igakülgne tundmaõppimine ja kaasaaitamine selle ürituste teostamisele. Kõige vanem naisüliõpilasorganisatsioon on Eesti Naisüliõpilaste Selts, mis asutati 1911. aastal. Peale iseseisvuse saabumist võtab hoogu uute organisatsioonide asutamine. 1920. aastal asutatakse E. N. Ü. S. „Ilmatar“. Meeskorporatsioonide eeskujul tekib ka naiskorporatsiooni tüüp. Vanim naiskorporatsioonidest on „Filiae Patriae“, mis asutati 1920. aastal. Peale selle teotsevad veel „Indla“, „Lembela“ ja „Amicitia“, mis on asutatud kõik 1924. aastal. Osa naisüliõpilasi kuulub segaorganisatsiooni; niisugused on „Veljesto“ ja „Ühendus“ (viimasesse ei võeta enam uusi naisüliõpilasi 1934. aastast).

Seega töötab Eestis terve rida naisorganisatsioone, eesmärgiga luua naistele eeldusi oma võimete iga-külgseks arendamiseks ja anda võimalusi rakendada end ühiskondliku hüvangu kasuks. Naisorganisatsioonide seas puudub Eestis see organisatsioonitüüp, mis oleks ühenduses võitlusega naise poliitiliste õiguste eest.

Eesti naisliikumise tippsaavutiseks avalik-õiguslikust seisukohast tuleb pidada Kodumajanduskoja loomist, mille valimised toimusid märtsis 1936. Kodumajanduskoja seadus ilmus Riigivanema dekreedina 8. nov. 1935 („Riigi Teataja“ nr. 95). Kodumajanduskoja ülesandeks on kodumajanduse alal teotsevate naisorganisatsioonide koondamine, kodumajanduse esindamine ja selle huvide kaitse, kodumajanduskutse arendamine solidaarsele ühistööle kõigi teiste kutsetega.

Kodumajanduskojal on 50 liiget, kes valitakse kodumajanduse alal teotsevate naisorganisatsioonide poolt neisse koondunud liikmete hulgast. Lisaks mainitud 50 liikmele võib koda ise valida kuni 10 liiget asjatundjate seast mitmesuguseilt koja tegevusaladelt. Koja liikmed peavad olema vähemalt 25 aastat vanad.

Kodumajanduskoja valimiste juhatuskirja („R. T.“ 107, 20. dets. 1935) järgi peab Eesti Maanaiste Keskseks valima sinna 34 ja Eesti Naisliit 16 liiget.

Kodumajanduskoja avamisel rõhutas Riigivanem K. Päts järgmist:

„Kui meie oleme nüüd niikaugele jõudnud, et Eesti riik on omavalitsuse loonud kodumajanduse alal ja selle korraldamise andnud perenaiste kätte, siis oleme seega tunnustanud mitte üksi põhiseaduse täitmiseks, et naised ja mehed on üheõiguslikud, vaid seega tunnustame, et perenaised on täisküpsed valitsemiseks, kus nad võivad avaldada oma autoriteetset ja oskusrikast mõju ja tegutseda iseseisvalt. See pärast sooviksin mina, et teie uus omavalitsusasutis täie teadmisega asuks oma rohkearvuliste ja suurte kohustuste

täitmisele, teades, et sellega kinnitate teie mitte üksi oma asutise eluõigust, vaid kinnitate sellega ka meie perenaiste poliitilise õiguse ja osavõtmise riiklikust elust.

Ma arvan, et see koda on põhjus, mis meie naiste enesetunnet ja eneseteadvust peab tõstma. Nad võivad uhkusega ütelda, et nemad sellel alal on esimesed sammutegijad teiste riikide naiste peres. Sellepärast sooviksin mina, et koda täie tõsidusega tööle asudes võtaks vastu need õigused järelekaalumisega. Teie teate, et meil, iseäranis meeste seas, küllalt palju on neid, kes väga suure kahtlusega vaatavad naiste seltskondlikust ja poliitilisest elust osavõtmise peale. Vanad roomlased ütlesid, et naistel ei ole sellepärast küllalt õigusi, et nad ei ole sõjakad. Ei tea, kuivõrd see arvamine praegusaja naiste kohta käib, kuid on kindel — meie ei hinda eesti naise nende jõu ja sõjakuse järgi, vaid selle järgi, kui palju naine aitab kaasa meie maa, rahva ja kultuuri ülesehitamiseks, palju meie naine on meie riigi talade kandjaks.“

Kodumajanduskoja avamisel toonitas Naisliidu juhataja Marie Reisik ka seda määratud tähtsust, mis on selle koja asutamisel poliitiliselt. Esmakordselt on naistele võimalus antud organiseeruda avalik-õiguslikul alusel.

Käesolevaga on antud läbilõige naisliikumise välise külje kohta Eestis. Eelmistes peatükkides oli puudutatud eesti naise hariduse, kutsetegevuse ja õigusliku olukorra probleeme seoses teiste maade olukorraga.

Organiseeritud naiste tegevus naiste olukorra parandamiseks iseloomustab naisliikumist üldse ja seda võib seega nimetada naisliikumiseks kitsamas mõttes.

Sellest naiste tegevusest on aja jooksul arenenud sügav kultuuriline tegur, mida võiks nimetada naisliikumiseks laiemas mõttes.

Naisliikumisele laiemas mõttes on naiste haridus, naiste kutsetöö ja naiste õigused ainult abinõuks ülema eesmärgi saavutamiseks, s. o. kultuuri arengule kaasa aidata.

Oli tarvis aastakümneid, isegi aastasadu, kuni see eesmärk kristalliseerus ja naisliikumine võis vabaneeda sellest, mis tas oli ajutist ning ülearust.

Kuid ka veel praegu on kehtivad sõnad, mis ütles Johanna Päts oma kõnes 1924. aastal naisorganisatsioonide lähemaist ülesandeist: „Tööd on nii palju, kuid midagi ei tohi selles tegemata jääda, kui me vähegi naisliikumise sihtidele lähemale tahame jõuda. Mõistlikud naishuvid ei ole midagi muud kui ühiskonna üldhuvid.“

4. Naisliikumine kultuuritegurina.

Naisliikumine on end avaldanud kultuurilise tegurina mitmel alal. Üheks iseloomustavamaks küljeks on see, et ta äratas naises vaimseid jõude ja et ta juhtis naise emalikkustundeid ka väljapoole perekonda ja kodu. Juba vanasti olid naised tuntud vaeste avitajaina ja ka laste eest hoolitsejaina. Naisliikumine arendas meetodeid sotsiaaltegevuseks, asutati selleks vastavaid organisatsioone ja sotsiaalkoole. Pioneere sotsiaalpoliitilisel alal on sakslanna *dr. hon. c. Alice Salomon* (sünd. 1872), kes 1908. aastal asutas Berliinis sotsiaalkooli, mille juhatajaks ta oli kuni Hitleri võimuletulekuni. 1917. aastast peale on ta Rahvusvahelise Sotsiaalkoolide Komitee esinaiseks. Ta sulest on ilmunud rida kirjutisi sotsiaaltöö ja -koolide kohta.

Inglise hoolekandetegelasest Florence Nightingale'ist oli pikemalt juttu juba eespool. Tema esimesena kutsus ellu õdedekooli ja teotses teedrajalvalt haigete põetamise alal.

Inglismaa eeskujul on asutatud õdedekoole praegu igas riigis üle maailma. Eestis asutati õdedekool 1925. aastal Eesti Õdede Ühingu poolt. See töö-

tab Tartu ülikooli naistekliiniku juures. Seal valmistatakse ette ravitsejaid-õdesid ja kvalifitseeritud tööjõude sotsiaal-hoolekande alal.

Eesti Naisliidu algatusel loodi 1935. aastal Tallinna Kodumajanduse Instituut, millest tahetakse arendada välja eesti sotsiaalkool, kus valmistatakse ette sotsiaaltegelasi mitmesuguseil aladel, peamiselt laste- ja emadekaitse alal.

Hoolekande eest hoolitsemine oli kaua aega kirikukoguduste asjaks. Laiemas ulatuses hakati laste- ja emade-hoolekannet korraldama alles XIX sajandi lõpul, kõige esmalt Prantsusmaal. Eestis on laste- ja emadekaitse küsimused saanud aktuaalseks alles riikliku iseseisvusega.

Ameeriklanna Eglantine Jebb'i poolt loodi puudust kannatavate laste abistamiseks 1919. aastal Ülemaailmne Lastekaitse Ühing. Samal ajal Ameerika eeskujul asutati ka meil esimesed lastekaitseühingud. Ameeriklaste algatusel ja ainelisel toetusel pandi 1919. aastal alus ka esimestele emade- ja laste-nõuandlatele ja -toitlustamispunktidele.

Emade- ja lastekaitse küsimus on tõusnud päevakorrale ja leidnud toetamist esmalt eraalgatusel vastavate naisorganisatsioonide kaudu. Hiljem on palju seesuguseid algatusi saanud riiklikuks. Naisorganisatsioonide poolt asutatakse emadekodusid, kus võivad peatuda rasedad emad, kel puudub ulualune. Seesugust asutist peetakse ülal Pärnu Naisseltsi poolt, kus hädakorral võib mõned nädalad peatuda kümme-kond ema. Edasi asutatakse emade- ning imikutekodusid, kus emad võivad vastsündinud lastega viibida teatud aja. Esimene emade- ning imikutekodu asutati Tallinna Naisseltsi poolt 1919. aastal ja see oli määratud 20-le lapsele. Hiljem muudeti

see riiklikuks imikutekoduks, mis asub praegu Nõmmel ja kuhu mahub üle 150 lapse.

Niisamuti hoolitsetakse emade- ja laste-nõuandepunktide loomise eest, kus jagatakse tasuta arstlikku nõu ja mõningail juhtumel ka maksuta rohte. Niisugune nõuandepunkt töötas Naisliidu korraldusel pikemat aega Petseris. Praegu töötab Eestis mitukümmend imikute-nõuandlat riigi- ja omavalitsuste asutistena.

Üldiselt on emade- ja lastekaitse arenenud tähtsaks teguriks rahva hüvangu korraldamisel. Saksa maal on seatud sisse kodude eest hoolitsemine emade sünnitamisperioodil ja Prantsusmaal ja Itaalias töötavad emadekassad haigekassade eeskujul. Et ema saaks rahus paraneda ja kosuda sünnituse ja haiguse puhul, hoolitsevad naisorganisatsioonid asjatundliku koduabi eest. Sel teel saab hoiduda ema liiga varasest ülestõusmisest ja ka perel ei puudu hool ega järelevalve.

Inglismaal on suurt rõhku pandud sünnitajate surma põhjuste uurimisele, on püütud igati vältida neid põhjusi, mis nõuavad nii paljude naiste elu. Selle küsimuse vastu on hakatud huvi tundma viimasel ajal ka Eestis.

Seoses emade- ja lastekaitse küsimustega kerkiwad üles üldised rahva tervishoidlike ja sotsiaalsete tingimuste parandamise nõuded, eeskätt korteriolude eest hoolitsemise ja kodude kasvatusliku taseme tõstmise vajadused.

Riiklikku tegevust laste- ja emadekaitse alal seotakse sageli ka perekonnapoliitikaga.

Kindlustunne perekonnas sõltub sellest, missuguseile aluseile on rajatud perekonna ülalpidamine. Neil perekonnal, kes asuvad maal ja kelle ülalpidamisallikaks on oma talu, on arenenud tunne, et igapäevane leib on kindlustatud igale lapsele, ja lapse jõudu võib rakendada nii, et see on kasulik

lapsele endale ja talumajapidamisele. Teine liik perekondi, kel niisamuti on majanduslik iseseisvus, on need, kellel ülalpidamisallikaks on mõni kaubanduslik ettevõtte või töökoda, kus perekonnaliikmed leiavad võimaluse rakendada oma tööjõudu ja sel viisil tõsta perekonna majanduslikku kandejõudu.

Nende kahe iseseisva perekonna tüübi kõrval on olemas väike grupp perekondi, kus majanduslik iseseisvus saavutatakse eriliste vaimuannete ja haridusega, kus teotetakse vabakutsete põllul. Siin on aga nõudmised elu vastu nii suured, et harilikult laste arv neis perekondades on vähem kui eelmistel gruppidel.

Väheste lastega on harilikult ka ametnikud ja asutiste teenijad, kellel väljavaated edasi saada on piiratud. Siin võiks muudatust tuua võib-olla lasteabiraha korraldamine uutele alustele.

Töölis perekonnas sünnib lapsi harilikult rohkesti, sest abiellutakse vara. Kuid viletsate elutingimuste tõttu on siin ka suremus kõige suurem. Ülalpidamisallikaks on perekonnaliikmete töö väljaspool kodu, kuid tööjõu rakendus oleneb ettevõtja tahtest ja seega niisugusel perekonnal puudub kindlustunne. Enesekindlustunde puudumine takistab aga perekonna loomulikku arengut.

Tähendatud erinevuste tõttu on vaja ka erilisi abinõusid iga perekonnaliigi kindlustamiseks.

Töölis perekondade suhtes tõuseb kahtlemata teravalt päevakorrale lasteabiraha ja elamu probleem, sest mida suurem on perekond, seda vähem osutub võimalusi parema korteri muretsemiseks ja seda sagedamini on sunnitud ka naine hankima sissetulekuid perekonna ülalpidamiseks.

Perekonnakaitse vahendite valikul on tarvilik silmas pidada, et nende rakendusel ei vähendataks perekonna ülalpidajate iseseisvust ega vastutustunnet, vaid loodaks võimalusi just nende tunnete arendamiseks. Ühekordne toetus on mõeldav ainult mõnesuguse ootamatu sündmuse puhul, kus on tarvis perekonda kriitilisest olukorrast välja aidata, enne kui raskused jõuavad teda hävitada. Kindlustusseadused kaitsevad osa töötajaid niisuguseil juhtudel, kuid nad haaravad siiski praegu ainult väikest osa töötajaist.

Niisamuti tarvilik on korteriolude parandamine aedlinnade väljaarendamise ja odavate korterite ehitamise kaudu lasterikastele perekondadele.

Maal asuvais perekonnis käib suurema sündimusega niisamuti käsikäes suurem surmaprotsent. Siin ei aita paremad elamuolud, maaõhk ega parem toit, vaid viga seisneb selles, et maal lapse emal puudub vastav ettevalmistus ja sageli aeg emakutse täitmiseks. Siin on vajalik pöörata suuremat tähelepanu sünnitusoludele.

Üldse on tagajärjekas perekonnakaitse mõeldav üksnes siis, kui ta ei sünni mitte ainult majandusliku soodustuse kaudu, vaid ühenduses hoolekande, sotsiaalpoliitiliste, hariduseluliste ja kutsehariduslike probleemide lahendamisega. Siis on võimalik ka ära hoida nähtust, et ühelt poolt soodustatud arengut teiselt poolt kitsendatakse.

Eelkooliealiste laste eest hoolitsemise ja nende kasvatamise küsimustes on naisorganisatsioonid alati aktiivselt kaasa töötanud. Üksikud naised on selles töös avaldanud erilist andekust. Üldtuntud on eelkooliealiste laste kasvatuse süsteemi loojana itaallanna Maria Montessori (sünd. 1870). Tema süsteemi eesmärgiks on kasvatada lapsi aktiivsusele ja iseseisvusele. Lasteaedades on see õppeviis tarvitusele võetud üle kogu maailma.

Esimeseks eesti naiste ühisürituseks tulebki pidada Tartu Lasteaia Seltsi poolt 1905. aastal ellu kutsutud lasteaeda. Seltsi tegevuse algusest kuni tänaseni püsib esinaise kohal Veera Jõgever, keda nimetatakse „tuhandete laste emaks“. Seltsi poolt on peetud ülal ka vaestelaste varjupaika ja korraldatud esimesed kursused lasteaednike ettevalmistamiseks. Peale kasvatusliku külje on Tartu Lasteaia Selts hoolitsenud laste toitlustamise ja riietamise eest.

Viimasel ajal on Eestis laste töö ja mängu küsimust uurinud Ella Treffner, kelle sulest on ilmunud eriteosena „Lapse mäng ja töö“ (1935).

Suure ühiskondliku pahealkoholi vastu astuvad naised võitluse esmalt Ameerikas 1874. aastal. Asutatakse rida karskusühinguid ja andeka juhi Frances E. Willard'i ja ta energilise kaastöölise dr. Anna Gordon'i ettevõttel luuakse kümneaastase töötamise järel võimas üle-

maailmne Naiste Karskusliit, kuhu üksikliikmeina kuulub praegu üle 50 riigi.

Eestis on Naiste Karskusliit asutatud 1923. aastal. Asutamisest peale on juhatajaks noorsookarskustöö ja naiskarskusliikumise esimesi teerajajaid Helmi Põld. Naiste Karskusliit on korraldanud üleriigilisi emadepäevi (1923. aastast alates), kursusi emadele ja koduabilistele ja on propageerinud nii sõnas kui kirjas sotsiaalsete pahede kõrvaldamise võimalusi. 1924. aastast alates Naiste Karskusliit annab välja naiste ja kodukultuuri ajakirja „Eesti Naine“, mille peatoimetajaks kuni siiani on Helmi Mäelo, kes on tuntud seltskonnategelase ja kirjanikuna.

Kristlik-kõlbla alusel arendavad tegevust Noorte Naiste Kristlikud Ühingu d. Nad koondavad oma ümber naisnoorsugu igakülgseks kasvatamiseks ja arendamiseks ja ühtlasi täidavad ka sotsiaalhoolekande ülesandeid. Esimene niisugune ühing asutati Inglismaal 1855. aastal, kust see liikumine siirdus Ameerikasse ja leidis seal arenemiseks eriti soodsa kõlapinna. 1894. aastal loodi N. N. K. Ü. rahvusvaheline liit.

Eestis asutati esimene Noorte Naiste Kristlik Ühing 1921. aastal Tallinnas. Praegu töötab Eestis 15 ühingu t, mis 1931. aastal astusid omavahelisse liitu Eleonore Hünersoni juhtimisel.

Suur tähtsus rahva tervishoius on võitlusel prostitutsiooni vastu. Esimesena asub tööle sellel alal inglise sotsiaaltegelane Josephine Butler (1828—1906). Ta alustas oma sõjakäiku 1869. a., millal Inglismaa tahtis teiste maade eeskujul prostitutsiooni reglementeerida (seadustada). Ta esines avalikult kõnedega selle küsimuse üle, mida seni ei olnud avalikult käsitletud. Tema algatusel asutati 1875. aastal esimene ühing prostitutsiooni vastu võitlemiseks, Rahvusvahelise Abolitsionistliku *) Föderatsiooni nime all. Josephine Butleri töö on kandnud vilja mitte ainult Inglismaal, vaid ka teistes maades.

Saksamaal asus tööle Anna Pappritz, kuid alles 1919. aastal kaotab Saksa parlament seaduse prostitutsiooni reglementatsiooni kohta. Prantsusmaal töötab reglementatsiooni vastu proua Avril de Saint Croix, kuid veel tänapäevani on prostitueerijate tegevus Prantsusmaal vastavate määrustega reglementeeritud, nii nagu see Napoleoni ajal sisse seati. Eestis on reglementatsioon kaotatud iseiseisvuse algusest.

*) Abolitsionistid — mingi kehtiva institutsiooni vastu sihitud liikumise pooldajad.

Alkoholi ja seadustatud prostitutsiooni vastu võitlemisel kerkis päevakorrale naispolitsei küsimus. Inglismaal on naispolitsei asutajaks ning arendajaks Mary Allen, kelle energilisel juhatusel töötab juba ligi 200 naispolitseinikku. Naispolitseinikke on veel Austrias, Hollandis, Taanis, Šveitsis, Tšehhoslovakkias, Poolas, Saksamaal ja Prantsusmaal.

Eestis töötab kaks naispolitseinikku 1926. aastast saadik, kuid neil puudub eriala, nagu see on kujunenud teistes maades, kus naispolitsei on ainult nende ülesannete teenistuses, mis puudutavad naist ja last.

Laialdast tegevust on naised avaldanud alal, mis naist kui ema kõige lähemalt puudutavad, nimelt sõja ja rahu küsimused. Ülevaate naiste tööst rahu kindlustamiseks annab Anna Nilssoni kirjutis „Rahuliikumise ABC“, mis ilmus eestikeelses tõlkes 1935. aastal.

Ka praktiliselt on püüdnud naised töötada sõjahädahohtude kõrvaldamiseks. Šveitsis töötab näiteks edukalt naiskeemik Gertrud Woker sõjagaaside neutraliseerimise abinõude kallal.

Naiste poolehoid rahutööle avaldub esiotsa üksikute naiste tegevuses. Esmakordselt esineb rahuüleskutsega rootsi naiskirjanik ning naisliikumise algataja Rootsia Fredrika Bremer (1801—1865) *Times*'is 1854. aastal. Oma kirjutises pöörab ta naiste poole ettepanekuga asutada maailma rahuliit. 1889. aastal ilmub sõjavastane romaan *Die Waffen nieder* (Maha relvad) austria kirjanikult Bertha Suttner'ilt, kes hiljem levitab rahuideid samanimelise ajakirja kaudu. 1891. aastal asutas ta Austrias rahuühingu. Bertha Suttner sai 1905. aastal Nobeli rahuauhinna.

Maailmasõja vapustused äratavad naistes laiemas ulatuses aktiivsust rahuaate levitamiseks. Keset sõda, 1915. aastal, asutavad mitmelt maalt selleks Hollandis kokku tulnud naised sotsiaaltöö alal tuntud ameeriklanna Jane Addamsi juhtimisel Rahvusvahelise Naiste Rahu ja Vabaduse Liiga. Rahuaate levitajana sai Jane Addams 1931. aastal Nobeli rahuauhinna.

Mitmesugused rahvusvahelised naisorganisatsioonid liitusid 1931. aastal desarmeerimiskomitee moodustamiseks.

Enamus naisorganisatsioone on patsifistliku maailma-vaate kandjad.

Eesti Naisliidu juures on oma rahutoimkond, mis töötab kontaktis Rahvusvahelise Naisliidu samanimelise toimkonnaga. Pikemat aega on olnud selleks sidepidajaks sotsialpoliitilise töö alal tuntud tegelane M. Kurs-Olesk, kes aastail 1929/1930 viibis Rahvusvahelise Naisliidu stipendiaadina Genfis tutvumas Rahvasteliidu tegevuse ja töö-

korraldustega. Ta on avaldanud arvukalt artikleid hoolekande ja naisliikumise alal ja ellu kutsunud rea sotsiaaltoolekandelisi asutisi — nagu Pimedate Abiandmise Selts Tartus ja Õdede Kool. Selle kooli organiseerimisel on suuri teeneid öde Anna Ermal.

Naiste osavõtt rahutööst ja laialdane tegevuseavaldus rahvusvaheliste naisorganisatsioonide kaudu võimaldas naistele kaasa töötada Rahvasteliidus. See kaastöö on kandnud peamiselt küll vaba koostöö ilmet, sest ametliku esindajana on naised Rahvasteliidu tööst osa võtnud väga harva. Rahvasteliidu esimesse nõukogusse 1920. aastal saatsid nais-esindajaid ainult põhjamaad — Rootsi, Taani, Norra. Aegamööda on naiesindajate osavõtt Rahvasteliidu tööst järjest suurenenud, kuid nende töö on seisnenud peamiselt tehnilise eksperdi osas ja osavõtus sotsiaalkomisjoni tegevusest. Rahvusvahelistest töökonverentsidestki on mitmed naised osa võtnud valitsuste esindajaina.

Genfis töötab 1932. aastast saadik rahvusvaheliste naisorganisatsioonide alatine sidekomitee, mis võimaldab informatsiooni ja kaasabi üksikute naisorganisatsioonide üritustele.

Tarbe korral ühinevad rahvusvahelised naisorganisatsioonid üksikute aktsioonide läbiviimiseks ajutisteks komiteedeks, nagu 1930. aastal abielunaise riikkondsuse küsimuse puhul moodustatud komitee, mis oma seisukohtadega esines kogu maailma organiseeritud naiste nimel rahvusvahelise õiguse kodifitseerimise konverentsil Haagis 1932. aastal.

Kõigi naisliikumise ürituste arendamisel on suured teened naiskirjanikel ja -ajakirjanikel, niisamuti kunsti ja teaduse alal töötavail naistel (naine teadlasena vt. lk. 48 jj.).

Juba eelmistes peatükkides oli tõstetud välja üksikuid väärtkirjanikke vastavalt ajajärgule. Olgu siinkohal veel täiendavalt nimetatud mõni suure loomisvõimega naiskirjanik, kes uuemal ajal on rikastanud oma toodanguga mitte ainult kodumaa, vaid kogu maailma kirjandust. Ameerika kirjanik Harriet E. Beecher-Stowe (1812—1896) sai kuulsaks oma neegriorjust kirjeldava romaaniga „Tomi onu onnike“ (1852). Rootsi kirjaniku Selma Lagerlöfi (sünd. 1858) teoseid on tõlgitud kõigisse maailma

keeltesse. Ta sai 1909. aastal Nobeli kirjandusauhinna. Itaalia kirjanik Grazia Deledda (1873—1936) on avaldanud realistlikke romaane ja novelle, mille eest ta sai Nobeli auhinna 1926. aastal. Tänapäeva prantsuse kirjanduses on silmapaistva koha omandanud Gabrielle Colette (sünd. 1873) oma vaimukate romaanidega ja Anna E. Noailles (1876—1933) oma elurõõmsate luuletuskogudega. Kir-

H. E. Beecher-Stowe,
orjapidamise vastu võitleja ning kirjanik.

jandusmaailmas hästi tuntud on norra kirjanik Sigrid Undset (sünd. 1882), kes oma psühholoogiliste ja kultuuriainestikku käsitlevate romaanidega on saanud suurte hulkade lemmikautoriks.

Eesti kirjanikest väärib esmajärgulise kirjaniku tunnustust Marie Under (sünd. 1883), kes oma luuletustes haarab kogu ühiskonna rõõmude ja

murede valdkonda. Underi loominguline jõud ja võimsus moodustavad varasalve eesti kultuurile ja eesti lüürikas pole mõnede kriitikute arvates Underiga kõrvutada ühtki teist võrdset kuju.

Soome-eesti kirjanikuna on ka rahvusvahelises ulatuses tuntud Aino Kallas (sünd. 1878). Tema paljude teoste ainek on võetud Eesti ajaloost. Rohkesti on tõlgitud ta jutustusi maailma keeltesse. Produktiivse tõlkija ja kirjandusearvustajana tuleks mainida Marta Sillaotsa (sünd. 1887), kes oma kirjanduslikku tegevust algas 1910. aastal. Ta on olnud kaastööliseks paljude ajalehtede ja ajakirjade juures.

Naisajakirjanike esireas sammuvad meil Helmi Jansen, kes mitmel korral on olnud ajakirjade toimetajaks, ja Julie Steinmann, kes on spetsialiseerunud jäljetonide alal. Julie Joosti on toimetanud kaht ainukest naistelehtede („Kodumaa Tütred“ 1930 ja „Vaba Naine“ 1932).

Nooremasse põlvkonda kuuluvad Agnes Vesilo, Linda Künnap, Alma Kaal ja niisamuti Liis Tohver, kes on tuntud kirjandusloolasena.

Et naine ka kujutava kunsti alal on suuteline väärikat looma, selleks küllaldaseks tõenduseks on niisugune suur nimi nagu Élisabeth L. Vigée-Lebrun (1755—1842), kes oma arvukais portreis esineb rokokoo-aja tõhusa meistrina. Siis on saksa maalikunstnikuna tuntud Angelika Kauffmann (1741—1807), kes maalib klassitsistlikus vaimus, ja graafikuna Käthe Kollwitz (sünd. 1867), kes oma töis rõhutab sotsiaalset tendentsi.

Eesti naiskunstnike hulgast võiks esile tõsta Karin Lutsu (sünd. 1904), kes oma maalinguis läheneb primitiviseerivale käsitluslaadile, Natalie Mey'd ja Lydia Starkopf-Mey'd, kes on töötanud akvarellmaali alal, ja Kristine Mey-Mark.

Loomulikult on naine ka näitekunsti ja tantsu alal esinenud väärika viljelejana. Maailmakuulsuse on omandanud prantsuse näitlejannad Élisabeth Rachel (1820—1858) ja Sarah Bernhardt (1844—1923), itaalia näitlejanna Eleonora Duse (1859—1924) ja hulk teisi. Eesti näitlejaist on suure populaarsusega Liina Reimann ja Erna Villmer. Silmapaistvamaid karakterosade mängijaid oli Hilda Gleser (1893—1932), kes teotses ka moodsate tükkide andeka lavastajana.

Tantsijannana on venelane Anna P a v l o v a (1882—1931) klassikalise balleti tunnustatumaid esindajaid, kes võitis ülemaailmse kuulsuse. Niisamuti on uue tantsukunsti ameerika päritoluga algataja Isadora D u n c a n (1878—1927) oma esinemistega võitnud kogu maailma poolehoidu. Eestlastest on edukalt esinenud kodu- ja välismaal Ella I l b a k ja Labani tantsukooli õpilasena arendanud Eestis tantsukunsti parimate tagajärgedega Gerd N e g g o, kes asutas oma stuudio Tallinnas 1924. aastal.

Naise osa eesti raamatukultuuri arengus on leidnud käsitlust Tallinnas (dets. 1935) ja Tartus (veebr. 1936) korraldatud näituste puhul „Raamat ja naine“, millal ilmusid ka esimesed lühikokkuvõtted eesti naise kirjanduslikust tegevusest.

Avaliku elu tegelastena esinevad naised ka poliitika alal, kuigi riigielu juhtidena on figureerinud neid võrdlemisi väheseid. Ajalugu tunneb küll tervet rida naisvalitsejaid kuningannade ja keisrinnadena, kuid naiste töö omavalitsustes ja parlamentides pole leidnud väärilist tähelepanu.

Katset moodustada eriline poliitiline naiserakond ei saa lugeda õnnestunuks. Seda katset on tehtud XX sajandi algul Ameerikas, Skandinaavia riikides ja Austrias. Naiserakondade keskkoondis asub Genfis, kuid üldiselt on ta tegevus vähese ulatusega.

Üksikuid poliitika alal töötavaid naisi on olnud igas riigis, kuid kõige suuremal arvul on olnud neid kahtlemata endisel kui ka praegusel Venemaal. Üks vene poliitilisi tegelasi varasemast ajast oli Jekaterina D a š k o v a (1743—1810), kes aitas troonile Katariina II. Kui viimase poolt asutati 1783. aastal teadusteakadeemia vene keele ja kirjanduse uurimiseks, siis tänutäheks määras Katariina Daškova akadeemia esimeseks presidendiks, kus ta oli kuni 1796. aastani. Peale Katariina II surma pidi ta elama maapaos raskeis tingimustes.

Vabatahtlike märtreina on esinenud dekabristide naised, kes järgisid oma meestele Siberi. Mõned neist surid seal varsti raskete tingimuste tõttu.

Isegi terroristide seas XIX sajandi lõpul leidub naisi, nagu Sofja P e r o v s k a j a (1854—1881), kes juhtis Aleksander II-le korraldatud atentaati, Vera Sassulits, kes hukatakse riigi reetmise eest, Vera F i g n e r, kes revolutsionäärina istus vanglas 1884.—1904. aastani ja hiljem

elas maapaos. Silmapaistva poliitikategelasena on üldtuntud Breškova-Breškovskaja, kes oma revolutsioonilise tegevuse tõttu Vene võimude poolt korduvalt vangistati ja asumisele saadeti.

Üldiselt tuntud on naisdiplomaadina Aleksandra Kolontai (sünd. 1872), kes oli 1917. aastast peale Nõukogude Vene valitsuse liige ja kes 1923. aastast peale on teotsenud välissaadikuna Norras, Mehhikos ja Rootsis.

XX-l sajandil on olnud üksikuid naisi ministreiks ja ministriabideks. Nii oli naisliikumise tegelane Nina Bang haridusministriks 1924.—1928. aastani Taanis, sotsiaalpoliitik Miina Sillanpää sotsiaalministri abiks 1927. aastal Soomes, naisliikumise juht ning poliitikategelane Margaret Bondfield sotsiaal- ja töökaitseministriks 1929.—1931. aastani Inglismaal. Veel on ministritena ja nende abidena töötanud naisi Ameerikas ja Prantsusmaal.

Kõige enam tunnustust omavalitsustöös on leidnud naised Inglismaal, kus on rida naisi linnapeadeks.

Eestis on naised poliitilisest elust osa võtnud poliitiliste parteide kaudu, mis on võimaldanud töötada saadikuina Asutavas Kogus ja Riigikogudes. Maa- ja linnavolikogudes on terve rida naisi etendanud silmapaistvat osa. Oleks võib-olla huvitav märkida, et Asutava Kogu saadikute hulgas oli seitse naist, nimelt Alma Ostra-Oinas, Minni Kurs-Olesk, Emma Asson, Helmi Jansen, Mari Aul, Johanna Päts ja Marie Reisik, hiljem ka Anna Tõrvand-Tellman. Kõik need on üldtuntud avaliku elu tegelased mitmesuguseil tööpõldudel.

Linnanõunikeks on olnud Eestis pikemat aega kaks naist. Poliitikategelane Alma Ostra-Oinas oli hoolekande-osakonna juhatajaks Tallinnas 1924.—1934. aastani. Ta on teotsenud juhtiva jõuna ka paljudes hoolekande- ja töölisorganisatsioonides. Teiseks linnanõunikuks on olnud Minni Kurs-Olesk, kes töötas 1930.—1934. aastani Tartu hoolekande- ning kinnisvara-korteriosakonna juhatajana.

Kuid juba enne iseseisvumist on eesti naised aktiivselt osa võtnud poliitilistest võitlustest. 1905. aasta revolutsioonilisele liikumisele on innukalt kaasa töötanud Marta Lepp, A. Ostra-Oinas, L. Ibrus-Köstner jt. Oma poliitilise meelsuse tõttu olid nad saadetud asumisele ja pidid istuma vanglais.

Raamatu piiratud ruum ei võimalda iga üksiku naistegelase nimetamist.

Ka kõik eespool kirjeldatud materjal pole ainukeseks lähtekohaks naise tegevuse hindamisel, see ei

Eesti Asutava Kogu naissaadikud.

Eesti naisorganisatsioonide kuuluvus vastavasse rahvusvahelisse organisatsiooni.

Rahvusvahelise naisorgani- satsiooni nimetus	Asutamise- aasta ja -koht	Vastav naisorgani- satsioon Eestis	Asuta- misaasta	Sisseastumisaeg vastavasse rah- vusvahelise organisatsiooni
1. Rahvusvaheline Naiste Karskusliit	1883. a. Ameerikas	Naiste Karskusliit	1923. a.	1924. a.
2. Rahvusvaheline Naisliit	1888. a. Ameerikas	Eesti Naisliit	1920. a.	1920. a.
3. Noorte Naiste Kristlik Liit . .	1894. a. Inglismaal	Noorte Naiste Krist- likkude Ühingute Liit	1931. a.	1935. a.
4. Rahvusvaheline Õdede Liit . .	1899. a. Londonis	Eesti Õdede Ühing	1923. a.	1933. a.
5. Rahvusvaheline Naiste Hääle- õiguse Liit	1902. a. Ameerikas	—	—	—
6. Rahvusvaheline Naisarstide Liit .	1909. a. Genfis	Naisarstide toimkond	1935. a.	—
7. Rahvusvaheline Naiste Rahu ja Vabaduse Liit	1915. a. Hollandis	Eesti Akadeemiliste Naiste Ühing	—	—
8. Rahvusvaheline Akadeemiliste Naiste Liit	1919. a. Londonis	Eesti Akadeemiliste Naiste Ühing	1926. a.	1926. a.
9. Rahvusvaheline Ühistegelik Nais- liit	1921. a. Inglismaal	Ühistegelikud nais- ringid	1930. a.	—
10. Soroptimistide Liit	1926. a. Prantsusmaal	Soroptimistide klubid	1930. a.	1930. a.
11. Rahvusvaheline Naisjuristide Liit	1928. a. Prantsusmaal	Naisjuristide toimkond	1928. a.	1928. a.
12. Rahvusvaheline Üheõiguse Liit	1930. a. Genfis	—	—	—
13. Rahvusvaheline Äri ja Kutse alal Töötavate Naiste Liit	1930. a. Ameerikas	—	—	—
14. Rahvusvaheline Maanaiste Kesk- selts	1929. a. Londonis	Eesti Maanaiste Kesk- selts	1928. a.	1929. a.

haara kaugeltki naise kogu tööd ja tegevust: naine emana, naine perekonna eest hoolitsejana, naine kutse alal töötajana, naine kaasaründajana sotsiaalelu nähtustes mõjutab nägematult kultuuri arengut.

Kokkuvõtteks võime öelda: otsekohene ning tõsine suhtumine kultuuriprobleemidesse nõuab igatahes ka selle ühiskondliku nähtuse tundmist, mida tunneme naisliikumise nime all ja mille eesmärgiks on teha naist võimeliseks kaasa töötama ühiskonna hüvanguks.

Selle tutvustamiseks eesti lugejale ongi määratud käesolev raamat.

Kronoloogiline tabel.

- VII s. e. Kr. Sappho, tähtsaim kreeka naisluuletaja.
VI s. e. Kr. Semiramis, Assüüria kuninganna.
V s. e. Kr. Aspasia, Periklese eluseltsiline.
II s. e. Kr. Cornelia, Gracchuste ema.
I s. e. Kr. Kleopatra, Egiptuse kuninganna.
III s. p. Kr. Katariina Aleksandriast, teaduste kaitsepühak.
IV s. p. Kr. Helena Püha, Bütsantsi keisrinna.
370—415 p. Kr. Hypatia, uusplatonismi esindaja Aleksandrias.
XII saj. algul. Nunn Heloise'i huvitav kirjavahetus Abélard'iga.
1347—1380. Caterina da Siena, itaalia nunn.
1412—1431. Jeanne d'Arc, prantsuse rahvuskangelane.
1480—1519. Lucrezia Borgia, silmapaistvaid renessanssiaja naisi.
1516—1558. Mary I Verine, Inglise kuninganna.
1519—1589. Katariina di Medici, Prantsuse kuninganna.
1533—1603. Elisabeth, Inglise kuninganna 1558—1603.
1542—1587. Mary Stuart, šoti kuninganna.
1588—1665. Cathérine de Rambouillet, avab Prantsusmaal 1620—1645 esimese salongi vaimuteadlastele.
1626—1689. Kristiina, Rootsi kuninganna 1644—1654.
1629—1696. Marie de Sevigné, esimesi naiskirjanikke Prantsusmaal.
1684—1727. Katariina I, Vene keisrinna.
1717—1780. Maria Theresia, kuninganna Austria-Ungaris 1740—1780.
1729—1796. Katariina II, Vene keisrinna 1762—1796.

1732. Laura Bassi promoveerub doktoriks Bologna ülikoolis Itaalias.
- 1743—1810. Jekaterina Daškova, Vene teadusteakadeemia esimene president.
- 1745—1819. Hannah More, naiste hariduse pioneere Inglismaal.
- 1747—1793. Olympe de Gouges, esitas 1791 „Naiste ja naiskodaniku õiguste deklaratsiooni“.
- 1754—1793. Madam Roland, tegelane Suure Prantsuse revolutsiooni ajal.
- 1755—1842. Vigée-Lebrun, prantsuse maaliija.
- 1768—1793. Charlotte Corday, Marat' tapja.
- 1780—1845. Elizabeth Fry, inglise hoolekandetegelane, vangimajade reformaator.
1792. Ilmub Mary Wollstonecrafti raamat „Naiste õiguste kaitse“ Londonis.
- 1801—1865. Fredrika Bremer, rootsi naiskirjanik, avaldab 1854. a. üleskutse naistele rahu säilitamiseks.
- 1804—1876. George Sand, prantsuse romaanikirjanik.
- 1806—1861. Elizabeth Barrett-Browning, inglise luuletaja.
- 1807—1877. Mary Carpenter, asutab 1861. a. esimese naiskutseskooli Inglismaal.
- 1812—1896. Harriet Beecher-Stowe, „Tomi onu onnikese“ autor.
- 1813—1844. Flora Tristan, sotsiaaltöö pioneere Prantsusmaal.
- 1813—1895. Jakobine Collett, norra naiskirjanik ning sealse naisliikumise algataja.
- 1819—1853. Maria II da Gloria, Portugali kuninganna 1826—1853.
- 1819—1895. Luise Otto-Peters, esitab 1848. a. märgukirja naistööliste olukorra parandamiseks Saksamaal.
- 1820—1858. Rachel, kuulus näitlejanna Prantsusmaal.
- 1820—1910. Florence Nightingale, hoolekandetegelane, õdedekutse arendaja Inglismaal.
- 1828—1906. Josephine Butler, prostitutsiooni vastu võitleja Inglismaal.
- 1830—1902. Clemence Royer, esimesi naisteadlasi Prantsusmaal.
- 1837—1901. Victoria, Inglise kuninganna.
- 1837—1898. Elisabeth, Austria-Ungari keisrinna.
1840. Ameerika naised algavad võitlust orjapidamise vastu.
- 1841—1923. Lilli Suburg, eesti kirjanik ning naisõigustlane.
- 1843—1886. Lydia Koidula, Eesti ärkamisaja suurim luuletaja.

- 1843—1914. Bertha Suttner, austria kirjanik; 1889. a. ilmub ta patsifistlik romaan „Maha relvad“.
- 1843—1915. Natalie Johanson-Pärna, haridustegelane ning naiskäsitöö esimesi edendajaid Eestis.
- 1844—1897. Minna Canth, naiskirjanik ning naisliikumise juht Soomes.
- 1844—1923. Sarah Bernardt, kuulus prantsuse näitlejanna.
- 1845—1913. Camille Lemonnier, belgia romaanikirjanik.
- 1848—1930. Helene Lange, naiste hariduse eest võitleja Saksamaal.
1850. Ameerika naised asutavad naisorganisatsiooni poliitiliste õiguste eest võitlemiseks.
- 1850—1891. Sonja (Sofja) Kovalevskaja, venelane, prof. Stokholmis, omandas 1888. a. Bourdin'i auhinna matemaatikas.
- 1852—1926. Alli Trygg-Helenius, soome karskustegelane.
- 1857—. Ishbel Aberdeen, naisliikumise juhte Inglismaal, Rahvusvahelise Naisliidu esinaine 1893—1936.
- 1857—1913. Aleksandra Grippenberga, naisliikumise pioneere Soomes.
- 1858—. Selma Lagerlöf, rootsi kirjanik.
- 1858—1928. Emmeline Pankhurst, sufražettide liikumise looja.
- 1859—. Annie Furuhielm, soome poliitikategelane.
- 1859—. Carrie Chapman-Cat, naisliikumise juhte Ameerikas, Rahvusvahelise Naiste Hääleõiguse Liidu asutajaid ning president.
- 1860—1884. Maria Baškirtseva, vene maalikunstnik.
- 1860—1927. Elisabeth Aspe, eesti romaanikirjanik.
- 1862 Éliisa Lémonnier alustab naistele kutsehariduse andmise Prantsusmaal.
- 1860—. Jane Addams, naisliikumise tegelane Ameerikas.
- 1863—. Henriette Forchhammer, Taani esindaja Rahvasteliidus.
- 1864—. Anna Haava, eesti kirjanik.
- 1864—. Miina Härma (Hermann), eesti helilooja.
- 1864—. Aino Tamm, eesti lauljanna.
1865. „Letteverein“ — asutab naiskutsekoole Saksamaal.
1866. John Stuart Mill nõuab Inglise parlamendis naistele hääleõigust.
- 1867—. Käthe Kollwitz, saksa graafik.
- 1867—1934. Marie Curie, füüsik ning keemik, Pariisi ülikooli professor.
- 1868—. Aspazija, tuntuim läti naiskirjanik.
1869. Ilmub John Stuart Milli raamat „The Subjection of Women“.

1869. Ameerika osariik Wyoming annab esimesena naiskodanikele poliitilised õigused.
- 1870—. Maria Montessori, uue pedagoogilise süsteemi looja.
- 1870—. Alma Söderhjelm, Turu ülikooli ajaloo-professor.
- 1872—. Aleksandra Kollontai, vene naisdiplomaat.
- 1872—. Mari Raamot, Naiskodukaitse rajajaid.
1872. Põhjamail ja Šveitsis võimaldatakse naistele sissepääs ülikoolidesse.
- 1872—. Alice Salomon, sotsiaaltöö arendaja Saksamaal.
- 1873—. Gertrud Bäumer, naisliikumise juhte Saksamaal.
- 1873—. Margaret Bondfield, naisliikumise juhte Inglismaal.
- 1873—1936. Grazia Deledda, itaalia naiskirjanik.
- 1873—. Gabrielle Colette, prantsuse naiskirjanik. Belgia akadeemia liige 1935.
1873. Asutatakse Rahvusvaheline Naiste Karskusliit Frances Willard'i poolt Ameerikas.
- 1876—. Johanna Kitzberg, Tartu Naisühingu kauaaegne juhataja.
- 1878—. Aino Kallas, soome-eesti kirjanik.
- 1878—1927. Isadora Duncan, ameerika päritoluga kuulus tantsijanna Prantsusmaal.
- 1878—. Marie Reiman, Tartu Naisseltsi asutajaid.
- 1878—. Emmy Freundlich, austria poliitika- ning nais-tegelane.
- 1879—. Sarojini Naidu, india luuletaja ning naistegelane.
- 1879—. Minni Kurs-Olesk, eesti poliitikategelane ning aja-kirjanik.
- 1882—. Sigrid Undset, suurimaid norra kirjanikke.
- 1882—1931. Anna Pavlova, klassikalise balleti esindaja.
- 1882—. L. Onerva, soome kirjanik.
- 1882—. Elfriide Lender, tütarlaste eragümnaasiumi rajaja (1907) ning juhataja Tallinnas.
- 1882—. Helmi Pöld, karskus- ning haridustegelane.
- 1883—. Marie Under, suurimaid eesti luuletajaid.
1885. Lilli Suburg, asutab esimese eestimeelse kooli tütarlastele.
1886. Kuninganna Victoria kaotab reglementatsiooni Inglismaal.
- 1886—. Alma Ostra-Oinas, eesti hoolekande- ning poliitika-tegelane.
- 1887—. Marie Reisik, Eesti Naisliidu juhataja 1920. a. alates.
1887. Lilli Suburg asutab esimese eesti naiste- ning perekonnalehe „Linda“.
1888. Asutatakse Washingtonis Rahvusvaheline Naisliit.
- 1890—. Linda Eenpalu, Kodumajanduskoja juhataja.

- 1890—. Johanna Päts, Eesti Naisliidu abijuhataja.
- 1892—1920. Helmi Reiman-Neggo, esimese eesti naisena avaldab teaduslikke uurimusi.
- 1893—1932. Hilda Gleser, andekas eesti näitlejanna.
1900. Ilmub rootsi naiskirjaniku Ellen Key raamat „Lapse aastasada“.
- 1903—1914. Sufražettide liikumine Inglismaal.
- 1905—1908. Tartu ülikool on avatud naistele.
1905. Tartu asutatakse esimene eesti lasteaed, Veera Jõgeveri juhtimisel.
1906. Soome naised saavad esimesena Euroopas poliitilise hääleõiguse.
1906. Asutatakse esimene naisorganisatsioon Eestis — Tartu Naisselts.
1906. Asutatakse Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi tütarlastekool Tartus.
1906. Ilmub esimene eesti naisteajakiri „Käsitööleht“ E. Põllumeeste Seltsi väljaandel Tartus.
1910. Asutatakse Marie Saapase poolt aiamajanduskool naistele.
1911. Mari Raamot asutab kodumajanduskooli Sakkapuule.
1911. Aliide Teemant kaitseb esimese eesti naisena doktori väitekirja Bernis arstiteaduse alal.
1914. Nina Bang haridusministriks Taanis — esimene naisminister Euroopas.
1917. Esimene naisorganisatsioonide kongress Tartus.
1918. „Ühistöö“ organiseerimine naiste poolt Eestis.
1919. Eglantine Jebb asutab Ameerikas rahvusvahelise lastekaitseühingute liidu.
1919. Asutatakse Tallinna Naisseltsi poolt esimene rinnalaste- ning emadekodu Eestis.
1920. Asutatakse Eesti Naisliit.
1926. Asutatakse Eesti Akadeemiliste Naiste Ühing.
1928. Asutatakse Eesti Maanaiste Keskseks.
1929. Eesti naised võtavad osa tsiviilkomisjoni istungeist.
1930. Amy Johnson sooritab üksinda lennu üle Atlandi ookeani.
1930. Tartu ülikoolis esimese eesti rahvusest naisena omandab doktori teadusliku kraadi Lydia Poska-Teiss.
1934. Alma Toomingas valitakse esimese naiseradotsendina Tartu ülikooli õppejõuks.
1936. Avatakse Kodumajanduskoda Eestis.

Kirjandus.

- Helene Lange* und *Gertrud Bäumer*: Handbuch der Frauenbewegung. Bd. 1—5. 1901—1906.
Marianne Weber: Ehefrau und Mutter in der Rechtsentwicklung. 1907.
Olive Schreiner: Die Frau und die Arbeit. 1914.
Erna Meyer: Der neue Haushalt. 1925.
K. A. Wieth-Knudsen: Kulturgeschichte der europäischen Frauenwelt. 1927.
Gertrud Bäumer: Die Frau im neuen Lebensraum. 1931.
Avril de Saint-Croix: Le féminisme. 1907.
Edmée Charrier: L'évolution intellectuelle féminine. 1930.
Lyon Bleas: The Emancipation of English Women. 1913.
 „Naiste Hääl“ 1926—1932.
 Naisliidu aastaraamatud.
 „Kümme aastat Naisliitu“. 1930.
Marie Reisik: artikkel „Naisliikumine Eestis“ koguteoses „Eesti“. 1926.
Anna Haava, Miina Hermann, Aino Tamm. Koguteos. 1934.
Helene Mugasto: Raamat ja naine (brošüür). 1936.
Alma Kaal: Mehe ja naise psühholoogiast. 1936.

Sisukord.

	Lk.
Eessõna	5
I. Naine minevikus	7
1. Eelajalooline aeg	7
2. Vana-aeg	9
Naine Egiptuses	11
Naine Kreekas	13
Naine Roomas	19
3. Keskaeg	22
II. Tänapäeva naise probleeme	26
1. Psühholoogilisi arutlusi	26
2. Sotsioloogilisi probleeme	34
Naine ja töö	34
Naine ja haridus	43
3. Õiguslikke küsimusi	53
III. Naisliikumise aluseid ja vorme	62
1. Esimesi teerajajaid Prantsusmaal	62
2. Naisliikumine mujal maailmas	66
3. Naisliikumine Eestis	79
4. Naisliikumine kultuuritegurina	92
Kronoloogiline tabel	106
Kirjandus	111

KAANEL KUJUTATUD NAISED.

P a h e m a l t p a r e m a l e :

- I rida: Josephine Butler, George Sand, Rachel, Elizabeth Barrett-Browning, Élisabeth L. Vigée-Lebrun, Minna Canth, Selma Lagerlöf, Anna Pavlova, Maria Baškirtseva.
- II rida: Lydia Koidula, Henriette Forchhammer, L. Onerva, Sigrid Undset, Rootsi kuninganna Kristiina.
- III rida: Marie Under, Alma Ostra-Oinas, Elfriide Lender, Mari Raamot, Helmi Pöld, Minni Kurs-Olesk, Aino Tamm, Miina riärma.
- IV rida: Mathilde A. Wrede, Aino Kallas. Üles: Veera Jõgever, Marie Reisik, Linda Eenpalu, Johanna Päts, Erna Willmer, Ella Ilbak.
- V rida: Ali Hanum, Carrie Chapmann-Cat. Üles: Margaret Bondfield, Alma Toomingas, Lydia Poska-Teiss, Anna Haava, Helmi Reiman-Neggo, Emmy Freundlich.
- VI rida: Jane Addams, Katariina II. Üles: prof. Ellen Gleditsch, Austria kuninganna Maria Theresia. Otsejoones: Inglise kuninganna Victoria, Gertrud Bäumer, Alice Salomon, Florence Nightingale.
- VII rida: prof. Alma Söderhjelm, Helene Lange, Lucina Hagman, Sophie Mannerheim, Jeanne d'Arc, Alli Trygg-Helenius, Annie Furuhjelm.
- VIII rida: Grace Abbot. Selle all: Sarojini Naidu, leedi Aberdeen, Bertha Suttner, prof. Erdmann, prof. Sonja (Sofja) Kovalevskaja, Amy Johnson, Cecilie Brunswick, Maud Royden. Selle all: Emmeline Pankhurst, Aleksandra Kollontai, Corbett-Ashby.

HIND 1 KROON